

Mementá prvej svetovej vojny

DIEL II.

CINTORÍNŤ V OKRESOCH ŠNINA A ŠTROPKOV

M. BURAL

M. DROBŇÁK

M. KORBA

R. TURIK

Tlač publikácie podporili:

Ondruš a spol., spol. s r.o.
<http://turisticke-znamky.sk/info>

F. S. C. Bezpečnostné poradenstvo, s.r.o.

Mgr. Martin Kalužák

MEMENTÁ PRVEJ SVETOVEJ VOJNY DIEL II.

Cintoríny v okresoch Snina a Stropkov

Miroslav Buraľ
Martin Drobňák
Matúš Korba
Radoslav Turík

Klub vojenskej histórie Beskydy
www.kvhbeskydy.sk

© R E D O S

2009

MEMENTÁ PRVEJ SVETOVEJ VOJNY

Diel II.

Cintoríny v okresoch Snina a Stropkov

Publikácia bola vydaná s príspevím
Ministerstva obrany Slovenskej republiky

Klub vojenskej histórie Beskydy ďakuje
za spoluprácu a podporu nasledujúcim osobám:

Miloslav Čaplovič (Vojenský historický ústav v Bratislave)

Jozef Bystrický (Vojenský historický ústav v Bratislave)

Peter Kralčák (Vojenský historický archív v Bratislave)

Vasil' Fedič (Vihorlatské múzeum Humenné)

Tomáš Kulik

Karol Korba

Beata Halušková

Zbigniew Mikesz

Bruno Čopey st.

Norbert Mogyorósi

**Vydal: Jana Fedičová – REDOS,
Hrnčiarska 7, 066 01 Humenné**

**pre Klub vojenskej histórie
Beskydy Humenné**

2009

ISBN: 978 - 80 - 969233 - 7 - 3

ÚVOD

Publikácia, ktorú práve držíte v rukách je pokračovaním snahy Klubu vojenskej histórie Beskydy o zviditeľňovanie problematiky vojnových cintorínov z obdobia prvej svetovej vojny. Predkladaná publikácia je druhým dielom z pripravovanej trojdielnej edície, ktorá bude komplexne mapovať históriu, stav bádania, ale aj súčasný stav vojnových cintorínov z prvej svetovej vojny na severe východného Slovenska. Druhý diel edície sa venuje vojnovým cintorínom na území dnešných okresov Snina a Stropkov.

Naším zámerom je v úvodnej časti publikácie oboznámiť čitateľa s bojovými operáciami, ktoré na území týchto dvoch okresov prebiehali s prestávkami od novembra 1914 do mája 1915, a ktorých priamym dôsledkom je 58 vojnových cintorínov. Týmto cintorínom sa venuje jadro publikácie. V záujme prehľadnosti, pri spracovávaní profilov jednotlivých vojnových cintorínov, sme postupovali tak, aby každý profil mal jednotnú štruktúru. Súčasťou každého profilu je krátky popis miesta, kde sa vojnový cintorín nachádza, prípadne určenie prístupovej cesty k nemu. Nasleduje analýza archívnych dokumentov dostupných vo Vojenskom historickom archíve Vojenského historického ústavu v Bratislave. Treba podotknúť, že mnohokrát sme narážali na rozporuplnosť údajov získaných z týchto archívnych prameňov, preto ani publikovaný profil vojnového cintorína nemôže byť chápaný ako konečná bodka vo veci výskumu konkrétneho vojnového cintorína. Našou primárnou snahou bolo spracovať základné dostupné archívne materiály a zároveň upozorniť na prípadné nezrovnalosti, na ktoré môže bádateľ pri ich štúdiu naraziť.

Publikácia je určená najmä širokej laickej verejnosti a dúfame, že si nájde cestu aj k starostom a primátorom obcí, v ktorých sa vojnové cintoríny z obdobia prvej svetovej vojny nachádzajú. Aj preto sme sa rozhodli doplniť každý z profilov o zhodnotenie súčasného stavu, v akom sa konkrétny vojnový cintorín nachádza a o prípadné stručné odporúčania, o ktorých si myslíme, že dopomôžu k tomu, aby sa vojnové cintoríny stali dôstojným miestom posledného odpočinku padlých vojakov. Činíme tak vo viere, že spoločným úsilím miestnej samosprávy, štátnej správy a tretieho sektora sa nakoniec podarí docieľiť stav, kedy bude vojnovým cintorínom prvej svetovej vojny v Karpatoch venovaná taká pozornosť, akú si zasluhujú. Prínosom k tomu má byť aj publikácia, ktorú držíte v rukách.

Touto cestou zároveň vyjadrujeme poďakovanie Vojenskému historickému archívu Vojenského historického ústavu v Bratislave za všestrannú pomoc pri získavaní archívnych materiálov potrebných k napísaniu tejto publikácie. V neposlednom rade naše poďakovanie patrí Ministerstvu obrany Slovenskej republiky, bez ktorého finančnej podpory by táto publikácia nevznikla.

1. BOJOVÉ OPERÁCIE

1.1 BOJOVÉ OPERÁCIE V PRIESTORE SNINY

Po vypuknutí I. svetovej vojny mesto Snina nemalo veľký vojenský význam, pretože sa nachádzalo mimo hlavných železničných komunikácií vedúcich z vnútrozemia Rakúsko-Uhorska na front v Haliči. Na tomto úseku Karpát sa zmobilizované vojská habsburskej monarchie presúvali po železničných tratiach Humenné – Sanok a Užhorod – Sambor, pričom Snina sa nachádzala medzi týmito dvoma transportnými koridorami. Vojenský význam mesta narástol už v jeseni 1914, keď sa front priblížil ku Karpatom a kedy stúpila dôležitosť cestných komunikácií. Snina sa nachádzala v blízkosti kľúčovej transportnej križovatky, ktorou bola obec Stakčín. Do tejto obce viedla cesta z priesmyku Ruské sedlo, ktorá spájala Halič s Uhorskom. V Stakčine sa táto významná komunikácia rozdeľovala a jedna cesta viedla údolím Cirochy cez Sninu na Humenné a druhá cesta viedla k Malému Beznému (súčasná Ukrajina) a ďalej na Užhorod. V dôsledku toho sa Stakčín a Snina stali predmetom operačného záujmu oboch znepriatelených strán.

Oblasť dnešného Sninského okresu sa po prvýkrát stala bojiskom už necelé štyri mesiace po vypuknutí vojny. V polovici novembra 1914 jednotky ruskej 8. armády generála jazdectva Alekseja Aleksejeviča Brusilova prenikli ku karpatským priesmykom, ktoré držali jednotky rakúsko-uhorskej 3. armády generála pechoty Svetozara Boroeviča. Na ľavom krídle ruskej 8. armády pôsobil XXIV. armádny zbor generálporučika Afanasia Andrejeviča Curikova, ktorý nariadil 48. pešej divízii generálmajora Lavra Georgijeviča Kornilova útok z priesmyku Ruské sedlo na Sninu a Humenné. Tento útok sa začal 20. novembra 1914 a smeroval proti rakúsko-uhorskej 34. pešej divízii generálporučika Josefa Krautwalda.

V tomto ročnom období sa už karpatské vrchy a lesy nachádzali pod snehovou pokrývkou a vojaci oboch strán museli čeliť nielen protivníkovi, ale aj ťažko priechodnému terénu a mrazom, ktoré v noci dosahovali už mínus 5 stupňov Celzia. Začalo dochádzať k prvým stratám v dôsledku

omrznutia končatín a napríklad len Ruská pechota počas presunu do boja na východnom fronte 1914

48. peší pluk prišiel 20. – 22. novembra 1914 o približne 50 vojakov, ktorých bolo potrebné odoslať do lazaretu. Ruski vojaci zasa trpeli nedostatkom stravy, nakoľko konské povozy zásobovacieho trénu nestačili dostatočne rýchlo nasledovať za svojimi jednotkami po ťažko zjazdných cestách v Karpatoch.

Už v prvý deň ruského útoku boli 20. novembra 1914 obsadené obce Ruské a Veľká Poľana a 48. pešia divízia generálmajora Kornilova pokračovala v prieni-

ku na Sninu. V zavesení za ňou postupovala 2. zmiešaná kozácka divízia generálmajora Aleksandra Aleksandroviča Pavlova. Rakúsko-uhorská 34. pešia divízia ustúpila a zaujala obranu naprieč údolím Cirochy pri obci Starina. Útvary generálporučíka Krautwalda sa tam ale nedokázali udržať a pod náporom protivníka vyprázdňovali Stakčín a stiahli sa k Snine. Sila ruského útoku však bola natoľko veľká, že mesto bolo už 22. novembra 1914 obsadené a rakúsko-uhorské vojská ustúpili až do laboreckej úžiny na juhozápad od Humenného.

Generálmajor Kornilov s väčšinou svojich síl prenasledoval ustupujúceho nepriateľa a v zálohe ponechal celý 190. Očakovský peší pluk v Starine a Dare a jeden prápor 192. Rymnikského pešieho pluku v Stakčine. Ich úlohou bolo brániť chrbát materskej 48. pešej divízie pred možným rakúsko-uhorským protiútokom z priestoru Malého Berezného a Veľkého Berezného. Zároveň požiadal veliteľa 2. zmiešanej kozáckej divízie, aby vyčlenil aspoň jeden pluk a vyslal ho týmto smerom na prieskum. Generálmajor Pavlov však mal o nasadení svojej divízie inú predstavu a prosbe generálmajora Kornilova nevyhovel. Jeho kozácka divízia nebola súčasťou XXIV. armádneho zboru generálporučíka Curikova, ale bola priamo podriadená veliteľovi 8. armády generálovi jazdectva Brusilovovi. Ten jej ponechal operačnú nezávislosť a neodovzdal ju pod velenie generálporučíka Curikova. Onedlho sa však ukázalo, že toto rozhodnutie malo pre ruské vojská veľmi negatívne dôsledky.

Postup ruských vojsk cez priesmyk Ruské sedlo na južnú stranu Karpát narušil celistvosť rakúsko-uhorskej obrany medzi Lupkovským a Užockým priesmykom. Obsadenie Sniny a Humenného vytvorilo akútnu hrozbu prielomu celého karpatského frontu, čo by viedlo k prieniku nepriateľa do vnútrozemia habsburskej monarchie. Rakúsko-uhorské velenie čelilo kritickej situácii a bolo nútené improvizovať. Veliteľ 3. armády generál pechoty Borojevič na svojom veliteľskom stanovišti v Košiciach vydal 23. novembra 1914 nasledujúci rozkaz: „*Operačná skupina „Krautwald“ (34. pešia divízia a 1. jazdecká divízia) musí ubrániť výšiny okolo obce Brekov na juhozápad od Humenného a získať čas do prísunu záloh, ktoré po železnici začnú prichádzať do Michaloviec v noci z 24. na 25. novembra. Operačná skupina „Karg“ (38. pešia divízia Honvédu, 56. pešia divízia, 8. jazdecká divízia a 2. domobranecká pešia brigáda) pokračuje v plnení včerajšieho rozkazu a na obranu Užockého priesmyku ponecháva iba malé krycie sily. Väčšinou svojich síl, rozdelených do dvoch bojových skupín, udrie do chrbta ruskej 48. pešej divízie, ktorá od Sniny postupuje na Humenné. Bojová skupina „Lehmann“ zaútočí od Veľkého Berezného na Starinu a bojová skupina „Attems“ zaútočí od Malého Berezného na Stakčín. ...S veliteľstvom armády v Košiciach udržiavajte nepretržité telefónne spojenie. Požadujem pravidelné hlásenia o vývoji situácie“.¹*

Generál pechoty Borojevič, jeden z najschopnejších rakúsko-uhorských vojvodcov I. svetovej vojny, prijal veľmi riskantné riešenie. Strategicky dôležitý Užocký priesmyk nechal prakticky bez obrany a vojská, ktoré uvoľnil z tohto úseku frontu, sústredil východne a juhovýchodne od Sniny. Tento rakúsko-uhorský manéver ruské velenie neodhalilo, pretože týmto smerom nevedlo dostatočný prieskum.

Generálmajor Kornilov sa spoliehal, že túto úlohu splní 2. zmiešaná kozácka divízia, avšak jej veliteľ generálmajor Pavlov sa presúval k Humennému. Odtiaľ chcel

¹ Kriegsarchiv Wien, Kolekcia AdTk, Fond NFA, Inventár 56. Infanteriedivision, škatuľa 3093 (Akten Nr.1 – 309, Dispositionen, Tagebuch 17.10 – 18.12.1914).

nasadiť svoje štyri kozácke pluky do veľkého jazdeckého útoku údolím Laborca do otvorenej nížiny smerom na Michalovce a ďalej na juh. Z tohto dôvodu nerozptyľoval svoje sily a na prieskum oblastí na východ a juhovýchod od čiar Starina – Stakčín vyslal len dve sotne kozákov.

Negatívnu rolu, ktorú zohrala 2. zmiešaná kozácka divízia, dokumentuje aj hlásenie veliteľa XXIV. armádneho zboru generálporučíka Curikova, ktoré bolo napísané krátko po skončení bojov v decembri 1914: „*Veliteľstvo zboru aj štáb 48. pešej divízie sa spoliehali na spoluprácu 2. zmiešanej kozáckej divízie a dúfali, že zabezpečí hĺbkový prieskum. S touto žiadosťou sa opakovane obracali na štáb tejto divízie. ...Dňa 11. novembra (24.11. podľa súčasného gregoriánskeho kalendára) sa v Humennom sústredili tri pluky 48. pešej divízie a dva pluky 2. zmiešanej kozáckej divízie. Ďalšie dva pluky tejto divízie dorazili do Sniny a pokračovali v presune k Humennému. Na prieskum oblasti smerom na Malý Bereznyj a Veľký Bereznyj, z ktorej sa mohla objaviť hrozba, vyčlenil štáb tejto divízie iba dve sotne kozákov. Nástožčivé prosby generálmajora Kornilova nenašli odozvu. Chýbajúca podpora zo strany 2. zmiešanej kozáckej divízie sa prejavila veľmi rýchlo - 11. novembra (24.11.) krátko popoludní boli naše jednotky pri Stakčine vystavené prekvapujúcemu úderu protivníka. Až v tomto momente sa dva kozácke pluky s 9 delami, smerujúce zo Sniny k Humennému, obrátili a vyrazili naspäť k Stakčínu. Rakúsko-uhorská presila však bola príliš veľká a kozáci už nedokázali pomôcť jednému práporu 192. Rymnikského pešieho pluku, ktorý bol v Stakčine rozbitý. Do rúk nepriateľa padla aj polovica povozov zásobovacieho trénu“.²*

V hlásení generálporučíka Curikova sa hovorí o úspešnom údere, ktorý zasadila rakúsko-uhorská bojová skupina „Attems“. Prvý neúspešný úder však o deň skôr 23. novembra 1914 zasadila bojová skupina „Lehmann“. Na jej čele postupovala 2. domobranecká pešia brigáda generálmajora Raffta, ktorá bola medzi Darou a Príslopom rozbitá ruským 190. Očakovským peším plukom a stiahla sa ku **Rakúsko-uhorská pechota v boji o mestečko Kolbasovu. Úspech zaznamenal až v Karpatoch 1914**

protiútok bojovej skupiny „Attems“, ktorá 24. novembra 1914 obsadila Stakčín a prerezala zásobovaciu komunikáciu ruskej 48. pešej divízie v Humennom. Generálmajor Kornilov vydal preto rozkaz na návrat do Sniny s cieľom odblokovať cestu k priesmyku Ruské sedlo. Väčšina vojakov tejto divízie aj so svojim veliteľom v Humennom strávila len jeden deň a 25. novembra 1914 už pochodovali tou istou cestou údolím Cirochy naspäť k Snine. V okolí mesta ich čakali tvrdé a krvavé boje, ktoré sa pre mnohých vojakov stali ich poslednými.

Z opačnej strany sa k Snine približovali rakúsko-uhorské jednotky stiahnuté z Užocského priesmyku. Ich predvoj 24. novembra 1914 obsadil Stakčín a vyčkával na príchod hlavných síl. Bojové skupiny „Lehmann“ a „Attems“ podliehali operačnej skupine

² Ruský štátny vojensko-historický archív (RGVIA), Fond 2226, Inventár 1, Fascikel 110 (Kortotkyj obzor bojových dejstvij XXIV-go armejskogo korpusa s 20-go okťabrja do konca nojabrja 1914 goda).

„Karg“, na čele ktorej stál generálporučík Johann Karg. Vo veliteľskej funkcii ho však 25. novembra 1914 vystriedal generálporučík Šándor Szurmay, ktorý dovedy pôsobil ako štátny tajomník uhorského ministerstva vojny. Vyslanie významného vojenského predstaviteľa na tento kritický úsek bojiska demonštrovalo, ako vážne rakúsko-uhorské velenie vníma hrozbu prielomu karpatského frontu pri Snine a Humennom.

Operačná skupina „Karg“ bola premenovaná na skupinu „Szurmay“. Disponovala tromi divíziami a jednou brigádou, ale jej reálna bojová sila ani zďaleka nezodpovedala tabuľkovým počtom. Vo svojich povojnových memoároch generálporučík Szurmay napísal: *„Ráno 25. novembra som dorazil do Veľkého Berezného a prevzal velenie. Ešte v ten istý deň som sa vybral smerom k Snine na rekonštrukciu terénu na ľavom krídle svojich vojsk. Popoludní som sa presunul na stredný úsek k Starine. Na druhý deň ráno 26. novembra som sa na obrnenom vlaku vydal k Užockému priesmyku, aby som skontroloval pravé krídlo svojich vojsk. Čo som počas prvých hodín na fronte uvidel, nebolo vôbec povzbudivé. Väčšina jednotiek, ktoré mi boli podriadené, mala veľmi nízke početné stavy a slabú bojovú hodnotu. Na papieri to boli divízie a brigády, ale realita bola iná a tieto jednotky od začiatku vojny utrpeli ťažké straty. Najlepšie na tom bola 38. pešia divízia Honvédu zo Sedmohradska, ktorá si zachovala dostatočnú bojaskopnosť. Horšia bola situácia v 56. pešej divízii a v 8. jazdeckej divízii, ktoré mali obmedzenú bojaskopnosť. Avšak najhoršie na tom boli útvary domobrany, ktoré boli pôvodne určené iba na stráženie tylových komunikácií a ochranu mostov. Kritická situácia na fronte si však vyžiadala bojové nasadenie aj domobrancov starších ročníkov. Títo vojaci nosili staré modré uniformy a boli vyzbrojení štyrmi rôznymi typmi zastaraných pušiek. ...Situáciu komplikoval aj akútny nedostatok poľných telefónov, bez ktorých bolo riadenie a velenie vojsk v zalesnenom kopcovitom teréne v zimných podmienkach veľmi sťažené“.*³

Proti týmto rakúsko-uhorským jednotkám stála ruská 48. pešia divízia, ktorej štyri pešie pluky s približne 12000 vojakmi boli len o niečo menej početné ako operačná skupina „Szurmay“ (okolo 15000 vojakov). Na bojisku v okolí Sniny, Stakčina a Stariny tak existovala rovnováha síl a o výsledku boja rozhodovali taktické schopnosti veliacich dôstojníkov a statočnosť radových vojakov. Generálmajor Kornilov aj generálporučík Szurmay boli pod tlakom svojich vyšších veliteľov, ktorí požadovali aktívnu útočnú činnosť. Ruské jednotky dostali rozkaz odblokovať cestu k priesmyku Ruské sedlo a rakúsko-uhorské jednotky zasa mali rozkaz obsadiť Sninu. V dôsledku toho došlo v priestore medzi Sninou a Stakčinom k intenzívnym bojom, v ktorých sa striedali útoky a protiútoky vojakov oboch strán a mnohé pozície prechádzali z rúk do rúk v krvavých zápasoch zblízka.

Štábni dôstojníci ruskej 48. pešej divízie po skončení operácie zostavili hlásenie, ktoré približuje atmosféru bojov a dokumentuje ich úporný charakter: *„Okolo poludnia 13. novembra (26.11.) sme zaregistrovali pokus protivníka o obchvat nášho pravého krídla južne od Sniny. Na tomto úseku sa nachádzal 192. Rymnikský peší pluk, ktorý bol nepriateľským útokom vystavený už od rána. Tlak rakúsko-uhorských jednotiek bol veľmi silný a niekoľkokrát došlo k bojom na bodáky. Rymnikský pluk utrpel ťažké straty a prišiel o všetky štyri guľomety, ktorými disponoval. Protivník prenikol do blízkosti palebných postavení a strelbou z malej vzdialenosti guľomety poškodil. Ich obsluha sa do poslednej mi-*

³ SZURMAY, Šándor: A magyar katona a Kárpátokban, Budapest : Kir. Magy. Egyetemi Nyomda, 1940

núty bránila a v boji padla. Keď sa nepriateľ zmocnil týchto pozícií, na pomoc vojakom Rymnikského pluku dorazila posila od 191. Largo-Kaguľského pešieho pluku. Naši vojaci vyrazili do spoločného protiútok, ktorý vyústil do boja zblízka. Rakúsko-uhorských vojakov sa podarilo vytlačiť z našich pôvodných postavení a okopov, pričom sme sa opäť zmocnili poškodených guľometov.

Ústup protivníka bol okamžite využitý a Rymnikský pluk spolu s tromi rotami Largo-Kaguľského pluku prešli do útoku na nepriateľské pozície. Naším vojakom sa podarilo preraziť rakúsko-uhorskú obranu, ukoristiť dva guľomety a zajať niekoľkých dôstojníkov a asi 200 vojakov, ktorí patrili k plukom Honvédu. Protivník prisunul posily a ešte dvakrát prešiel do protiútok, avšak naša obrana bola tiež posilnená zálohami a tieto útoky odrazila. Situácia na našom pravom krídle sa tak stabilizovala a po zotmení (okolo 5. hodiny popoludní) nastal na tomto úseku bojiska pokoj. V priebehu noci boli spočítané straty 192. Rymnikského pešieho pluku. Padol 1 dôstojník a 201 vojakov, ďalší 2 dôstojníci a 550 vojakov utrpelo zranenia“.⁴

Z opačnej strany frontu priebeh ťažkých bojov v okolí Sniny zaznamenal plukovník Szakall Kálmán Losonczi, náčelník štábu operačnej skupiny „Szurmaj“. Vo svojich povojnových spomienkach napísal: „Útok bojovej skupiny

„Attems“ sa 24. novembra vydaril a Stakčín obsadili vojaci 75. pešej brigády 38. pešej divízie Honvédu. Po boji v obci a jej okolí zajali 8 ruských dôstojníkov a 741 vojakov. V priebehu ďalších dní sme sa pokúšali prebiť k Snine, ale protivník kládol tvrdý odpor. Na našom ľavom krídle na juh od cesty Stakčín – Snina prešiel jeden ruský pluk do protiútok a udrhel na pozície domobrancov. Ich panický ústup spôsobil, že k obci Kolonica sa musel stiahnuť aj 23. peší pluk Honvédu, ktorý stratil 400 svojich vojakov.

Boje pri Snine 26. – 27.11.1914. Ruská 48. pešia divízia generála Kornilova (189; 191. a 192. peší pluk)

Od 7 hodiny rána 26. novembra sa štáb generálporučíka Szurmaya nachádzal v Kolonici za ľavým krídlom našej operačnej skupiny. Priestor na juh od cesty Stakčín – Snina bol najexponovanejším úsekom bojiska. Útvárom bojovej skupiny „Attems“ sa podarilo udržať Stakčín, ale pokusy o útok smerom k Snine nemali úspech. S napätím sme preto očakávali, ako sa na našom úseku frontu prejaví úder operačnej skupiny „Krautwald“ na Humenné. Uprostred našej zostavy sa situácia vyvíjala lepšie a bojová skupina „Lehmann“ 26. novembra postupovala po ceste k priesmyku Ruské sedlo a zo Stariny prenikla k Veľkej Poľane“.⁵

V dôsledku krvavých bojov v priestore medzi Stakčínom a Sninou vznikla patová situácia, na riešenie ktorej nemala dostatok sil ani jedna zo znepriatelených strán. Rozhodnutie o výsledku celej operácie malo padnúť pri Humennom, kde rakúsko-uhorské jednotky 27. novembra 1914 zahájili hlavný protiútok. Veliteľ ruského XXIV. ar-

⁴ Ruský štátny vojensko-historický archív (RGVIA), Fond 2378, Inventár 2, Fascikel 2 (Zakarpatskyj pochod 48-oj pechotnoj divízijsi s 23-go okťabrya po 20-go nojabrya 1914 goda)

⁵ LOSONCZI, Szakall Kálmán: Uzsok Hösei 1914. In: A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete 1914 – 1918, Budapest : De Sgardelli Caesar, 1931

mádneho zboru generálporučík Curikov si v tejto chvíli už uvedomoval, že pokus o prelomenie karpatského frontu zlyhal. Operačná skupina „Szurmay“ zablokovala 48. pešiu divíziu pri Snine a protiútok operačnej skupiny „Krautwald“ zasa pútal polovicu 49. pešej divízie a 2. zmiešanú kozácku divíziu pri Humennom. V týchto podmienkach generálporučík Curikov požadoval okamžitý ústup na sever s cieľom vyhnúť sa obklúčeniu a zbytočným stratám. Veliteľ ruskej 3. armády generál jazdeckva Brusilov si však nechcel priznať porážku a 27. novembra 1914 nariadil: „*Presun na sever sa môže uskutočniť iba vtedy, keď nepriateľ stojaci pred 48. pešou divíziou bude porazený. Nesmiete pripustiť, aby náš presun na sever vyvolal dojem, že sme utrpeli neúspech a ustupujeme. Z tohto dôvodu požadujem, aby sa generál Kornilov ďalej pokúšal prebojovať si späť dočnú cestu zo Sniny k priesmyku Ruské sedlo...*“⁶

Avšak požiadavka generála jazdeckva Brusilova nezodpovedala realite na bojisku, ktorá bola podľa svedectva generálporučíka Curikova už úplne iná: „*V plukoch 48. pešej divízie ostala iba minimálna zásoba delostreleckej a pechotnej munície. Generálmajor Kornilov preto rozhodol, že v noci zo 14. na 15. novembra (z 27.11 na 28.11) ustúpi v smere na obec Pčoliné. Čoskoro však obdržal správu, že protivník od obce Jalová preniká k Pčolinému a od obce Belá nad Cirochou preniká už priamo k Snine. Tieto skutočnosti prinútili veliteľa 48. pešej divízie, aby hneď podvečer zahájil ústup v jedinom voľnom smere na obce Pichne a Papín*“.⁷ Tento manéver zachránil divíziu generálmajora Kornilova pred zničením. Ak by jej útvary ostali v okolí Sniny a pokúšali sa ďalej plniť rozkaz generála jazdeckva Brusilova, tak by došlo k ich obklúčeniu a rozbitiu. Brusilovovi to však nezabránilo, aby v povojnových memoároch svoju veliteľskú zodpovednosť za neúspech operácie na severovýchode Slovenska presunul na Kornilova a označil ho za vinníka porážky...

Okolnosti ústupu ruskej 48. pešej divízie od Sniny približuje svedok týchto udalostí plukovník Nikolaj Petrovič Lesevickij, ktorý sa zúčastnil bojov v slovenských Karpatoch. V analýze, ktorú publikoval vo vojenskom odbornom časopise v roku 1928 sa uvádza: „*Nepriateľ využil nečinnosť 2. zmiešanej kozáckej divízie, ktorá sa nachádzala v Humennom a 27. novembra prenikol do nášho tyla. Obsadil obce Kamenica nad Cirochou a Belá nad Cirochou a postupoval k Snine. Hrozilo, že odreže aj poslednú ústupovú trasu 48. pešej divízie, ktorá viedla zo Sniny lesnou cestou do obce Papín. Popoludní medzi 2. a 3. hodinou sa na svahoch juhozápadne od mesta objavili rakúsko-uhorské rojnice. Na južnom okraji Sniny bola umiestnená naša batéria húfnic, ktorú nepriateľskí vojaci začali od chrbta ostreľovať zo svojich pušiek. Delostrelecké obsluhy otočili dve húfnice o stoosemdesiat stupňov a zahájili paľbu na pechotu protivníka.*

Keď sa okolo 5. hodiny popoludní začalo stmievať, rakúsko-uhorské jednotky práve vyvíjali silný tlak na naše pozície a postupne uzatvárali kruh okolo Sniny s cieľom obklúčiť 48. pešiu divíziu. Stačili by im už len dve – tri hodiny denného svetla a divízia by sa ocitla v kotle, avšak nástup tmy ju zachránil. Po zotmení naše útvary zahájili ústup po jedinej voľnej trase v smere na Papín. Jednotlivé roty a prápory sa postupne sťahovali zo svojich pozícií v okolí Sniny a cez ulice mesta odchádzali na sever. Ústup bol výborne organizovaný – na okrajoch mesta, na všetkých križovatkách ulíc a na lesnej ceste do Papína boli rozmiestnení dôstojníci, ktorí v tme riadili pohyb vojsk a ukazovali im správny smer.

⁶ Ruský štátny vojensko-historický archív (RGVIA), Fond 2226, Inventár 1, Fascikel 110 (Korotkyj obzor bojových dejstiev XXIV-go armejskogo korpusa s 20-go oktjabrja do końca nojabrja 1914 goda).

⁷ Ibid 6.

Protivník po zotmení poľavil vo svojom tlaku s výnimkou juhozápadného smeru, z ktorého sa naďalej pokúšal preniknúť do Sniny. Bolo potrebné získať čas, aby cez mesto prešli všetky delostrelecké batérie. V kritickej situácii zasiahol osobne veliteľ divízie, ktorý na uliciach zhromaždil niekoľko skupín prechádzajúcich vojakov a pripojil ich k svojej poslednej zálohe – ženijnjej rote. Na čele tejto skupiny vyrazil do protiútku smerom k sninskému kaštielu, ktorý sa nachádzal približne pol kilometra za západným okrajom mesta. V dôsledku toho bolo získaných niekoľko veľmi cenných minút, ktoré naša posledná delostrelecká batéria využila k svojmu ústupu“.⁸

Profesionalitu, s akou generálmajor Komilov zorganizoval ústup svojej divízie potvrdzujú aj spomienky rakúsko-uhorského plukovníka Losoncziho, ktorý vo svojich memoároch napísal: „Naša operačná skupina mala 28. novembra pokračovať v plnení svojej úlohy a jej cieľom bolo obsadenie Sniny. Generálporučík Szurmay hneď ráno vyrazil na najdôležitejší úsek frontu na veliteľské stanovište 56. pešej divízie ku generálmajorovi Wilhelmovi grófovi Attems-Petzenstein. Z prvej

Rakúsko-uhorskí vojaci v Stakčine po ústupe ruských vojsk zbierajú zbrane a muníciu (prelom novembra a decembra 1914)

línie však žiadne hlásenia neprichádzali a nad bojiskom vládlo hlboké ticho. Preto bol okamžite vydaný rozkaz k zahájeniu postupu po celej dĺžke frontu. Naše jednotky prenikali vpred bez toho, aby narazili na odpor. Ukázalo sa, že Rusi v noci ustúpili.

Spravili to svojim zaužívaným spôsobom a postupne vyprázdňovali svoje postavenia tak, že sme to v tme nezaznamenali. Vyhli sa obklúčeniu, ktoré im hrozilo. Tento ústup nebol plánovaný a uskutočnil sa narýchlo v dôsledku nášho tlaku. Svedčila o tom aj tá skutočnosť, že svojich padlých vojakov nepochovali a zanechali ich v okopoch. Medzi nimi sme našli aj telo jedného plukovníka, čo dokazovalo, v akom zhone ustupovali. Obyčajne ruské vojská nechávali na bojisku padlých dôstojníkov s takou vysokou hodnotou. ...Po obsadení Sniny sme prenasledovali ustupujúceho nepriateľa, zajali sme niekoľkých vojakov a zmocnili sa 40 zásobovacích povozov“.⁹

Ruská 48. pešia divízia pokračovala v ústupe z Papína do Osadného a 1. decembra 1914 sa stiahla naspäť na severnú stranu Karpát. V priebehu novembrových bojov padlo 10 dôstojníkov a 578 vojakov, ďalších 15 dôstojníkov a 2510 vojakov utrpelo zranenia. Okrem nich divízia stratila 7 dôstojníkov a 1991 vojakov, ktorí boli zaevidovaní ako nezvestní. Za rovnaké obdobie príslušníci 48. pešej divízie zajali jedného generála¹⁰, 58 dôstojníkov a 6756 rakúsko-uhorských vojakov.¹¹ Víťazstvo vojsk habs-

⁸ LEVESEVICKIJ, Nikolaj Petrovič: Pervyj pochod XXIV-go armejskogo korpusa v Vengriju v nojabrje 1914 goda, Vojna i revolucija n.12, Moskva, 1928.

⁹ LOSONCZI, Szakall Kálmán: Uzsok Hösei 1914. In: A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete 1914 - 1918, Budapest : De Sgardelli Caesar, 1931.

¹⁰ Íšlo o generálmajora Raffta, veliteľa 2. domobraneckej pešej brigády, ktorý bol zajatý 23. novembra 1914 v bojoch medzi Darou a Príslopom.

¹¹ Ruský štátny vojensko-historický archív (RGVIA), Fond 2378, Inventár 2, Fascikel 2 (Zakarparckij pochod 48-og pechotnoj divíziji s 23-go oktjabrja po 20-go nojabrja 1914 goda).

burskej monarchie tak bolo vykúpené veľkými stratami. Úspech pri Humennom a Snine však stabilizoval pravé krídlo rakúsko-uhorskej 3. armády a generál pechoty Bo-roevič tak prekonal prvú kritickú situáciu v začínajúcej epopeji karpatských bitiek.

Od začiatku decembra 1914 do polovice apríla 1915 línia frontu prebiehala v bezprostrednom susedstve dnešného sninského okresu na severnej strane Karpát. Snina v tomto období predstavovala dôležité logistické centrum v bezprostrednom tyle karpatského frontu, v ktorom sa sústreďovali záložné jednotky a doplnovacie pochodové prápory, vojenské zásoby a materiál, poľné lazarety, ako aj tranzitné zhromaždiská zajatcov. V jari 1915 do Sniny dorazil príslušník rakúsko-uhorskej ty-lovej jednotky Anton Grahek. Išlo o vojaka slovinského pôvodu, ktorý slúžil v poľnej pekárni. Dochovalo sa jeho nasledujúce svedectvo: „*Naše povozy prešli cez Humenné, ale v meste sme sa nezastavili a pokračovali sme ďalej. Cesta bola pevná a mierne stúpala hore smerom k Snine. V tomto mestečku sme sa utáborili. Tam som sa stal svedkom toho, čo sa robilo s koňmi, keď už sa nedali k ničomu použiť. V celom sninskom vojenskom tábore bolo okolo tristo koní, z ktorých každý deň bolo päť aj viac zastrelených kvôli ich úplnému vyčerpaniu. Vojaci potom kone zodrali z kože a ich pozostatky zakopali. Počas prvých dvoch rokov vojny bola situácia so stravovaním v našej armáde dobrá a na konské mäso sme neboli odkázaní. Stávali sa aj také prípady, že desať vojakov získalo jednu kravu, z ktorej upiekli a zjedli iba jednu nohu a zvyšok nechali na mieste.*

Ku koňom sa vojaci správali podobne nešetrne. Keď sa ťažné zviera úplne vyčerpalo, jednoducho ho vypriahli z povozu a nechali umierať na okraji cesty. Niektoré kone sa však po niekoľkých hodinách oddychu dokázali ešte postaviť na vlastné nohy. Na kraji cesty sa tak ocitlo zviera, ktoré stratilo majiteľa. Najviac sa tomu tešili židovskí obyvatelia z blízokých obcí, ktorí si opustené kone odvádzali do svojich dvorov. V neskoršej fáze vojny som si ešte veľakrát spomenul na nešťastné kone pri Snine, ktoré boli zastrelené a zakopané. Vždy keď sme boli hladní, tak som si predstavoval to chutné konské mäso, ktoré bolo bez úžitku zahrabané. ... V Snine naša poľná pekáreň fungovala štrnásť dní a potom sme sa opäť pohli ďalej“.¹²

Rakúsko-uhorskí dôstojníci v obci Dara v marci 1915

Územie dnešného sninského okresu utkvelo v pamäti mnohým vojakom rakúsko-uhorskej armády, ktorý sa tadiaľto presúvali k línii frontu na severnej strane Karpát. Pochodovali po jedinej využiteľnej ceste, ktorá viedla zo Stakčína k priesmyku Ruské sedlo. Poddôstojník maďarského pôvodu Jenő Arató, príslušník 69. pešieho pluku¹³ si do svojho denníka 24. marca 1915 poznamenal: „*Ráno o 8. ho-*

¹² GRAHEK, Anton: Spomini na Pervo svetovno vojno in ujetništvo. Ljubljana : Mladika, 2001.

¹³ Infanterieregiment Freiherr von Leitner Nr.69. Doplnovací obvod – Székesfehérvár. Národnostné zloženie pluku v roku 1914: 92% Maďari, 8% ostatné národnosti monarchie.

díne sme vyrazili z obce Ruské a vydali sa na pochod. Pred nami sa dvíhal vysoký vrch, ktorý sme mali prekonať. S každým krokom som cítil, ako sa moja výzbroj a výstroj stáva ťažšou a ťažšou. Stúpali sme do strmého svahu, lebo cestu vedúcu z obce k priesmyku sme nemohli využiť. Po jej serpentínach sa totiž pohybovalo naše delostrelectvo a povozy zásobovacích tréno. My, obyčajní pešiáci, sme museli vyšliapať priamo po strmých svahoch až na hlavný hrebeň a odtiaľ sme sa mali spustiť na opačnú stranu Karpát. Krátko pred poludním sme dosiahli hranicu medzi rakúskou a uhorskou časťou monarchie. Predo mnou ležala Halič. Vzdychol som si a myšlienky mi vírili hlavou – uvidím ešte niekedy svoje rodné Uhorsko?¹⁴

V rovnakom čase zavial vojnový osud na ten istý úsek frontu aj Artúra Šimka, rakúsko-uhorského dôstojníka slovenského pôvodu. Vo svojich povojnových spomienkach napísal:¹⁵ „Po vypuknutí prvej svetovej vojny, ako odvedený, narukoval som do Trenčína k 15. honvédskeму pluku. Absolvoval som dôstojnícku školu, vyučovalo sa v porotnej sieni krásnej novostavby bývalého Krajského súdu v Trenčíne. Už 16. marca 1915 zo stanice Istebník pri Trenčíne odchodil transport na front. Ja som ako kadet - ašpirant velil čate pozostávajúcej z vojakov a poddôstojníkov v počte asi 50 – 60 mužov. V čate bol aj Podoba s Ostratic, ako kaprál velil družstvu. Dňa 20. marca 1915 bola naša rota nasadená do boja. Prežil som v Karpatoch asi dvanásť dní takého strádania, zimy a hladu, že tých ďalších asi šestnásť mesiacov, ktoré som strávil na fronte, by som bol snád ešte raz vydržal, ale tých dvanásť dní v Karpatoch veru nie.

Rusi boli zakopaní na kopci vrchu Kozioláta, nie viac ako 150 – 200 metrov od nášho frontu. Žiadne opevnenie sme nemali. Pred nami žiadne prekážky, nemali sme vytiahnutý žiadny drôt, nakoľko sme ho ani nemali. Vykopali sme si každý primitívnu jamku a v nej ležali. Keď som zarána môj úsek prešiel, kopol som do ležiaceho vojaka. Už bol mŕtvy, buď strelený do hlavy, alebo zamrznutý. Mŕtvolu sme ani neodpratali. Keď nás vymenili, mal som v čate celkom 14 mužov. Rusi len sem tam vystrelili niekoľko rán, ináč neútočili. U cárskeho ruského vojska dôstojníci sa na front nedostali, velili iba poddôstojníci. Nijak nebol útočný, ten ruský oddiel nasadený proti nám. Však keby boli prišli pre nás, poddáme sa bez výstrelu. Nechcelo sa im asi bojovať, tak ako nám sa tiež nechcelo.

Keď sme sa dostali do údolia do dediny Fenyvesvölgy (dnes Stavne na Ukrajine), asi 60 kilometrov severne od Užhorodu (stretol som sa tam s Lacom Szántóm), tak som v maďarských Budapešianskych novinách „Az Est“ čítal, že okolo Budapešti vytiahli drôtené prekážky až 40 – 60 radov za sebou. Neskôr v Užhorode nám dôstojníkom (už som bol kadet, čo už je dôstojnícka šarža) oznámili, že dostávame pochvalu za náš výkon. Za to, že sme tam ležali na kopci v Karpatoch bol náš prápor vyznamenaný a celý pluk dostal predikát „Koziolátay 15. honvéd ezred“ – Koziolátsky 15. honvédskeý pluk.“¹⁶

Artúr Šimko sa na front dostal 20. marca 1915 v momente, keď ruské vojská zahájili rozhodujúcu ofenzívu v Karpatoch. Jeho 15. peší pluk Honvédu¹⁷ bol vytlačený

¹⁴ ARATÓ, Jenő: Háborus naplója 1914 június 28 - 1916 augusztus 5, autorský rukopis. [cit. 2009-10-25] Dostupné na WWW: <<http://www.aratojeno.extra.hu/>>

¹⁵ Dokument je ponechaný v pôvodnej štylistickej úprave a v texte boli opravené iba gramatické chyby.

¹⁶ Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, Špeciálna zbierka 10: osobné spomienky, ŠZ X-154 (ŠIMKO, Artúr: Spomienky na prvú svetovú vojnu)

¹⁷ Trencsényi 15. honvéd gyalogezred. Doplnovací obvod – Trenčín. Národnostné zloženie pluku v roku 1914: 85% Slováci, 15% ostatné národnosti monarchie.

Postup ruských vojsk cez Karpaty – obálka týždenníka "Ogoňok" č.16/1915

zo svojich pôvodných postavení severne od priesmyku Ruské sedlo a ustúpil na juh od hlavného karpatského hrebeňa. V prvej polovici apríla 1915 sa tak A. Šimko ocitol na území dnešného sninského okresu na výšine „Kozioláta“, ktorá je v súčasných mapách označená ako Kučalátá. Rovnaký frontový osud stretol aj Jenö Arata, ktorého 69. peší pluk ustúpil k Osadnému a v druhej polovici apríla 1915 bol stiahnutý z bojovej línie a rozmiestnený ako záloha v Starine.

Ruská generálna ofenzíva začala v predvečer kapitulácie rakúsko-uhorského fortifikačného komplexu okolo Przemyslu, ktorý sa po päťmesačnej obrane vzdal 22. marca 1915. Veliteľ Juhozápadného frontu generál delostrelectva Nikolaj Ludovič Ivanov presvedčil ruské Vrchné veliteľstvo (Stavku), aby vojská, ktoré obliehali Przemysl, boli využité na prelomenie rakúsko-uhorskej obrany v Karpatoch. Táto ofenzíva bola koncipovaná veľmi ambiciózne a jej cieľom bol nielen prienik do nížin kar-

patskej kotliny, ale aj celkové vyradenie Rakúsko-Uhorska z vojny.

Na jar 1915 rakúsko-uhorská armáda pociťovala akútny nedostatok vycvičených záloh a od začiatku vojny utrpela veľmi citelné straty, takže nová ruská ofenzíva predstavovala pre habsburskú monarchiu akútnu hrozbu. Závažnosť tejto hrozby bola o to väčšia, že nemecký spojenc nesplnil svoje predvojnové sľuby a nedokázal za sedem týždňov vyradiť z vojny Francúzsko a presunúť svoje sily proti Rusku. Rakúsko-Uhorsko tak namiesto pôvodne plánovaných siedmich týždňov čelilo ruskej presile už sedem mesiacov a odolnosť jeho armády bola na jar 1915 vystavená zaťažkávacej skúške.

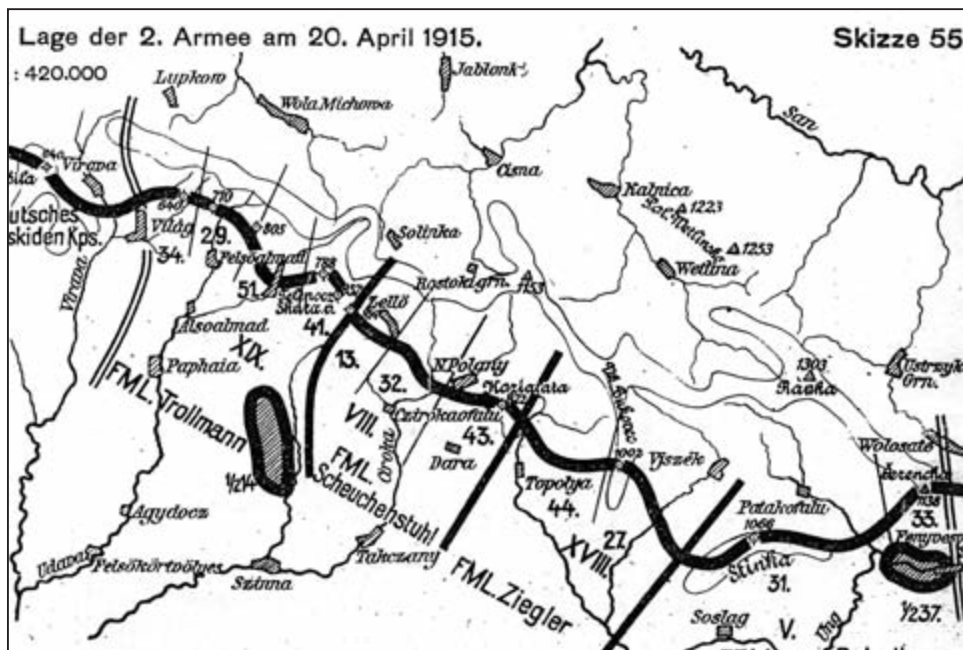
Rozhodujúca ruská ofenzíva na karpatskom fronte začala v noci z 19. na 20. marca 1915. Na frontovom úseku severne od priesmyku Ruské sedlo útočili jednotky ruskej 8. armády generála jazdectva Alekseja Aleksejeviča Brusilova. Na pravom krídle tejto armády postupoval VIII. armádny zbor, ktorému velil generálporučík Vladimir Michajlovič Dragomirov. Jednotky tohto zboru zatlačili rakúsko-uhorských obrancov na južnú stranu Karpát a v priebehu druhého týždňa apríla 1915 prenikli do priestoru terajších slovensko-poľských hraníc na severozápade dnešného Sninského okresu. Tam bol ruský útok odrazený a front sa stabilizoval na línii Vyšná Jablonka - Osadné - Zvala - Smolník. V okolí týchto obcí v apríli 1915 prebehli jedny z najkrvavejších bojov, ktoré zasiahli územie súčasnej Slovenskej republiky počas I. svetovej vojny. Ruským vojskám sa však ani napriek maximálnemu nasadeniu nepodarilo prelomiť obranu XIX. armádneho zboru generálporučíka Ignaza von Trollmann. Tento armádny zbor sa nachádzal na ľavom krídle rakúsko-uhorskej 2. armády, ktorej velil generál jazdectva Eduard von Böhm-Ermolli.

Na vedľajšom úseku frontu mal útok ruskej 8. armády väčšiu dynamiku a jed-

notky XVII. armádneho zboru generála pechoty Pjotra Pjotoviča Jakovleva dokázali v priebehu druhého týždňa apríla 1915 preniknúť na južnú stranu Karpát. Avšak aj tu sa rakúsko-uhorským obrancom podarilo vyčerpať ich ofenzívny potenciál a front sa stabilizoval na území dnešného Sninského okresu na línii Veľká Poľana – Runina - Topoľa – Ruský Potok – Zboj. Túto líniu držali jednotky dvoch armádnych zborov rakúsko-uhorskej 2. armády. V priestore údolia Cirochy a na okolitých výšinách boli obranné pozície VIII. armádneho zboru generálporučíka Josefa Scheuchenstuhla a na výšinách severne od uličskej doliny sa nachádzali obranné postavenia XVIII. armádneho zboru generálporučíka Emila von Zieglera.

V druhej polovici apríla 1915 sa situácia na fronte upokojila a najurputnejšie boje v celej epopeji karpatských bitiek skončili. Ruské vojská vrhli do útoku posledné zálohy a zúžitkovali všetky dostupné zásoby munície, ale úspech nedosiahli. Rakúsko-uhorským vojskám sa z posledných sil podarilo udržať ich postavenia, ktoré boli bránené s vedomím, že ústup by znamenal prelomenie karpatského frontu a preniknutie protivníkových armád do vnútrozemia monarchie. V dôsledku ruskej ofenzívy sa územie severovýchodného Slovenska stalo dejiskom jednej z kľúčových bitiek I. svetovej vojny. Do európskej vojenskej histórie vstúpili tieto boje ako „Veľkonočná bitka v karpatoch“ a ruská vojenská historiografia ich označuje ako „3. karpatskú bitku“.

Radoví vojaci však nemali ako zaregistrovať zmenu celkovej strategickej situácie, pretože ich frontový život sa príliš nezmenil a každodenne boli vystavení hrozbe zranenia alebo zabitia. Druhá polovica apríla 1915 bola pokojná iba na mapách veliacich generálov a na úvodných stránkach novin, ktoré uvádzali, že „na východnom fronte nie je nič nového“. Avšak realita zákopovej vojny bola aj v tomto pokojnom období nemilosrdne krutá. Typickú ilustráciu vtedajšej frontovej situácie nájdeme aj v denníku Jenö Arata: „29. apríla 1915. Naša idyla v Starine skončila. Okolo obe-

Postavenia rakúsko-uhorskej 2. armády v Karpatoch 20.4.1915.
Línia frontu od obce Világ (Svetlice) po výšinu Čeremcha (kóta 1138)

da prišiel rozkaz k presunu, ktorý bol zahájený popoludní o šestnástej hodine. Náš 69. peší pluk sa vydal na pochod, ktorého cieľ nepoznáme. Šíria sa zvesti, že sa vraciame do prvej línie, kde vystriedame iný pluk. Pohľadom sa lúči-me so Starinou, kde sme prežili pokojné a krásne dni.

Presúvame sa na sever smerom k frontu. Počas pochodu stretávame veľa ra-nených vojakov, ktorých vezú opačným smerom do tyla. Počúť ich hlasné sto-ny bolesti a nariekanie. „Vyzerá to tak, že ideme na pekne ... miesto“ - hovoria si medzi sebou naši vojaci. Večer okolo devätnástej hodiny sme zastali na okra-ji nejakého lesa a bol nám nariadený odpočinok. Veliteľ roty poručík Csipö aj so svojim pobočníkom Lacim Hardym odchádzajú dopredu, aby si prezreli na-še nové postavenia. O hodinu sa Laci vracia a vraví, že vôbec nie je nadšený z toho čo videl. Pred zákopmi leží veľa padlých nepriateľských vojakov. Mŕtvolný zápach je tam príšerný. Začínáme rozmýšľať nad tým, na aké pekel-né miesto sme sa dostali a čo nás čaká v blízkej budúcnosti.

Bola už hlboká tma, keď sme o pol deviatej večer vyrazili dopredu. Každý prápor sa presúval samostatne. Náš prápor za pol hodiny vyšiel na nízky ko-pec. V momente, keď sme dorazili na jeho vrchol, tak nás prekvapila zúri-vá paľba z guľometov a pušiek. Pochodová kolóna práporu sa za pár se-kúnd rozpadla. Ja som skočil do najbližšej priekopy a hneď som zistil, že je naplnená vodou. Za mnou skočilo ešte pár vojakov, ktorí mi pristáli na hla-ve. V priekope sme sa natlačili jeden na druhého a čakali sme, kým paľba ochabne. Snažil som sa zorientovať, ale v tejto prekliatej tme som nič v oko-lí nevidel. Netušil som, ani kto a odkiaľ strieľa. Počuli sme iba hvádzanie gu-liek a ich dopady v našej blízkosti. Jediné čo som zaregistroval bol kôň, kto-rého vedľa našej priekopy zasiahli strely. Prevrátil sa, zahrabal nohami a otrčil kopytá. Do palebného koncertu sa zapojilo aj delostrelectvo, ktoré strieľalo z našej strany frontu. Ruské delostrelectvo nemeškalo s odpove-dou. Najhoršie na celej situácii bolo, že sme sa stále nevedeli zorientovať a nemali sme ani poňatia, čo sa vlastne deje.

Evakuácia raneného ruského vojaka na východnom fronte 1914/1915

Konečne okolo desiatej hodiny večer delo-strelecká paľba prestala a aj paľba z pechot-ných zbraní začala poľavovať. Vyletelo ešte pár osvetľovacích rakiet a potom nastalo ticho. V hlbokkej tme nás dôstojníci opäť zhromaždi-li, ale ukázalo sa, že na mieste je len asi polo-vica nášho práporu. Druhá polovica vojakov sa bohvie kde stratila. Bez ohľadu na to sme vy-razili dopredu k zákopom, kde sme vystrieda-li 42. peší pluk¹⁸ a zaujali jeho pôvodné po-stavenia. Zvyšok bezmesačnej noci sme strá-vili v napätom očakávaní. Nepoznali sme miestnu situáciu a ocitli sme sa na neznámom úseku frontu. Nevieme, kde sú postavenia Ru-sov a netušíme aké majú zámery. Nervozita našich vojakov sa prejavovala občasnými vý-

¹⁸ Infanterieregiment Ernst August Herzog von Cumberland, Herzog zu Braunschweig und Lüneburg Nr.42. Doplňovací obvod - Terezín. Národnostné zloženie pluku v roku 1914: 86% sudetskí Nemci, 14% ostatné národnosti monarchie.

strelmi z pušiek. Ja som celú noc ani na chvíľu nezažmúril oko a zmocňoval sa ma neblahý pocit, že ruské jednotky sa dostali do nášho tyla. Pre istotu sme v širokom okolí našich zákopov spredu aj zozadu rozmiestnili zdvojené hliadky.

30. apríl 1915. Na svitaní sme sa konečne mohli poobzerať okolo seba. Zisťujeme našu situáciu a dívame sa na frontový úsek, ktorý nám bol pridelený. Pochopili sme, prečo nás v noci prekvapila nepriateľská paľba vedená spredu, zbohu aj od chrbta. Naše pozície sa nachádzajú na kopcoch nad dedinou Veľká Poľana a línia zákopov prebieha tak, že ju Rusi môžu ostreľovať z dominantných výšin na našich krídlach. Vidíme, že pôvodná línia zákopov ležala pred dedinou, ale nepriateľ naše jednotky odtiaľ vytlačil. Teraz sa nachádzame v niekdajšej druhej línii zákopov, ktorá sa z kopcov nad dedinou spúšťa dole do Veľkej Poľany a pretína ju na dve časti. Tam dole v dedine na ľavo od cesty Veľká Poľana - Ruské začínajú pozície 6. pešieho pluku¹⁹. Náš II. prápor drží pozície na pravo od cesty – najprv idú postavenia 8. roty, potom mojej 7. roty a nakoniec postavenia 6. roty a 5. roty. Ďalej pokračujú pozície I. práporu nášho 69. pešieho pluku, ktoré ležia vyššie v kopcoch smerom k výšine Kozioláta (kóta 922)..

Pred naším príchodom na tento úsek frontu prebiehali v okolí Veľkej Poľany niekoľkodňové prudké boje. Samotná dedina je v rozvalinách, vyzerá ako jedno veľké rumovisko. Miestne obyvateľstvo bolo evakuované a všade je pusto. Donedávna ešte Rusi každý deň útočili na pozície 6. pešieho pluku a 42. pešieho pluku, ale naša obrana ich vždy tvrdo odrazila. Medzi našimi a nepriateľskými zákopmi leží veľa nepochovaných mŕtvol. Obzvlášť pred postaveniami 6. pešieho pluku vidíme doslova haldy padlých Rusov.

Zákopy, v ktorých sme vystriedali 42. peší pluk, sú spravené veľmi kvalitne a zaručujú dobrú ochranu. Tiahnu sa po svahoch a sú vybudované v kamenistom teréne. Zákopy sú navyše vyložené drevom a takto spevnené. Pred nimi sa vo vzdialenosti 30 – 40 metrov nachádzajú rady prekážok z ostnatého drôtu. Každá čata má v kamenistom podloží tunajšej pôdy vyhlbený spolahlivý bunker. Je tu dosť miesta pre každého a v prípade ostreľovania sa máme kam uchýliť. Dôstojnícke bunkre sú doslova ako paláce. Náš veliteľ roty poručík Csipö býva spolu s veliteľom susednej roty nadporučikom Mattesom. Ich bunker je vyhlbený vo svahu v kamenistom podloží a jeho vnútorné steny sú obložené doskami. Čelná strana má dokonca aj okná a dvere.

V priebehu predpoludnia začali prichádzať vojaci, ktorí sa postrácali túto noc počas palebného prepadu pri našom presune do prvej línie. Okolo obe-

Zhromažďovanie padlých vojakov po skončení boja. Východný front 1914/1915

¹⁹ Infanterieregiment Carl I. König von Rumänien Nr.6. Doplňovací obvod – Novy Sad. Národnostné zloženie pluku v roku 1914: 41% vojvodinskí Nemci, 27% Chorváti a Srbi, 32% ostatné národnosti monarchie.

*da sme už boli všetci kompletní. Zvyšok dňa prebehol v klúde, odmysliac niekoľko výstrelov z pechotných zbraní. Pár sálv na ruské postavenia vypálilo aj naše delostrelectvo“.*²⁰

V apríli 1915 rozhodujúci pokus ruských vojsk o prekonanie Karpát a vyradenie Rakúsko-Uhorska z vojny zlyhal a na Východnom fronte došlo v dôsledku toho k celkovej zmene strategickej situácie. Armáda habsburskej monarchie vydržala kritickú zafažkávaciú skúšku a vytvorila podmienky pre sústredenie nemeckých záloh presunutých zo Západného frontu, ktoré potom 2. mája 1915 prešli do úspešnej ofenzívy pri Gorliciach. Na začiatku mája 1915 bol prelomený ruský front v západnej Haliči a postup nemeckých a rakúsko-uhorských vojsk prinútil ruské vedenie k okamžitému stiahnutiu jeho síl z južnej strany Karpát. Územie dnešných šiestich okresov severovýchodného Slovenska, o ktoré ruské vojská tvrdo a za veľkých strát bojovali od januára do apríla 1915 museli byť v priebehu niekoľkých dní opustené. Z priestoru Sniny posledné ruské jednotky ustúpili cez priesmyk Ruské sedlo v noci zo 7. na 8. mája 1915.

²⁰ ARATÓ, Jenő: Háborus naplója 1914 junijus 28 - 1916 augusztus 5, autorský rukopis. [cit. 2009-10-25] Dostupné na WWW: <<http://www.aratojeno.extra.hu/>>

1.2 BOJOVÉ OPERÁCIE V PRIESTORE STROPKOVA

Mesto Stropkov sa podobne ako Snina nachádzalo mimo hlavných železničných komunikácií vedúcich z vnútrozemia Rakúsko-Uhorska na front v Haliči. Z tohto dôvodu bol jeho vojenský význam na začiatku I. svetovej vojny relatívne malý, avšak táto skutočnosť sa onedlho zmenila. Bolo to spôsobené prvým ústupom rakúsko-uhorských vojsk do Karpát, ktoré sa tam stiahli po porážke v haličskej operácii. Na doplnenie oslabených jednotiek a prísun zásob sa začali vo väčšej miere využívať cestné komunikácie, pričom Stropkov ležal na jednej z najdôležitejších. Išlo o cestu, ktorá viedla cez Dukliansky priesmyk a spájala Halič s Uhorskom.

Zálohy tvorené zmobilizovanými záložníkmi boli vykladané z vlakov na najbližších železničných staniciach v Humennom a Michalovciach a peším pochodom sa presúvali k Duklianskemu priesmyku. Taktiež zásoby munície, výstroje a proviantu boli na konských povozoch transportované po cestnej komunikácii vedúcej cez Stropkov na severnú stranu Karpát. Tieto posily v druhej polovici septembra 1914 smerovali k jednotkám XII. armádneho zboru generála pechoty Hermanna Kövess von Kövesshaza, ktoré sa sústredili v priestore miest Dukla, Svidník a Stropkov. Vojská habsburskej monarchie mali za sebou prvé krvavé a vyčerpávajúce boje a rakúsko-uhorskí vojaci boli unavení a oslabení prežitými frontovými útrapami.

Prvý dotyk Stropkova s vojnou zaznamenal vtedajší žurnalista, ktorý v novinách „Felvidéki Ujszág“ zverejnil článok so svedectvom miestneho farára F. Inczingerera: „Koncom septembra 1914 sa v Stropkove objavilo veľa rakúsko-uhorského vojska. Vojaci boli vysilení, hladní a padali ako muchy. Zjedli všetku kukuricu a zemiaky. Nikto sa za to na nich ale nehneval. Stropkovskí cigáni len-len že stáčili kopať hroby. Do týždňa zomrelo 580 vojakov, ktorých skosila cholera. Neumývali si ruky, všade špina, žiadna hygiena. Boli vykonané zásahy na likvidáciu následkov epidémie a dezinfikovali sa priestory, v ktorých bývali vojaci. Všade sa používalo vápno. Vojaci však umierali ďalej, po 40 až 50 denne.

Nástup rakúsko-uhorského pešieho pluku pred odchodom na východný front 1914

*Zaobchádzanie s mŕtvymi bolo poburujúce. Do jednej jamy dávali po 60 ľudí ako dobytok. Bojovali za nás, boli to hrdinovia a my sme s nimi zaobchádzali takýmto spôsobom... Dňa 27. septembra 1914 som bol v Chotči pochovať 27 vojakov. Chcel som ich pochovať dôstojne, ale vojenský lekár zakázal smútočný prejav. Na poctu mŕtvym vojakom padli aspoň výstrely. Potešilo ma, že Chotčania spravili kríže a rozhodli sa o hroby starať”.*²¹

Na začiatku októbra 1914 po prisnutí posil a doplnení zásob prešli rakúsko-uhorské vojská do protiútoky a získali naspäť kontrolu nad časťou Haliče až po líniu rieky San. Avšak už v polovici novembra 1914 sa pod tlakom hlavnej ruskej ofenzívy opäť sťahovali do Karpát. Do oblasti Duklianskeho priesmyku ustupoval rakúsko-uhorský III. armádny zbor generála pechoty Emila Colerusa, ktorý podliehal 3. armáde generála pechoty Svetozara Borojeviča. Za nimi postupovali jednotky ruského XII. armádneho zboru generálporučika Leonida Vilhelmoviča Leša, ktorý podliehal 8. armáde generála jazdeckva Alexeja Alexejeviča Brusilova. V súvislosti s pohybom frontu sa Stropkov už po druhýkrát dostal do bezprostredného operačného tyla rakúsko-uhorských vojsk. Popri tranzite záloh a zásob sa v meste začala sústreďovať aj vojenská infraštruktúra v podobe dočasných etapných skladov či poľných ošetrovní.

Ofenzíva ruských vojsk však pokračovala a v dňoch 28. – 29.11.1914 jednotky XII. armádneho zboru dobyli Dukliansky priesmyk a prekročili Karpaty. Po strate tejto kľúčovej pozície jednotky rakúsko-uhorského III. armádneho zboru zahájili ústup smerom k Stropkovu. Veliteľ 3. armády generál pechoty S. Borojevič sa rozhodol obetovať územie s cieľom získať čas na redislokáciu svojich jednotiek. Po dôležitom víťazstve pri Humennom a Snine (27. – 28.11.1914) presúval sily z tohto pravého krídla svojej armády na jej ľavé krídlo do priestoru Bardejova. Z tohto dôvodu ustupoval ruskému tlaku v strede svojej zostavy a III. armádny zbor sa postupne stiahol až ku Giraltovciam a Stropkovu. Pozície medzi Stropkovom a Medzilaborcami zasa zaujal VII. armádny zbor generála jazdeckva arcikniežaťa Jozefa von Habsburg.

Účastníkom týchto manévrových bojov, ktoré prebiehali v priestore Stropkova na konci novembra 1914 bol aj Octavian Taslauanu, rakúsko-uhorský dôstojník rumunského pôvodu. Slúžil v 22. pešom pluku Honvédu²², ktorý bol dočasne vyňatý z materskej 38. pešej divízie Honvédu a začlenený do zostavy 20. pešej divízie Honvédu. V jej radoch sa veliteľ čaty O. Taslauanu zúčastnil bojov v priestore obce Malá Poľana na severovýchod od Stropkova. Do svojho denníka si zaznamenal nasledujúce vojnové zážitky zo slovenských Karpát: „25. november 1914. Všetky dediny v blízkosti hraníc s Haličou sú preplnené židovskými utečencami. V dreveniciach miestnych obyvateľov sa v jednej izbe tlačí po 30 až 40 ľudí – muži, ženy, malé deti a medzi nimi ešte aj naši oddychujúci vojaci. Všetci sa ukladajú spať pohromade jeden vedľa druhého na podlahe. Iba ťažko si je možné predstaviť úplnejší obrázok strádania ako je tento.

27. november 1914. Skoro ráno sme vyrazili z obce Havaj a pochodovali sme k obci Malá Poľana. Všade naokolo bola hustá hmla a zima prenikala až do morku kostí. Pre mojich unavených vojakov bol tento pochod veľmi namáhavý. Chlapi mali zodraté a úplne špinavé uniformy a vši sa na nich hemžili ako

²¹ BEŇKO, J.: Stropkov, Martin : Gradus, 1994.

²² Maros-Vásárhelyi 22. honvéd gyalogezred. Dopliňovací obvod – Targu Mures v súčasnom Rumunsku. Národnostné zloženie pluku v roku 1914: 49% Maďari, 46% Rumuni, 5% ostatné národnosti monarchie.

včely v úli. Niektorým chýbali aj vojenské baganče, takže chodidlá v roztrhaných ponožkách si zabalili do handier a poriadne omotali. Napriek tomu ich mali celé dorážané a boľavé. Vedeli však, že lekár im nepomôže, lebo v kritickej frontovej situácii platil prísny rozkaz posielat' do lazaretov iba napoly mŕtvych vojakov. Jeden z mojich chlapov ostával v prvej línii ešte dva týždne potom, ako mu odrazená črepina delostreleckého granátu zlomila ľavú ruku. Spôsobilá zakrytú zlomeninu,

Ťažko ranení vojaci v lazarete 1914/1915

pretože už nemala dostatok energie, aby prenikla do ruky. Vojakovi ostala iba veľká modrina, s ktorou ani nešiel k lekárovi, lebo by mu to aj tak neuznal ako zranenie.

V postaveniach pri Malej Poľane sme absolvovali nočný boj v zalesnenom teréne. V tunajších lesoch nebolo skoro nič vidno ani cez deň a po zotmení sa všetko strácalo v úplnej temnote. Boj v takýchto podmienkach mal chaotický priebeh a bol traumatizujúci. Jediné čo sa dalo uvidieť boli záblesky výstrelov a iba na ich základe sa dalo vytušiť, kde je nepriateľ a ako je silný. Nočný boj v lese sa menil na zrážky izolovaných skupiniek vojakov. Mohli ste sa k niekomu priblížiť aj od chrbta, ale do poslednej chvíle ste nemali tušenia či je to priateľ alebo nepriateľ. Jeden náš poručík mal prestrelenú zadnú časť svojej čiapky. Keď zistil, že je medzi Rusmi, tak sa plazením pokúšal uniknúť. Tí po zvuku začali strieľať a pár guliek zasiahlo jeho kabát a čiapku. Mal však šťastie, odplazil sa do dostatočnej vzdialenosti a potom začal utekať kryjúc sa za kmene stromov.

28. november 1914. Nad ránom sme sa vrátili do Havaja. Večer sme už pochodovali naspäť do prvej línie, pretože Rusi okolo 17:00 prenikli do bezprostrednej blízkosti Malej Poľany. Rozmiestnili sme sa v zákopoch a nepriateľ nám poslal delostrelecký pozdrav na dobrú noc – štyri granáty explodovali v blízkosti dedinskej cerkvi. Celú noc sme vykonávali hliadky a držali poľnú stráž, pričom vojakov sme striedali každé dve hodiny. Jedna z našich hliadok priviedla troch ruských vojakov. Boli to mladí a zdravo vyzerajúci chlapi, dvaja z nich Rusi a jeden ruský Žid. Nevieť odkiaľ pochádzal, ale práve on prehovril svojich dvoch spolubojovníkov, aby sa dali zajať.

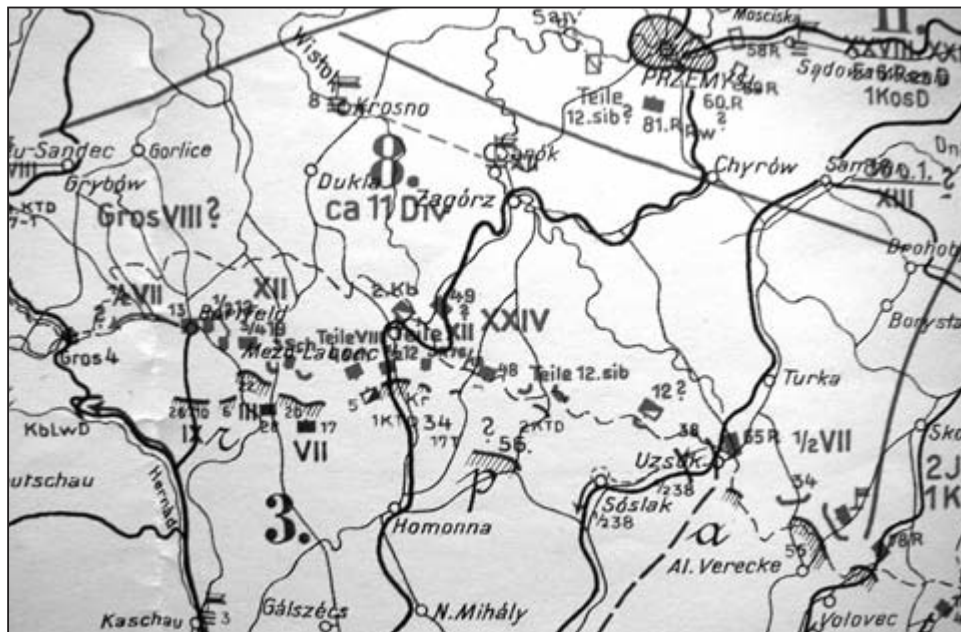
V tento deň nás opustil obľúbený major Paternos. Dostal otravu od zranenia, ktoré predtým utrpel na ruke a kvôli veľmi vysokým horúčkam bol odoslaný do lazaretu. Taktiež môj zdravotný stav sa zhoršoval. Bol som kosť a koža a ledva som stál na vlastných nohách. Mal som už plné zuby vojny a konečne som sa rozhodol nahlásiť sa u lekára.

29. november 1914. Ráno som sa so slzami v očiach rozlúčil so svojimi vojakmi. Keď som odovzdal velenie a vybavil všetky formality na štábe, tak som sa peši vybral do obce Bukovce. Odtiaľ som sa na konskom povoze zviezol

do Prešova, kam som dorazil na druhý deň. Tam sa mi podarilo dostať sa na vlak odchádzajúci do Budapešti. Keď sme prechádzali Prešovom aj Košicami, tak ulice boli skoro ľudoprázdne. Bol som posledným dôstojníkom nášho pluku, ktorý v ňom slúžil od začiatku vojny a na fronte prežil až do konca novembra. Po mojom odchode ostal v pluku jediný dôstojník z pôvodného kádra – lekár Dr. Schuller. V auguste pri odchode pluku z mierovej posádky v mestečku Fagaras sme disponovali 3500 vojakmi. Keď som svoj pluk na fronte opúšťal, tak v Havaji v ňom bolo už iba 170 vojakov. Slúžil som v 11.rote, ktorá na začiatku vojny mala 267 vojakov. Do konca novembra prežili bez zranenia iba piati vojaci. Ja som bol šiesty a vďaka Bohu som sa živý vracal z frontu do zázemia“.²³

Rakúsko-uhorské jednotky v strede zostavy 3. armády generála pechoty S. Borojeviča krok za krokom ustupovali a pri každej vhodnej príležitosti brzdili postup ruských vojsk. Tie 2. decembra 1914 obsadili Stropkov, ale ich ofenzívny potenciál sa vyčerpal a 8. armáda generála jazdecktva A. A. Brusilova už nebola schopná preniknúť ďalej na juh do Východoslovenskej nížiny. V širokom okolí mesta došlo k dočasnej stabilizácii frontu a ruské a rakúsko-uhorské jednotky sa zakopali naprieč údolím rieky Ondava a na prilahlých výšinách. V tomto priestore boli dislokované útvary 17. pešej divízie generálporučíka Aurela von Le Beau a 20. pešej divízie Honvédu generálmajora Ladislausa von Nagy. Proti nim stáli útvary 19. pešej divízie generálporučíka Grigorija Jefimoviča Januševského.

V zostave tejto divízie pôsobila 19. delostrelecká brigáda, ktorá zabezpečovala palebnú podporu jej štyrom pechotným plukom. Dôstojníci tejto brigády bez-

Postavenia ruskej 8. armády a rakúsko-uhorskej 3. armády v Karpatoch 4.12.1914, štáb generála Brusilova v Krosne a štáb generála Borojeviča v Košiciach

²³ HORNE, Charles F. (ed.): Source Records of the Great War, Vol. III, National Alumni, 1923. Dostupné na WWW: <<http://www.firstworldwar.com/diaries/carpathianmemoir.htm>>

prostredne po bojoch, ktoré prebehli v priestore medzi mestami Jaslička a Stropkov, zostavili hlásenie označené ako „*Opis bojového nasadenia 19. delostreleckej brigády počas bojov v Karpatoch od 7. novembra do 16. decembra 1914*“ (20.11 – 29.12.1914 podľa súčasného gregoriánskeho kalendára). Z tohto hlásenia pochádzajú nasledujúce úryvky: „*Dňa 16. novembra (29.11) bol I. oddiel našej brigády pričlenený ku 73. Krymskému pešiemu pluku a spolu s ním začal presun z Tylawy cez Barwinek do Svidníka. Tam dorazili 18. novembra (1.12) a pripojili sa k ostatným útvarom 19. divízie.*

V obci Lipowiec bola dislokovaná 4. batéria spolu s dvoma práporami 76. Kubáňského pešieho pluku. Ďalšie dva prápory tohto pluku spolu s 5. a 6. batériou sa pod velením podplukovníka Karabanova presunuli 17. novembra (30.11) z obce Lipowiec do obce Bodružal a odtiaľ 18. novembra (1.12) prešli do mesta Svidník. V ten istý deň bola 2. batéria pripojená k 74. Stavropolskému pešiemu pluku a presunula sa do obce Rakovčik. Na nocľah sa však vrátila do Svidníka a na druhý deň 19. novembra (2.12) sa vydala k obci Šarišský Štiavnik, kde zaujala palebné pozície. V tomto priestore zotrvala až do 26. novembra (9.12) a ostreľovala nepriateľské zákopy na výšinách južne od Šarišského Štiavnika. Samostatne pôsobila aj 4. batéria, ktorá sa 19. novembra (2.12) rozmiestnila v obci Bodružal, 20. novembra (3.12) prešla do obce Havaj a 24. novembra (7.12) sa vrátila do Svidníka.

Dva prápory 73. Krymského pešieho pluku spolu s 5. a 6. batériou dňa 20. novembra (3.12) o 13:00 vstúpili do Stropkova. V okolí mesta zaujali palebné pozície, na ktorých zotrvali do 26. novembra (9.12). Počas týchto šiestich dní ostreľovali nepriateľské zákopy a rojnice protivníckej pechoty, ktorá vyrážala k protiútokom. Pozície oboch batérií boli po celý čas vystavené silnej paľbe rakúsko-uhorského poľného delostrelectva a ťažkých húfnic, ktoré strieľali z dobre zamaskovaných postavení. Cieľom ich paľby bolo aj samotné mesto Stropkov. V dôsledku nedostatku vhodných pozorovateľských stanovišť sa nám pozície nepriateľských batérií nepodarilo lokalizovať. Počas bojov v okolí Stropkova sme vystrelili 1167 šrapnelov a 151 delostreleckých granátov. Stratili sme jedného vojaka a ďalší traja boli zranení. Zranenia utrpeli aj tri naše ťažné kone.

V noci na 26. novembra (9.12) okolo 03:00 veliteľia 5. a 6. batérie obdržali rozkaz, aby sa stiahli zo svojich palebných pozícií a ustúpili k obci Duplín a potom ďalej k obci Stročín. Dôvodom tohto manévru bol útok rakúsko-uhorských jednotiek, ktoré začali obchvacovať obe krídla 73. Krymského pešieho pluku. Zatiaľ čo 6. batéria sa stiahla bez problémov, ústup 5. batérie narazil na komplikácie. Po opustení Stropkova sa dostala pod paľbu nepriateľských pechotných zbraní a na ceste musela prekonávať drôtené prekážky vytvorené protivníkom, ktorý prenikol do nášho tyla. Okolo 12:00 obe batérie zaujali nové palebné pozície medzi obcou Stročín a Svidníkom a začali ostreľovať protivníka na kótach 276 a 286, ako aj nepriateľskú pechotu postupujúcu údolím rieky Ondava. Večer o 18:00 pokračovali v ústupe a stiahli sa do obce Ladomirová, kde príslušníci 5. a 6. batérie prenocovali²⁴.

Prienik pravého krídla ruskej 8. armády generála jazdeckva A. A. Brusilova cez Karpaty a obsadenie Stropkova mali len veľmi krátke trvanie. Hlavné sily ruského

²⁴ Ruský štátny vojensko-historický archív (RGVIA), Fond 2349, Inventár 1, Fascikel 90 (Donesenija častej 19-oj pechotnoj divíziiji o bojovych dejstvijach s 27-go ijulja po 31-go dekabrja 1914 goda).

Juhozápadného frontu generála delostrelectva Nikolaja Ludoviča Ivanova totiž uviazli v ťažkých bojoch v okolí Krakova a ich ofenzíva bola zastavená. Generál jazdecktva A. A. Brusilov dostal rozkaz okamžite stiahnuť svoju 8. armádu z južnej strany Karpát, časťou síl udržať priesmyky a väčšinu jednotiek vyslať na pomoc na severnú stranu Karpát. Na začiatku decembra 1914 tak začali preteky s časom, pri ktorých sa ruské aj rakúsko-uhorské velenie pokúšali sústrediť pod Krakovom čo najväčšie sily. Veliteľ ruského XII. armádneho zboru generálporučik L. V. Leš 8. decembra 1914 vydal svojim jednotkám rozkaz ustupovať naspäť smerom k Duklianskemu priesmyku a zadnými vojnami zadržiavať tlak protivníkových vojsk. Ruské jednotky boli na tomto úseku prenasledované rakúsko-uhorským VII. armádnym zborom generála jazdecktva arcikniežata Jozefa von Habsburg.

Rakúsko-uhorská 3. armáda generála pechoty S. Boroeviča mala za úlohu v závese za ustupujúcou ruskou 8. armádou generála jazdecktva A. A. Brusilova preniknúť cez karpatské priesmyky a ohroziť ľavé krídlo a tylo ruských vojsk bojujúcich pod Krakovom. V dôsledku týchto manévrov ruské jednotky v noci z 8. na 9. decembra 1914 vyprázdnil Stropkov, do ktorého po krátkom boji vstúpili predsunuté útvary rakúsko-uhorských vojsk.

Týmito udalosťami však vojnová dráma mesta ani zďaleka neskončila, pretože Stropkov sa už po tretikrát od vypuknutia vojny dostal do operačného tyla rakúsko-uhorského frontu v Karpatoch. Jednotky 3. armády generála pechoty S. Boroeviča v polovici decembra 1914 úspešne prenikli na severnú stranu Karpát a prispeli tak k celkovému rakúsko-uhorskému víťazstvu v strategicky kľúčovej Ipanowsko-Limanowskej operácii.

V dôsledku svojej porážky boli ruské vojská zatlačené od Krakova na líniu rieky Dunajec. Jednotky 8. armády generála jazdecktva A. Brusilova sa však po ústupe veľmi rýchlo skonsolidovali a dokázali obsadiť svoje pôvodné postavenia v Duklianskom priesmyku.

Lesný boj v Karpatoch 1915 – ilustrácia

Frontová línia severne od Stropkova a Svidníka sa na konci decembra 1914 stabilizovala na hlavnom karpatskom hrebeni. V priebehu januára 1915 rakúsko-uhorské velenie prisúvalo posily a v mestách a dedinách nachádzajúcich sa na ceste vedúcej k Duklianskemu priesmyku sústredovalo zálohy a vojenský materiál. Jeho cieľom bolo zahájiť ofenzívu, ktorá by deablokovala obklúčený fortifikačný komplex Przemysl v Haliči. Rovnako postupovalo aj ruské velenie, ktoré plánovalo Dukliansky priesmyk využiť pre svoju ofenzívu do vnútrozemia habsburskej monarchie.

Ako prvé prešli 23. januára 1915 do útoku rakúsko-uhorské vojská, ktoré sa pokúšali v ťažkých bojoch a za zložitých klimatických podmienok karpatskej zimy pre-

lomíť ruskú obranu v Duklianskom priesmyku. Jednotky VII. armádneho zboru generála jazdeckva Arciknieža Jozefa von Habsburg však nezaznamenali úspech a už 27. januára 1915 museli čeliť ruskej ofenzíve. Z postavení okolo Duklianskeho priesmyku vyrazili do útoku jednotky XII. armádneho zboru generálporučíka L. V. Leša. V priebehu 28. – 29. januára 1915 ruské vojská prekonali rakúsko-uhorskú obranu a prenikli na južnú stranu Karpát.

Do 5. februára 1915 Ruská pechota pred útokom na východnom postúpili k Svidníku, ktorý obsadili. Po fronte 1914/1915

ťažkých bojoch v hornatom zasneženom teréne a po veľkých stratách na oboch stranách sa inercia ruského útoku vyčerpala a rakúsko-uhorským jednotkám sa podarilo stabilizovať frontovú líniu medzi Svidníkom a Stropkovom.

Mesto Stropkov sa v dôsledku toho už po štvrtýkrát ocitlo v bezprostrednom operačnom tyle rakúsko-uhorských vojsk a v priebehu februára 1915 boli na tento úsek karpatského frontu prisúvané nové zálohy a vojenský materiál. V samotnom meste bola umiestnená poľná ošetrovňa, etapné sklady a ďalšie tylové vojenské zariadenia. Domy miestnych obyvateľov boli využívané na oddych vojakov stiahnutých z prednej línie v rámci pravidelných rotácií útvarov.

V období od začiatku februára do konca marca 1915 bol frontový úsek severne od Stropkova relatívne stabilný a tamojšia situácia nadobudla charakter zákopovej vojny. Bojová činnosť bola vedená najmä delostrelectvom a menšími pešími útvarmi, ktoré realizovali prieskum bojom a prepady protivníkových postavení. Príležitosťne dochádzalo k väčším útokom, ktoré však mali len obmedzené taktické ciele a ich úlohou bolo pútať a vyčerpávať protivníkovu silu.

Zákopová vojna na karpatskom fronte mala svoje špecifiká, ktoré spôsoboval tunajší kopcovitý a zalesnený terén. V zimných podmienkach bol iba ťažko priechodný a frontové úseky s ucelenými líniami zákopov sa striedali s úsekmi, v ktorých sa nachádzali iba poľné hliadky. Realistickú predstavu o vtedajších frontových podmienkach prinášajú spomienky práporčíka Jánoša Engela, ktorý slúžil v 17. pešom pluku Honvédu²⁵. Vo februári 1915 ho vojnový osud zavial do priestoru obcí Solník a Varechovce na východ od Stropkova: „*Nachádzame sa v Karpatoch, ktoré sa pre náš pluk stali miestom ťažkých a krvavých bojov. Snehom zaviate studené februárové dni. Trpezlivo znášame surovú zimu a už si ani nespomenieme ako vyzerá dobre vykúrená teplá izba.*

Už niekoľko dní táboríme bez akéhokoľvek pohybu na jednom mieste. O nepriateľovi nič nevieme, nevyvíja žiadnu aktivitu. Zdá sa, že sa prepadol pod zem. Veľmi sa divíme a nechce sa nám tomu veriť. Potom však dostávame hlásenie, že moskali ustúpili. Zároveň sa dozvedáme, že náš prápor sa premenil na prieskumný oddiel. Máme za úlohu silnými predsunutými hliadkami vypátrať, kde sa nachádzajú nové nepriateľské postavenia.

²⁵ Székesfehérvári 17. honvéd gyalogezred. Doplňovací obvod – Székesfehérvár a Kaposvár v súčasnom Maďarsku. Národnostné zloženie pluku v roku 1914: 92% Maďari, 8% ostatné národnosti monarchie

Ráno som obdržal rozkaz nasledujúceho znenia: „Pán práporčík, preniknite so svojou čatou smerom na Varechovce a zistíte, kde presne sa nachádza protivník. Jeho pozície zakreslite“. Vyhlásil som nástup a počkal, kým sa moji vojaci zhromaždia. Išlo o chlapov starších ročníkov, na ktorých výzore a uniformách bolo vidno, že na fronte sú už pekných pár mesiacov. V strhaných rysoch ich tvári sa odzrkadľovala vytrvalosť, odhodlanie, bojová skúsenosť, veľká rozvaha a vôľa po víťazstve. Predstúpil som pred svoju čatu a povedal: „Chlapi, som hrdý na to, že ste pod mojím velením. Boli sme poverení zodpovednou úlohou – máme zistiť, kde sa nachádza nepriateľ. Viem, že mnohí ste ženatí a máte doma svoje rodiny. Tento prieskum nesie so sebou dosť veľké nebezpečenstvo. Kto nechce ísť so mnou do akcie, nech vystúpi z radu“.

Vojaci sa ani nepohli a z radu nikto nevystúpil. Čatár Turzo, 43 ročný vojak s veľkou bradou sa postavil do pozoru a povedal: „Pán práporčík, zoberte nás všetkých. Chceme ukázať, že naša štvrtá čata sa ničoho a nikoho nezľakne!“ S radosťou som vyrazil na čele svojich vojakov – manželov a otcov rodín, ktorí v týchto chvíľach nemysleli na nebezpečenstvo, ale na službu svojej vlasti.

Veliteľ VII. armádneho zboru arciknieža Josef von Habsburg v obci Kelča na jar 1915

Celé predpoludnie sme sa pohybovali cestou- necestou cez hlboký les a po pás v snehu. Snažili sme sa robiť čo najmenej hluku a pozorne sme sledovali svoje okolie. Naším sprievodcom bol iba kompas a ja som si už začínal myslieť, že sme zabľúdili. Nikde ani stopa po nepriateľovi a už sme prešli hodný kus lesa.

Vtom sa spomedzi stromov vynoril náš vojak, ktorého som vyslal dopredu ako predsunutého prieskumníka. Nahlásil, že na protihlhom svahu videl nejakých ľudí. Našiel som si vhodnú pozíciu a cez ďalekohľad som začal pozorovať svah, na ktorý ukázal vojak. Uvidel som nepriateľskú poľnú hliadku a asi 800 metrov od nej som si všimol aj ruské okopy.

Začal som premýšľať, akým spôsobom prekíznuť medzi oboma postaveniami tak, aby nás protivník nevidel. Ukázalo sa, že jediným riešením je spustiť sa do úzľabiny, ktorá viedla medzi pozíciou hliadky a ruskými okopmi. Jeden za druhým sme sa spustili dole a v najväčšej tichosti sme sa opatrne pohybovali vpred. Nepriateľ nás nespozoroval. Zakrátko sme vyšli na okraj lesa a pred sebou uvideli Varechovce. Všimol som si, že v blízkosti cerkvi boli rozmiestnené delostrelecké batérie. Opatrne sme sa posúvali ďalej medzi poslednými stromami a pozorovali protivníkovu pozíciu. Vtom sme narazili na hlboký zákop, ktorý viedol do vnútra lesa. Ozvali sa výstrely a okolo uší nám zahvízdali ruské guľky. Moji chlapi sa bez rozkazu vrhli za kmene hrubších stromov a opätovali paľbu.

Cieľ nášho prieskumu bol splnený – našli sme hlavný zákop novej nepriateľskej pozície. Vydal som rozkaz k ústupu a moji vojaci sa začali sťahovať smerom k úžľabine. Nepriateľovi sme sa stratili z dohľadu a jeho guľky už len neškodne bzučali vzduchom. Začínalo sa stmievať, čo nám iba pomohlo. Vracali sme sa po ceste, ktorú sme si sami vyšliapali. Bola už hlboká tma a blížila sa polnoc, keď sme sa celí mokří, vyčerpaní a hladní vrátili k nášmu oddielu. So sebou sme však niesli veľmi dôležité informácie a moji chlapi dostali zaslúženú večeru“.²⁶

Relatívny klúd, ktorý vládol na línii frontu v okolí Stropkova vo februári a marci 1915 bol iba predzvesťou vojnovkej búrky, ktorá túto oblasť postihla na začiatku apríla 1915. Severovýchodné Slovensko sa stalo dejiskom jednej z najdôležitejších bitiek I. svetovej vojny, keď priestor medzi údoliami riek Ondava, Laborec a medzi Lupkovským a Užockým priesmykom sa stal dejiskom hlavnej ruskej ofenzívy. Veliteľ Juhozápadného frontu generál delostrelectva Nikolaj Iudovič Ivanov nariadil 3. armáde generála pechoty R. Dmitrieva a 8. armáde generála jazdeckta A. A. Brusilova prelomiť rakúsko-uhorský front v Karpatoch a preniknúť do vnútrozemia habsburskej monarchie. V okolí Stropkova držala obranu 17. pešia divízia generálporučíka Aurela von Le Beau a 20. pešia divízia Honvédu generálmajora Ladislaua von Nagy, ktoré podliehali VII. armádnemu zboru rakúsko-uhorskej 3. armády. Proti nim stáli útvary 12. pešej divízie generálmajora Alekseja Maksimoviča Kaledina, ktoré podliehali ruskému XII. armádnemu zboru. Tento zbor bol pôvodne podriadený 8. armáde, ale následne prešiel pod velenie 3. armády.

Hlavný nápor ruského útoku smeroval na výšiny po oboch stranách údolia rieky Ondavy. Urputné boje vyvrcholili počas prvého aprílového týždňa, kedy sa vojskám XII. armádného zboru podarilo dobiť aj samotný Stropkov. V ruskom štátnom vojensko-historickom archíve sa o tom dochovalo situačné hlásenie štábu 3. armády zo 6. apríla 1915: „Frontový úsek

Postavenia ruskej 3. armády a rakúsko-uhorskej 3. armády v Karpatoch 6.4.1915, štáb generála Dmitrieva v Jasle a štáb generála Boreoviča v Košiciach

²⁶ SZABÓ, István: A Tizenhetesek 1914 - 1917, Székesfehérvár : Emlékkönyv, 1918.

12. pešej divízie sa po celý deň 23. marca (5.4. podľa súčasného gregoriánskeho kalendára) nachádzal pod silnou nepriateľskou delostreleckou paľbou, ktorou protivník pripravoval svoj protiútok na výšiny pri obci Breznička. Rakúšania sa šesťkrát vrhli do zúrivých protiútokov na postavenia 47. Ukrajinského pešieho pluku, ale vždy boli odrazení spoločným úsilím tohto statočného pluku a susedného pluku. Nakoniec však paľba rakúsko-uhorského ťažkého delostrelectva prinútila naše pluky ustúpiť z obsadených nepriateľských pozícií južne od kóty 441 a stiahnuť sa na svoje východiskové pozície.

Podvečer 23. marca (5.4.) útvary 12. pešej divízie zaregistrovali sústredovanie nepriateľských síl medzi kótami 225 a 447. Náš 45. Azovský peší pluk nočným útokom obsadil kótu 542 a pokračoval v rozvíjaní úspechu ďalej v smere kóty 575. Susedná 12. sibírska strelecká divízia sa v priebehu noci z 23. na 24. marca (z 5.4. na 6.4.) opevnila na kóte 582, ktorú obsadila včera na hrebeni nad obcami Šarišský Štiavnik a Beňadikovce. Dnes táto divízia rozvíja úspech na svojom ľavom krídle smerom na kótu 372. Výsledkom našich útokov je začínajúci sa ústup nepriateľa zo Stropkova. Mesto horí, lebo Rakúšania ho na ústupe zapálili.²⁷

Obsadenie Stropkova bolo posledným úspechom ruských vojsk na tomto úseku karpatského frontu. Napriek územným ziskom sa jednotkám XII. armádneho zboru nepodarilo prekonať obranu rakúsko-uhorského VII. armádneho zboru a dosiahnuť operačný prielom dolinou rieky Ondavy do Východoslovenskej nížiny. K tomuto defenzívnemu úspechu vo veľkej miere prispelo nasadenie 39. pešieho pluku²⁸, ktorý bojoval v zostave 17. pešej divízie. Na čele tohto útvaru stál plukovník Silvio Spiess von Braccioforte, ktorému bol posmrtné udelený Rytiersky kríž vojenského Rádu Márie Terézie. Plukovník S. Spiess von Braccioforte sa tak stal jedným z veľmi malého počtu nositeľov tohto najvyššieho rakúsko-uhorského vojenského vyznamenania. (Z celkového počtu 8 miliónov príslušníkov ozbrojených síl habsburskej monarchie toto vyznamenanie počas I. svetovej vojny získalo iba 110 dôstojníkov).

Plukovník Silvio Spiess von Braccioforte, veliteľ 39. pešieho pluku. Padol v boji medzi obcami Soľník a Potôčky 5.4.1915

Na začiatku apríla 1915 sa 39. peší pluk nachádzal na exponovanom úseku obrannej línie, ktorú ruské velenie vybralo ako miesto prielomu frontu. Držal postavenia na výšinách medzi obcami Soľník a Potôčky na východ od Stropkova.

²⁷ Ruský štátny vojensko-historický archív (RGVIA), Fond 2236, Inventár 1, Fascikel 83 (Delo No.1 o Beskidской operacii štaba XXIX. Armejskogo korpusa s 24-go marta po 9-go aprlja 1915 goda).

²⁸ Infanterieregiment Freiherr von Conrad Nr. 39. Doplňovací obvod – Debreczen v súčasnom Maďarsku. Národnostné zloženie pluku v roku 1914: 92% Maďari, 8% ostatné národnosti monarchie.

V oficiálne publikovanej histórii vojenského Rádu Márie Terézie sa uvádza: „V noci zo 4. na 5. apríla bol zaznamenaný pohyb v nepriateľských postaveniach. Plukovník S. Spiess von Braccioforte posilnil jednou rotou úsek medzi kótami 417 a 447 a približne o 1:30 v noci nariadil pred postavenia pluku vysunúť poľné stráže. Svetelnými raketami nechal osvetliť predpolie a jeho vojaci zahájili ostreľovanie ruských zákopov.

Kostol v Stropkove po skončení bojov v máji 1915

Rusi zaútočili nad ránom okolo 4:00 a v sedle medzi kótami 417 a 447 sa im podarilo prelomiť našu obranu. Na tomto úseku boli všetci obrancovia zabíjajú alebo zajatí a protivník obsadil naše zákopy. Odtiaľ ostreľoval pozície 39. pešieho pluku po celej ich šírke a hĺbke. Po obdržaní hlásenia o ruskom prelome sa plukovník S. Spiess von Braccioforte postavil do čela 5. roty, ktorá tvorila zálohu pluku. Jej vojakov osobne viedol do protiútok na sedlo medzi obom kótami. Utrpel ťažké zranenie, napriek tomu však zostal v prvej línii. Zastavoval ustupujúcich vojakov a svojím príkladom ich povzbudzoval k ďalšiemu boju. Približne o 5:15 ho zasiahla smrtiaca strela a veliteľ pluku hrdinsky padol v boji.

Jeho iniciatívne jednanie pri organizácii protiútok a osobná prítomnosť na bojisku v rozhodujúcej miere prispeli k odrazeniu nepriateľského útoku a znovudobitiu stratených pozícií. V prípade úspešného prieniku protivníka cez obranu 39. pešieho pluku by vznikla kritická situácia, ktorá by si vyžiadala okamžitý ústup nielen materskej divízie, ale celého armádneho zboru. Tento ústup by bol sprevádzaný značnými ťažkosťami a viedol by k veľkým stratám diel a húfnic, ktoré by nebolo možné dostatočne rýchlo stiahnuť z dosahu nepriateľa“.²⁹

Plukovník S. Spiess von Braccioforte bol in memoriam vyznamenaný Rytierskym krížom vojenského Rádu Márie Terézie. Spolu s ďalšími príslušníkmi 39. pešieho pluku, ktorí padli 5. apríla 1915, bol pochovaný na obecnom cintorine v Potôčkách. Telo bolo už na konci apríla 1915 exhumované a prevezené do Viedne, kde padlý plukovník našiel svoj posledný odpočinok. Jeho bojové nasadenie na najexponovanejšom úseku frontu prispelo k odrazeniu útoku ruských vojsk, ktoré obsadením Stropkova vyčerpali svoj ofenzívny potenciál. Frontová línia sa dočasne stabilizovala na juh od mesta, avšak pokoj zavládol iba na veľmi krátky čas.

²⁹ BARDOLF, Carl: Der Militär Maria-Theresien Orden – Die Auszeichnungen im Weltkrieg 1914-1918, Wien : Militarwissenschaftliche Mitteilungen, 1943.

Dňa 2. mája 1915 nemecké a rakúsko-uhorské vojská zahájili ofenzívu pri Gorliciach a podarilo sa im prelomiť ruský front v západnej Haliči. Postup spojeneckých vojsk prinútil ruské velenie k okamžitému stiahnutiu jeho síl z južnej strany Karpát. Oblasti, o ktoré ruské vojská tvrdo a za veľkých strát bojovali od januára do apríla 1915 museli byť v priebehu niekoľkých dní opustené a posledné ruské jednotky ustúpili cez Duklianský priesmyk 6. mája 1915. V dôsledku toho sa boje presunuli do východnej Haliče a front sa tak vzdialil od teritória súčasnej Slovenskej republiky. V ďalších rokoch I. svetovej vojny už bojové operácie naše územie nezasiahli.

2. VOJNOVÉ CINTORÍNY

Bojové operácie, ktoré prebiehali v jeseni 1914 a v jari 1915 na severovýchode Slovenska so sebou priniesli veľké množstvo obetí. Takmer okamžitou reakciou velenia rakúsko-uhorskej armády bolo vytvorenie piatich Kriegsgräber-kománd, ktoré mali za úlohu v oblasti Karpát sústreďovať nepochovaných vojakov, exhumovať vojnové hroby a budovať vojnové cintoríny. Na dnešnom území Slovenska pôsobili Kriegsgräber-komándy Nr. 1., 4. a 5.³⁰ Pri výstavbe cintorína sa budovalo skromné oplotenie, nad jednotlivými, ale aj spoločnými hrobmi sa umiestňovali zväčša brezové kríže, občas betónové. Na rozsiahlejších spoločných cintorínoch boli vystavané kamenné mohyly. Všetky tieto práce vykonávali najmä vojnoví zajatci.

Po skončení prvej svetovej vojny 11. novembra 1918 a vzniku Československej republiky sa vo výstavbe a obnove vojnových cintorínov pokračovalo ďalej. V duchu podpísanej zmluvy zo Sant. Germain-en-Leye, v ktorej sa zmluvné strany mimo iného zaviazali, že sa postarajú, aby hroby vojakov a námorníkov pochovaných na ich území boli uchovávané v úcte a aby boli udržiavané, pokračoval aj vývoj starostlivosti o vojenské a vojnové hroby v Československu. Už na jar 1919 boli všetkým obecným úradom, posádkovým veliteľstvám, četníckym staniciam a majiteľom pozemkov, kde sa nachádzali vojnové cintoríny, ale aj úradom, ktoré viedli úradné matriky, rozosielané dotazníky umožňujúce získať prehľad o mieste a charaktere vojnových cintorínov, na ktorých sa nachádzajú vojnové hroby. Zároveň bol starostlivosťou o vojnové cintoríny a vojnové hroby na území Československa poverený Ústredný inšpektorát vojnových hrobov, ktorý spadal pod Ministerstvo národnej obrany v Prahe. Na území Čiech, Moravy, Sliezska a Slovenska mali túto činnosť zastrešovať Zemské inšpekcie vojnových hrobov.³¹ Ministerstvo národnej obrany zabezpečovalo starostlivosť o vojnové hroby nielen prostredníctvom svojich podriadených zložiek, ale najmä v súčinnosti so žandárskymi stanicami. Ku dňu 23. decembra 1920 bolo Zemské četnícke veliteľstvo v Bratislave požiadané, aby vzalo na vedomie nutnosť definitívnej úpravy vojnových hrobov a cintorínov a bolo nápomocné Zemskej inšpekcii vojnových hrobov v Košiciach a expozitúre v Bratislave.³² Zemská inšpekcia vojnových hrobov vykonávala svoju činnosť až do 1. marca 1924, kedy bola zrušená a nahradená Referátom vojnových hrobov, ktorý bol pre obvod Slovenska a Podkarpatskej Rusi vytvorený na štábe Zemského vojenského veliteľstva v Bratislave.³³

Pozornému čitateľovi zaiste neušlo, že sa v našich textoch používa termín vojenský, ale aj vojnový cintorín. Táto dvojnásobnosť si zasluhuje vysvetlenie. Termín vojenský cintorín je bežne používaný a verejnosťou chápaný ako cintorín padlých vojakov. Z odborného hľadiska je to trochu inak. Termínom vojnový cintorín môžeme označovať cintorín, na ktorom sú pochované obeť, ktoré padli v boji alebo zomreli v čase trvania vojnového stavu v nejakej súvislosti s vojnovým konfliktom. Takýto cintorín je chránený medzinárodnými zmluvami a štát je povinný ho udržiavať. Termínom vojen-

³⁰ SLEPCOV, I.: Vojenské cintoríny z I. svetovej vojny na východnom Slovensku. In: *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 2, s. 71.

³¹ BYSTRICKÝ, J.: Dokumenty o vojnových hrobách z 1. svetovej vojny vo fondoch Vojenského historického archívu. In: *Prvá svetová vojna – boje v Karpatoch*. Zost. V. Fedič – S. Husfák, Humenné: Redos, 2007. s. 30.

³² BYSTRICKÝ, J.: Dokumenty o vojnových hrobách... , s. 31.

³³ BYSTRICKÝ, J.: Dokumenty o vojnových hrobách... , s. 32.

ský cintorín je chápaný cintorín, na ktorom sú pochovaní príslušníci ozbrojených síl, ktorí zomreli v čase mieru. V takomto prípade ma štát povinnosť prispievať na údržbu hrobov iba určitý počet rokov, podľa toho, ako to stanovuje zákon. Z odborného hľadiska sú preto všetky cintoríny z prvej svetovej vojny vojnovými cintorínmi. Pre laikov je však táto terminologická presnosť zbytočnou komplikáciou a každý cintorín, na ktorom sú pochovaní vojaci je pre nich logicky vojenským cintorínom.

V závislosti od genézy vývoja vzniku vojnových cintorínov sa odvíjala aj naša výskumná činnosť, ktorá predchádzala napísaniu tejto publikácie. Pri spracúvaní profilov jednotlivých vojnových cintorínov sme vychádzali zo zložiek spracovaných jednotlivými žandárskymi stanicami, tak ako im boli pridelené vojnové cintoríny v oblasti ich pôsobenia. Pre lepšie pochopenie terminológie používanej v profiloch je potrebné ozrejmiť, aké dokumenty sú zväčša obsahom samostatnej zložky a aký je ich obsah. Úvodnú stranu zložky tvorí tzv. katastrálny list, na ktorom sú uvedené základné údaje o vojnovom cintoríne. Katastrálny list uvádza presný názov vojnového cintorína, dedinu – mesto, kde sa cintorín nachádza, okres, ale aj stranu katastra. Ďalšími údajmi, ktoré je možné z katastrálneho listu zistiť je rozloha vojnového cintorína a počty jednotlivých hrobových polí. V praxi žandárske stanice delili hrobové polia na štyri základné kategórie, a to jednotlivé hroby, hroby s dvoma pochovanými, hroby s tromi až piatimi pochovanými a šachty, kde je viac ako 5 padlých. Samostatnou kategóriou boli hrobové polia, ale nie je celkom jasné, aký je rozdiel medzi masovou šachtou a hrobovým polom, takže záležalo na zvážení žandára, ktorý spracúval zložku o vojnovom cintoríne, či označil hrob ako masovú šachtu, alebo hrobové pole.

Vo vnútri katastrálneho listu, ktorý tvorí akýsi obal zložky je takmer vždy vložený náčrt vojnového cintorína a evidenčné listy k jednotlivým hrobovým poliam. Náčrty vojnových cintorínov sú rôznej kvality. Kým na niektorých náčrtoch je jasne viditeľné, že žandár, ktorý bol poverený spracovaním zložky, dôsledne vojnový cintorín premeral a zakreslil, tak u niektorých náčrtov je ich výpovedná hodnota otázná.

Evidenčné listy, ktoré zložky obsahujú sú vystavované buď na meno obete, alebo na hrobové pole. Pre laikov je však táto terminologická presnosť zbytočnou komplikáciou a každý cintorín, na ktorom sú pochovaní vojaci je pre nich logicky vojenským cintorínom.

Súčasťou zložiek o vojnových cintorínoch sú často exhumačné protokoly, zoznamy padlých vypracované na základe údajov z evidenčných protokolov. Vo všeobecnosti sa dá povedať, že všetky dokumenty, ktoré sú obsahom zložky o vojnovom cintoríne musia prejsť dôkladnou pramennou kritikou, lebo práca žandárov pri kompletizovaní týchto zložiek bola častokrát nedôsledná. Nami spracovaných 58 profilov vojnových cintorínov zdäleka nevyčerpalo možnosti ďalšej výskumnej činnosti v tejto problematike. Pokúsili sme sa zaznamenať základné fakty o vojnových cintorínoch v okresoch Snina a Stropkov, ktoré sú dostupné vo fonde Vojenské hroby a cintoríny Vojenského historického archívu v Bratislave. Tieto fakty sme podrobili kritike a snažili sme sa upozorniť na prípadné nedostatky a nepresnosti uvádzané v samotných zložkách o vojnových cintorínoch. Zároveň sme sa snažili upozorniť na nezrovnalosti, ktoré v niektorých prípadoch vznikajú pri porovnaní údajov z archívnych materiálov a súčasného stavu vojnových cintorínov.

Je dôležité, aby sa v budúcnosti vo väčšej miere využívali údaje získané z dochovanej komunikácie medzi žandárskymi stanicami a jej nadriadenými stupňami. Ďalším potencionálnym zdrojom sú tiež materiály samotných Kriegsgräber-kommand, nehovoriac o tisíckach exhumačných protokolov. Rozsah takéhoto výskumu však predpokladá, aby bola výskumná činnosť zameraná na konkrétne vojnové cintoríny. Naším želaním je, aby aj tento sumarizačný prehľad odštartoval väčší záujem o výskum histórie konkrétnych vojnových cintorínov.

2.1 VOJNOVÉ CINTORÍNY V OKRESE SNINA

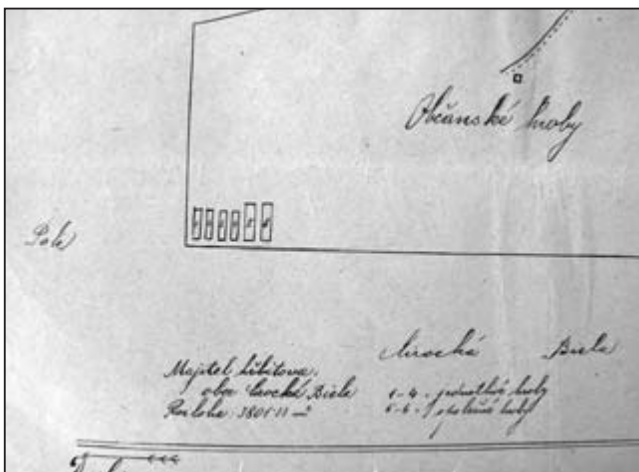
BELÁ NAD CIROCHOU

Obec Belá nad Cirochou leží v doline Cirochy 4 km juhozápadne od mesta Snina v nadmorskej výške 210 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1451. Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 1052 obyvateľov. Vzhľadom na skutočnosť, že sa nachádzala na hlavnej komunikácii Ruské sedlo – Humenné, pocítila dopady vojenských operácií takmer okamžite po vypuknutí prvej svetovej vojny. Dňa 22. novembra 1914 bola obec obsadená ruskými vojskami generála Lavra Kornilova, ktoré ďalej postupovali na Humenné. Avšak rakúsko-uhorský protiútok ich vytlačil naspäť na severnú stranu Karpát a vojská generála Adolfa Kornhabera vstúpili do obce 27. novembra 1914.

Vojnový cintorín Belá nad Cirochou

Vojnový cintorín v Belej nad Cirochou sa nachádzal v severovýchodnej časti dnešného obecného cintorína. Miesto posledného odpočinku tu našlo 8 vojakov. Bol súčasťou obecného cintorína.

Pozostával zo 6 vojnových hrobov, z ktorých 4 hroby boli jednotlivé a 2 hroby spoločné. Mená vojakov sa nezachovali. Zachoval sa iba rok ich úmrtia – 1915. Poznáme

štátnu príslušnosť štyroch **Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Belá nad Cirochou** vojakov, ktorí boli pochovaní v spoločných hroboch. Boli to vojaci rakúsko-uhorskej armády. Vojnový cintorín vznikol v roku 1915. Dozor nad cintorínom v období prvej Československej republiky zabezpečovala Žandárska stanica v Snine a údržbu hrobov obecny hrobár.³⁴

Hroby boli pôvodne usporiadané v jednom rade a označené drevenými krížmi. V súčasnosti cintorín neexistuje, pretože na jeho mieste bol v 90. rokoch 20. storočia vybudovaný Dom smútku.

³⁴ Vojenský historický archív (VHA) v Bratislave, fond (f.) Vojenské hroby a cintoríny na Slovensku (VHC), škatuľa (šk.) 56, obec Belá nad Cirochou.

DARA

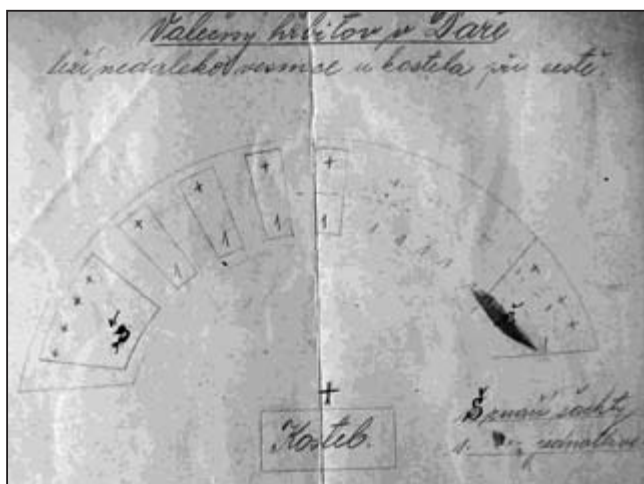
Obec Dara sa nachádzala v doline Cirochy 10 km severovýchodne od obce Stakčín v nadmorskej výške 390 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1598³⁵, obec zanikla v roku 1986 v súvislosti s výstavbou Vodárenskej nádrže Starina. Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 154 obyvateľov. Dňa 21. novembra 1914 bola obsadená ruskými vojskami generála Lavra Kornilova, ktoré ďalej postupovali na Humenné. Avšak rakúsko-uhorský protiútok ich vytlačil naspäť na severnú stranu Karpát a vojská generála Georga von Lehmana vstúpili do obce 25. novembra 1914. Vojnové udalosti sa k obci priblížili na jar 1915, kedy sa frontová línia ustálila severne nad obcou v susednej Veľkej Poľane.

Vojnový cintorín Dara

Vojnový cintorín v Dare sa nachádza vo východnej časti obecného cintorína. Zriadený bol v blízkosti dreveného kostolíka sv. Bohorodičky z roku 1806,³⁶ ktorý bol rozobratý v roku 1956.³⁷ Miesto posledného odpočinku tu našlo 41 vojakov.³⁸ Výmera cintorína je 361 m² (19 m x 19 m).³⁹ Cintorín bol súčasťou obecného cintorína.

Vojnový cintorín v Dare pozostáva z 22 vojnových hrobov, z ktorých je 20 hrobov jednotlivých a 2 hroby sú hromadné. Mená vojakov, štátna príslušnosť a ani rok úmrtia sa v archívnej dokumentácii nenachádzajú.⁴⁰ V matrike obce Starina je však zaznamenaných

33 mien rakúsko-uhorských vojakov, ktorí padli v priebehu mesiacov apríl – máj 1915 a boli pochovaní v katastri obce Dara. Je pravdepodobné, že ich ostatky boli v roku 1917 prenesené na tento cintorín.⁴¹ Vojnový cintorín pravdepodobne vznikol v roku 1917. Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Stakčine a údržbu hrobov Ján Németh zo Stakčína.⁴² V súčasnosti je cintorín v správe Obecného úradu v Stakčine.

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Dara

³⁵ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 116.

³⁶ Archív Gréckokatolíckeho biskupstva Prešov, Fond Košický vikariát, 1806, sign. 253.

³⁷ Грєга Й. Сімейна хроніка. Сташін, стр. 113

³⁸ Vojenský historický archív v Bratislave (VHA), fond (f.) Zemské vojenské veliteľstvo (ZV). škatuľa (šk). 156, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobov a hřbitovů při Četnické stanici v Stakčine zo dňa 19. apríla 1923. V evidenčnom liste je však zaznamenané: „Neznámy počet vojakov“. Do katastrálneho bol však uvedený počet 30 vojakov, čo nesedí s počtom 20 jednotlivých hrobov a 2 hromadných hrobov. V hromadnom hrobe sa pochovávalo viac ako šesť vojakov. VHA, f. Vojenské hroby a cintoríny na Slovensku (ďalej VHC), šk. 56, obec Dara.

³⁹ Merané dňa 28. 3. 2009.

⁴⁰ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Dara.

⁴¹ Štátna matrika Starina.

⁴² VHA, f. VHC, šk. 56, obec Dara.

Hroby sú usporiadané v poloblúku okolo oltárnej časti zaniknutého dreveného kostolíka a pôvodne boli označené drevenými krížmi. Podľa dobovej fotografie z obdobia 1. ČSR je zrejmé, že cintorín bol oplotený drevenými kolmi s pletivom. Udržovaný bol neprestajne až do vystaňovania obce v roku 1986, pretože bol súčasťou obecného cintorína. Po zániku obce začal chátrať. V priebehu rokov

Vojnový cintorín v zaniknutej obci Dara

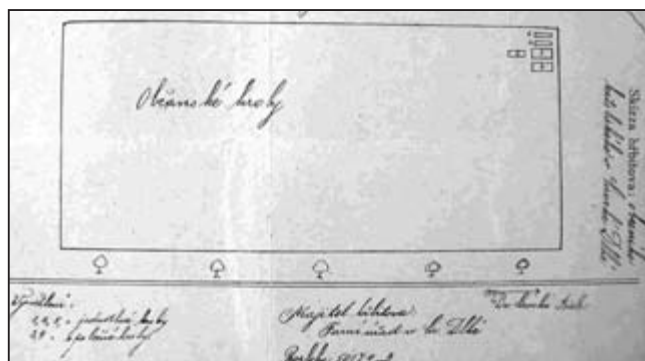
2006-2007 došlo k narušeniu hrobov ich otvorením zberateľmi militárií. Obnovený bol Obecným úradom v Stakčine v roku 2007. V rámci obnovy boli osadené drevené kríže a umiestnená informačná tabuľa. Cintorín je riadne udržiavaný.

DLHÉ NAD CIROCHOU

Obec Dlhé nad Cirochou leží v doline Cirochy 8 km juhozápadne od mesta Snina v nadmorskej výške 185 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1451. Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 1377 obyvateľov. Vzhľadom na skutočnosť, že sa nachádzala na hlavnej komunikácii Ruské sedlo – Humenné, pocítila dopady vojenských operácií takmer okamžite po vypuknutí prvej svetovej vojny. V novembri 1914 cez obec prešli ruské vojská generála Lavra Kornilova, ktoré postupovali na Humenné. Avšak rakúsko-uhorský protiútok ich vytlačil naspäť na severnú stranu Karpát a vojská generála Adolfa Kornhabera vstúpili do obce 27. novembra 1914.

Vojnový cintorín Dlhé nad Cirochou

Vojnový cintorín v Dlhom nad Cirochou sa nachádza v severovýchodnej časti obecného cintorína pri hlavnej ceste do Sniny. Miesto posledného odpočinku tu našlo 7 vojakov. Výmera cintorína je 20 m² (5 m x 4 m).⁴³

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Dlhé nad Cirochou

⁴³ Merané dňa 28. 3. 2009.

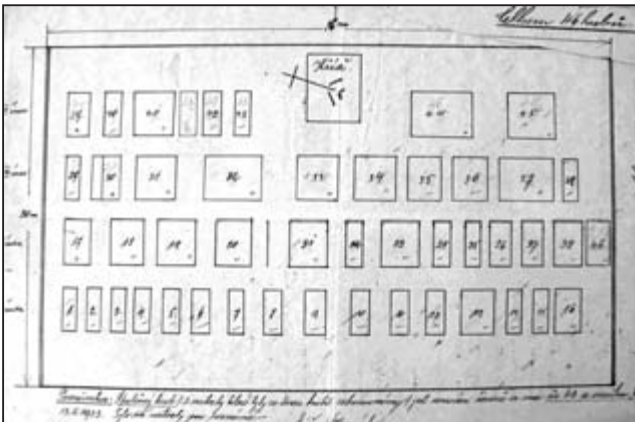
Plocha, na ktorej sa nachádza vojnový cintorín v Dlhom nad Cirochou

krížmi. V súčasnosti sú stále identifikovateľné v teréne. Cintorín je udržiavaný v rámci údržby obecného cintorína.

Cintorín bol súčasťou obecného cintorína. Pozostáva z 5 vojnových hrobov, z ktorých sú 3 hroby jednotlivé a 2 hroby spoločné. Mená vojakov sa nezachovali. Zachoval sa iba rok ich úmrtia – 1915. Všetci pochovaní vojaci boli príslušníkmi rakúsko-uhorskej armády.⁴⁴ Vojnový cintorín vznikol v roku 1915. Pravdepodobne tu môžu byť pochovaní vojaci, ktorí podľahli zraneniam v tunajšej starej budove školy, v ktorej počas prvej svetovej vojny bola zriadená poľná nemocnica.⁴⁵ Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Snine a údržbu hrobov obecný hrobár.⁴⁶ V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Dlhom nad Cirochou.

Hroby sú usporiadané v dvoch radoch, pričom v prvom rade sú 4 hroby a v druhom rade 2 hroby. Pôvodne boli označené drevenými

krížmi. V súčasnosti sú stále identifikovateľné v teréne. Cintorín je udržiavaný v rámci údržby obecného cintorína.

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Hostovice

HOSTOVICE

Obec Hostovice leží v doline Udavy 17 km severne od mesta Snina v nadmorskej výške 360 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1492⁴⁷. Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 699 obyvateľov. Vojnové udalosti sa k obci priblížili v jeseni 1914 a po druhý raz na jar 1915, kedy sa frontová línia ustálila

⁴⁴ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Dlhé nad Cirochou.

⁴⁵ PIŠKANINOVÁ, Š.: *Sotácke zvyky a obyčaje z Dlhého nad Cirochou v podaní folklórnej skupiny Kudzej*. Snina : Dom Matice Slovenskej, 2001, s. 17.

⁴⁶ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Dlhé nad Cirochou.

⁴⁷ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 170.

severne nad obcou na hrebeni Skory. V bojoch o túto kótu padlo veľké množstvo vojakov. Časť týchto padlých vojakov je pochovaná i na vojnovom cintoríne v Hostoviciach.

Vojnový cintorín Hostovice

Vojnový cintorín v Hostoviciach sa nachádza na juhozápadnom okraji obecného cintorína. Miesto posledného odpočinku tu našlo 112 vojakov.⁴⁸ V období zriadenia bol samostatným cintorínom o výmere 720 m² (20 m x 36 m). Postupne splynul s obecným cintorínom.

Cintorín pozostáva zo 47 vojnových hrobov, z ktorých je 25 hrobov jednotlivých, 18 hrobov spoločných a 4 hroby sú hromadné.⁴⁹ Známych podľa mien je 104 rakúsko-uhorských vojakov. Neznámych je 8 vojakov, z ktorých je jeden ruský vojak (hrob č. 8). Vojnový cintorín

Placha vojnového cintorína v Hostoviciach

pravdepodobne vznikol v roku 1917. Naposledy sa na ňom pochovávalo 13. apríla 1923, kedy tu boli uložené ostatky dvoch neznámych vojakov do hrobu č. 43. Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Pčolinom.⁵⁰ V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Hostoviciach.

Hroby sú usporiadané v štyroch radoch a pôvodne boli označené drevenými krížmi. Tie boli neskôr nahradené plechovými hviezdami. Udržiavaný bol neprestajne, nakoľko splynul s obecným cintorínom. Dva spodné rady hrobov boli však zrovnané, pretože sa cez ne začalo prechádzať poľnohospodárskymi strojmi na blízke polia. Na hroboch v horných dvoch radoch sa v roku 2007 ešte nachádzali plechové náhrobné hviezdice. Tie boli z dôvodu uľahčenia kosenia traktorovou technikou v roku 2008 odstránené. V súčasnosti sú hroby stále ešte identifikovateľné v teréne. Cintorín je udržiavaný v rámci údržby obecného cintorína.

KOLBASOV

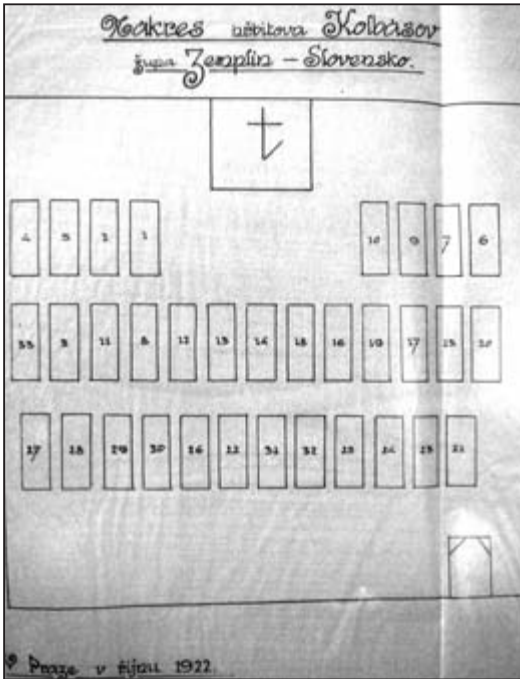
Obec Kolbasov leží v uličskej doline 6 km severozápadne od obce Ulič v nadmorskej výške 312 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1492.⁵¹ Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 372 obyvateľov.

⁴⁸ V katastrálnom liste je uvedených 110 pochovaných vojakov v 26 jednotlivých hroboch, 14 spoločných hroboch a 4 hromadných hroboch. Tento rozdiel vznikol v dôsledku nesprávneho prepisu údajov úradníkom z mapových a menných podkladov vypracovaných Žandárskou stanicou v Pčolinom. VHA, f. VHC, šk. 56, obec Hostovice.

⁴⁹ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Hostovice.

⁵⁰ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Hostovice.

⁵¹ ULICHŇ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 232.

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Kolbasov

statným cintorínom o výmere 427 m² (26,46 m x 16,14 m).⁵² Postupne splynul s obecným cintorínom.

Cintorín pozostáva z 33 vojnových hrobov, všetky sú jednotlivé. Známých podľa mien je 29 rakúsko-uhorských vojakov. Neznámi sú 4 vojaci, pravdepodobne taktiež rakúsko-uhorskí. Vojnový cintorín pravdepodobne vznikol v roku 1917. Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Uličí,

Vojnový cintorín v obci Kolbasov

Dopady vojenských operácií prebiehajúcich v Haliči obec pocítila takmer okamžite po vypuknutí prvej svetovej vojny. Po obsadení Dary ruskými vojskami generála Lavra Kornilova v novembri 1914, strategickým bodom sa stalo sedlo Karcaba. Tu sa mohli najrýchlejšie prepraviť rakúsko-uhorského vojská z Užockého priesmyku po úzkokofajnej dráhe do obce Kolbasov a odtiaľ na sedlo Karcaba. Vojnové udalosti s k obci po druhýkrát priblížili na jar 1915, kedy sa frontová línia ustálila severne nad obcou na Malom Bukovci.

Vojnový cintorín Kolbasov

Vojnový cintorín v Kolbasove sa nachádza na východnom okraji obecného cintorína. Miesto posledného odpočinku tu našlo 33 vojakov. V období zriadenia bol samo-

statným cintorínom o výmere 427 m² (26,46 m x 16,14 m).⁵² Postupne splynul s obecným cintorínom. Cintorín pozostáva z 33 vojnových hrobov, všetky sú jednotlivé. Známych podľa mien je 29 rakúsko-uhorských vojakov. Neznámi sú 4 vojaci, pravdepodobne taktiež rakúsko-uhorskí. Vojnový cintorín pravdepodobne vznikol v roku 1917. Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Uličí, o údržbu hrobov sa staral Alexander Popovič z Uliča.⁵³ V súčasnosti je cintorín v správe Obecného úradu v Kolbasove.

Hroby sú usporiadané v troch radoch a pôvodne boli označené drevenými krížmi. V strede sa nachádzal centrálny drevený kríž. Oplotený bol dreveným plotom so vstupnou brámkou. Pri centrál-

⁵² VHA, f. ZW, šk. 163, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobov a hřbitovů při Četnické stanici v Uličí zo dňa 5. decembra 1924.

⁵³ VHA, f. ZV, šk. 163, Vojnové hroby, Výkaz s jmenoslový o potřebě evidenčních náhrobních tabulek při Četnické stanici v Uličí zo dňa 7. apríla 1924.

nom kríži boli vysadené solitéry jaseňov. Obvodovú výsadbu tvoril hloh obyčajný. Udržovaný bol neprestajne, nakoľko splynul s obecným cintorínom. Do 90. rokov 20. storočia sa ešte na ňom nachádzal rozpadávajúci sa centrálny dubový kríž. Z pôvodnej výsadby sa dodnes zachoval solitér jaseňa. Nachádzajú sa na ňom i mladšie duby zimné. V roku 2005 bol Obecným úradom v Kolbasove obnovený. Namiesto dubového centrálného kríža bol osadený brezový kríž, rovnako aj na hroby boli osadené brezové kríže a informačná tabuľa s informáciami o cintoríne. V roku 2007 boli brezové kríže nahradené dubovými a umiestnená nová informačná tabuľa. V súčasnosti sú hroby dobre identifikovateľné v teréne. Cintorín je riadne udržiavaný.

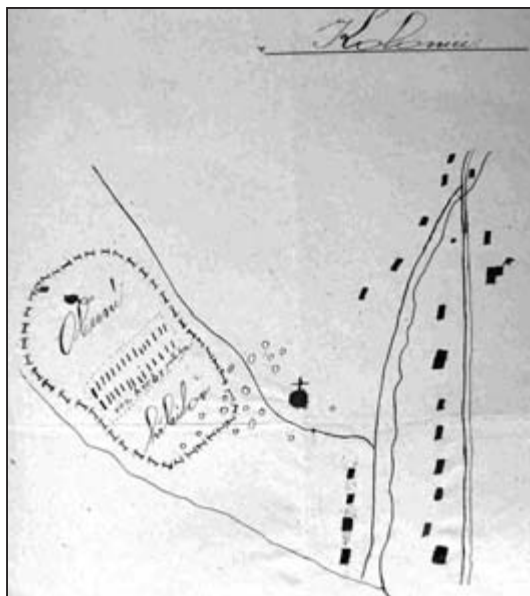
KOLONICA

Obec Kolonica leží v ublianskej doline 7 km juhovýchodne od obce Stakčín v nadmorskej výške 361 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1548⁵⁴. Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala Kolonica pred vypuknutím vojny 516 obyvateľov. I keď obec neleží na hlavnej komunikácii Ruské sedlo – Humenné, pocítila dopady vojenských operácií takmer okamžite po vypuknutí prvej svetovej vojny. Po tom, ako ruské vojská dňa 23. novembra 1914 odrazili rakúsko-uhorský protiútok v sedle Karcaba, rakúsko-uhorské vojská sa presunuli v smere Ubla – Stakčín cez Kolonicu. V jej okolí došlo k viacerým bojom dňa 25. novembra 1915.

Vojnový cintorín Kolonica

Vojnový cintorín v Kolonici sa nachádza v severovýchodnej časti obecného cintorína. Miesto posledného odpočinku tu našlo 33 vojakov. V období zriadenia bol samostatným cintorínom o výmere 189 m² (21 m x 9 m).⁵⁵ Postupne splynul s obecným cintorínom.

Pozostáva z 30 vojnových hrobov, z ktorých je 27 hrobov jednotlivých a 3 hroby spoločné. Pôvodne pozostával z 25 hrobov (22 jednotlivých hrobov a 3 spoločné hroby). V rámci obce sa nachádzali ďalšie tri samostatné vojnové hroby. Prvý sa nachádzal na dolnom konci obce na mieste zvanom „Kolo chresta“. Tu boli pochovaní v jednom hrobe rakúsko-uhorskí dôstojníci (dom. ppl. 22) - kapitán Ivan Koričanskij (34-

Dubový náčrt vojnového cintorína v obci Kolonica

⁵⁴ ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 234.

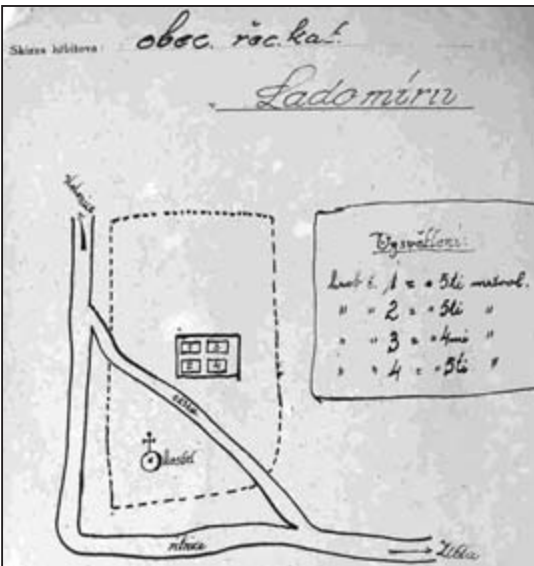
⁵⁵ Merané dňa 11. 4. 2009.

Plocha, na ktorej sa nachádza vojnový cintorín v obci Kolonica

zrejme rakúsko-uhorských. Vojnový cintorín vznikol pravdepodobne v roku 1915. Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Stakčíne.⁵⁸ V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Kolonici.

ročný) a nadporučík Ivan Oslanij, ktorí zahynuli 25. 11. 1914. V strede obce „Kolo mlyna“ bol pochovaný civil – vojenský kočiš Antonín Neznámy (65-ročný), ktorý zahynul 26. 1. 1915. Na hornom konci obce na mieste zvanom „Salaganičova zahoroda“ boli v jednom hrobe pochovaní dvaja rakúsko-uhorskí vojaci (dom.ppl. 23) – Šavel Čorka a Andrea(s) Margisean, ktorí zahynuli 25. 11. 1914.⁵⁶ Ostatky uvedených piatich obetí vojny boli v roku 1923 exhumované a prenesené na vojnový cintorín v Kolonici.⁵⁷ Túto skutočnosť potvrdil aj Ing. Jozef Chomanič v roku 2009, ktorý si pamätá z rozprávania, že práve na ich záhrade boli pochovaní dvaja vojaci, ktorých preniesli na vojnový cintorín. Známych podľa mien je 5 rakúsko-uhorských vojakov. Neznámych je 28 vojakov,

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Ladomírov

Hroby sú usporiadané v dvoch radoch a pôvodne boli označené drevenými krížmi. Udržiavaný bol neprestajne, nakoľko splynul s obecným cintorínom. Z pôvodnej výsadby sa na cintoríne zachoval iba solitér smreka obyčajného. V súčasnosti sú hroby ťažko identifikovateľné v teréne. Cintorín je udržiavaný v rámci údržby obecného cintorína.

LADOMÍROV

Obec Ladomírov leží v ublianskej doline 13 km juhovýchodne od obce Stakčín v nadmorskej výške 315 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1567.⁵⁹ Pod-

⁵⁶ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Kolonica.

⁵⁷ VHA, f. ZV, šk. 156, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobů a hřbitovů při Četnické stanici v Stakčíne zo dňa 19. apríla 1923.

⁵⁸ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Kolonica.

⁵⁹ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 270.

ľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 471 obyvateľov. Cez obec prechádzali v novembri 1914 rakúsko-uhorské vojská, ktoré boli nasadené do bojov proti Rusom v okolí Stakčína a Sniny.

Vojnový cintorín Ladomírov

Vojnový cintorín v Ladomírove sa nachádza v severnej časti obecného cintorína. Miesto posledného odpočinku tu našlo 19 vojakov. Výmera cintorína je 42 m² (7m x 6m).⁶⁰ V dobe zriadenia bol súčasťou obecného cintorína.

Pozostáva zo 4 vojnových hrobov, všetky sú spoločné. Známym podľa mien je 6 rakúsko-

Vojnový cintorín v obci Ladomírov ukrytý v kroví

uhorských vojakov. Neznámym je 13 vojakov, zrejme všetci rakúsko-uhorskí vojaci.⁶¹ Vojnový cintorín vznikol pravdepodobne v roku 1915. Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Ubli.⁶² V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Ladomírove.

Hroby sú usporiadané v dvoch radoch a pôvodne boli označené drevenými krížmi. Cintorín bol udržiavaný do konca druhej svetovej vojny, potom chátral, až celkom zarástol náletovými drevinami. Po roku 2000 boli náletové dreviny z cintorína odstránené. V súčasnosti sú hroby dobre identifikovateľné v teréne. Cintorín je udržiavaný v rámci údržby obecného cintorína.

OSADNÉ

Obec Osadné leží v doline Udavy 20 km severne od mesta Snina v nadmorskej výške 394 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1543.⁶³ Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 664 obyvateľov. Obec pocítila dopady vojnových operácií okamžite po vypuknutí prvej svetovej vojny. Dňa 21. novembra 1914 do obce prenikli ruské vojská generála Michaila Prjaslova. Dňa 28. novembra 1914 cez obec prešli ruské vojská generála Lavra Kornilova, ktoré po porážke pri Snine ustupovali naspäť na severnú stranu Karpát. Vojnové udalosti sa k obci priblížili ešte raz na jar 1915, kedy sa frontová línia ustálila severne nad obcou na hrebene Stoby - Skory. V bojoch o tieto kóty padlo veľké množstvo voja-

⁶⁰ VHA, f. ZV, šk. 163, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobov a hřbitovů při Četnické stanici v Ubli zo dňa 5. decembra 1924.

⁶¹ VHA, f. ZV, šk. 163, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobov a hřbitovů při Četnické stanici v Ubli zo dňa 1. januára 1924.

⁶² VHA, f. VHC, šk. 56, obec Ladomírov.

⁶³ ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 376.

kov. Prevažná časť týchto vojakov je pochovaná práve v Osadnom. V krypte pod pravoslávny kostolom a v hroboch pri gréckokatolíckom kostole je uložených 2498 ostatkov vojakov. Do krypty a hrobov boli v rokoch 1933 – 1934 prenesené ostatky hrobov z exhumovaných cintorínov v Osadnom, Nižnej Jablonky, Vyšnej Jablonky a okolitých lesov. Pravoslávny kostol s kryptou predstavuje unikátnu kostnicu - pomník vojakom padlým v prvej svetovej vojne, ktorý na Slovensku nemá obdobu.

Vojnový cintorín Osadné I

Vojnový cintorín Osadné I sa nachádzal na začiatku obce pri ceste do Nižnej Jablonky na lokalite zvanéj Poľana.⁶⁴ Miesto odpočinku tu našlo 544 vojakov. Jeho výmera bola 3575 m² (65 m x 55 m).⁶⁵ Zanikol v roku 1933, kedy boli všetci vojaci exhumovaní a ich ostatky uložené v dňoch 3. – 23. októbra 1934 do krypty pod pravoslávny kostolom.⁶⁶

Krypta padlých vojakov z prvej svetovej vojny v obci Osadné

Cintorín pozostával zo 451 vojnových hrobov, z ktorých bolo 434 hrobov jednotlivých a 17 hrobov hromadných. Nezachovali sa nám mená pochovaných vojakov.⁶⁷ Vojnový cintorín vznikol v rokoch 1915 – 1917. Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica Osadné a údržbu Ján Drančák z Osadného.⁶⁸

Do krypty pod pravoslávny kostolom boli okrem ostatkov vojakov z cintorína Osadné I uložené v roku 1934 i ostatky vojakov z vojnových cintorínov z Nižnej a Vyšnej Jablonky. Z vojnových cintorínov bolo do krypty uložených spolu 931 ostatkov vojakov. Taktiež tu boli uložené i ostatky 94 vojakov exhumovaných v dňoch 13. - 17. novembra 1933 z lokalít Pod kozím vrchom, Zadné Skúry, Poľana a Kozí Ortáš. Do krypty bolo teda uložených celkom 1025 ostatkov vojakov.⁶⁹ Údaje o počte uložených vojakov do krypty a o počte známych vojakov sa rozchádzajú. Podľa evidenčného listu by tu malo byť pochovaných 964 neznámych vojakov a 61 známych vojakov.⁷⁰ Podľa pamätnej tabule, ktorá bola inštalovaná na stene kostola tu malo byť pochovaných 1002 neznámych vojakov a 23 známych

⁶⁴ Jeho poloha je vyznačená na mape z roku 1920, VHA, f. ZV, šk. 60, Vojnové hroby, Exhumace vojenských hrobů v obvodě Četnické stanice Telepovce. Od názvu lokality Poľana, kde sa nachádzal cintorín, vznikol chybný predpoklad, že do krypty boli uložené statky vojakov z cintorína vo Veľkej Poľane. Preto sa začalo uvádzať, že v krypte je pochovaných viac ako 1600 vojakov. Napr.: SLEPCOV, I.: Vojenské cintoríny z prvej svetovej vojny na východnom Slovensku. In: *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 2, s. 79.

⁶⁵ VHA, f. ZV, šk. 163, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobů a hřbitovů při Četnické stanici v Telepovciach zo dňa 5. marca 1924.

⁶⁶ VHA, f. VHC, šk. 80.

⁶⁷ VHA, f. VHC, šk. 80.

⁶⁸ VHA, f. ZV, šk. 163, Vojnové hroby, Výkaz s jmenoslový o potřebě evidenčních náhrobních tabulek při Četnické stanici v Telepovciach zo dňa 18. augusta 1924.

⁶⁹ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Telepovce.

⁷⁰ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Telepovce.

vojakov.⁷¹ Betónová krypta má rozmery 1,5 x 4 m a hĺbku 7 až 11 metrov.

Zaujímavé je pozadie vzniku pravoslávneho kostola s kryptou. V roku 1925 došlo v Osadnom k nezhodám medzi obyvateľmi obce a gréckokatolíckym duchovným. Takmer celá dedina prešla na pravoslávie a do obce prišiel pôsobiť pravoslávny duchovný Alexander Cuglevič. Keďže im nebolo umožnené vykonávať bohoslužby v gréckokatolíckom kostole, rozhodli sa pre výstavbu pravoslávneho kostola. Požiadali príslušné úrady o stavebné povolenie, ktoré im však nebolo vydané, pretože pravoslávna cirkev vtedy ešte nebola štátom registrovaná. Rozhodli sa preto postaviť kostol ako pomník padlým vojakom z prvej svetovej vojny. Za týmto účelom im bolo stavebné povolenie vydané. Výstavba začala v roku 1929 a kostol bol vysvätený v roku 1930. Ostatky vojakov boli do krypty uložené až v roku 1934.

V období socializmu krypta upadla do zabudnutia a slúžila ako sklad. Zásluhou duchovného otca Petra Soroku a za finančnej pomoci ruského veľvyslanectva sa podarilo kryptu obnoviť. Obnova krypty začala v roku 2003, kedy bol zrekonštruovaný jej interiér - izolácia a oprava podlahy, stien, stropu, zavedenie elektrického vedenia. V roku 2004 bol vybudovaný nový vstup a celkové odvodnenie kostola. Vysvätenie krypty sa uskutočnilo 17. júla 2005 a bolo spojené s oslavami 90. výročia karpatských bojov v prvej svetovej vojne a 80. výročia obnovenia Pravoslávnej cirkevnej obce v Osadnom. Dnes je dôstojným miestom odpočinku vojakov a je sprístupnená verejnosti.⁷²

Vojnový cintorín Osadné II

Vojnový cintorín Osadné II sa nachádza v blízkosti gréckokatolíckeho kostola. Miesto posledného odpočinku tu našlo 1473 vojakov. Výmera cintorína je 33 m² (3,30 m x 4,30 m, 4,7 m x 4 m).⁷³

Cintorín pozostáva z 2 vojnových hrobov. V prvom hromadnom hrobe sú ulože-

né ostatky 606 neznámych vojakov, ktoré boli exhumované v dňoch 4. - 28. júna 1934 z roztrúsených hrobov v lesoch na Skúrach, pozdĺž chotárnej hranice Osadného a Hostovic. V druhom hromadnom hrobe sú uložené ostatky 867 neznámych vojakov, ktoré boli exhumované v dňoch od 7. septembra do 27. októbra 1934 z roztrúsených hrobov v lesoch

Plocha, na ktorej sa pravdepodobne nachádzajú vojnové hroby na vrchu Parilová, pod z I. svetovej vojny v obci Osadné

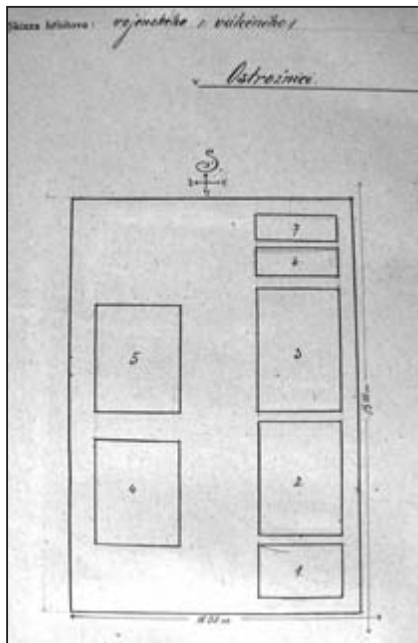
⁷¹ Na tabuli bol text v češtine a ruštine: „ ZDE V PÁNU ODPOČÍVÁ 1025 VOJINU PADLÝCH VE SVĚTOVÉ VÁLCE 1914 - 1915. ZNÁMYCH PODLE JMEN 23. NEZNÁMYCH 1002. ČEST BUDIŽ JEJICH PAMÁTČE“. Osud tabule nie je známy. Stratila sa počas rekonštrukcie krypty v roku 2003.

⁷² SOROKA, P.: *Pravoslávna cirkevná obec Osadné*. Osadné, 2005, s. 8-12.

⁷³ Merané dňa 17. 5. 2009.

kótou 459, za Stobami v blízkosti štátnych hraníc pod kótami 805, 748 a 754.⁷⁴ Ostatky týchto vojakov boli uložené do dvoch hromadných hrobov, pretože sa pravdepodobne do krypty pod pravoslávny kostolom nezmestili.

Poloha hromadných hrobov nie je známa. Predpokladá sa, že sa nenachádzajú vedľa seba. Jeden sa pravdepodobne nachádza pri betónovom oplotení vo vstupnej časti areálu kostola a druhý medzi civilnými hrobmi.⁷⁵ Tieto údaje môže potvrdiť prieskumná sonda, nakoľko žiadne mapové podklady sa doteraz nenašli.

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Ostružnica

OSTRUŽNICA

Obec Ostružnica ležala v doline Stružnickeho potoka 15 km severne od Stakčína v nadmorskej výške 395 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1585⁷⁶. Obec zanikla v roku 1986 v súvislosti s výstavbou Vodárenskej nádrže Starina. Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 176 obyvateľov. Vojnové udalosti sa k obci priblížili na jar 1915, kedy sa frontová línia ustálila severne nad obcou na hrebeni Skory - Borsuk.

Vojnový cintorín Ostružnica

Vojnový cintorín v Ostružnici sa nachádza nad obcou pri ceste na Zvalu v lokalite Pod Jalovím. Miesto posledného odpočinku tu našlo 84 vojakov. Výmera cintorína je 160 m² (10 m x 16 m).⁷⁷

Cintorín pozostáva zo 7 vojnových hrobov, z ktorých 2 hroby sú jednotlivé a 5 hrobov hromadných. Známym podľa mien je 44 vojakov, z ktorých je 36 rakúsko-uhorských a 8 ruských vojakov. Neznámym je 40 vojakov. V hromadných hroboch č. 1 až 4 sú podľa dokumentácie uložené ostatky 44 vojakov známych podľa mien a v hromadnom hrobe č. 5 sú uložené ostatky 38 neznámych vojakov. Hroby č. 6 a 7 sú jednotlivé s o statkami bezmenných vojakov. V

Vojnový cintorín v obci Ostružnica

⁷⁴ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Telepovce.

⁷⁵ Informoval Ladislav Mikuláško, starosta obce Osadné.

⁷⁶ ULÍČNY, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 377.

⁷⁷ Merané dňa 4. 6. 2009.

hromadných hroboch č. 1 až 4 sú podľa dokumentácie uložené ostatky 44 vojakov známych podľa mien a v hromadnom hrobe č. 5 sú uložené ostatky 38 neznámych vojakov. Hroby č. 6 a 7 sú jednotlivé s o statkami bezmenných vojakov.⁷⁸ V súčasnosti je cintorín v správe Obecného úradu v Stakčíne.

Hroby sú usporiadané v dvoch radoch a pôvodne každý bol označený dreveným krížom. V strede sa nachádzal centrálny drevený kríž. Cintorín bol udržiavaný do konca druhej svetovej vojny, potom chátral a zarástol drevinami. Zachoval sa iba jeden náhrobný dubový kríž. V roku 2007 sa začalo s údržbou cintorína. Z plochy cintorína bol odstránený nálet krovín a boli obnovené hroby.

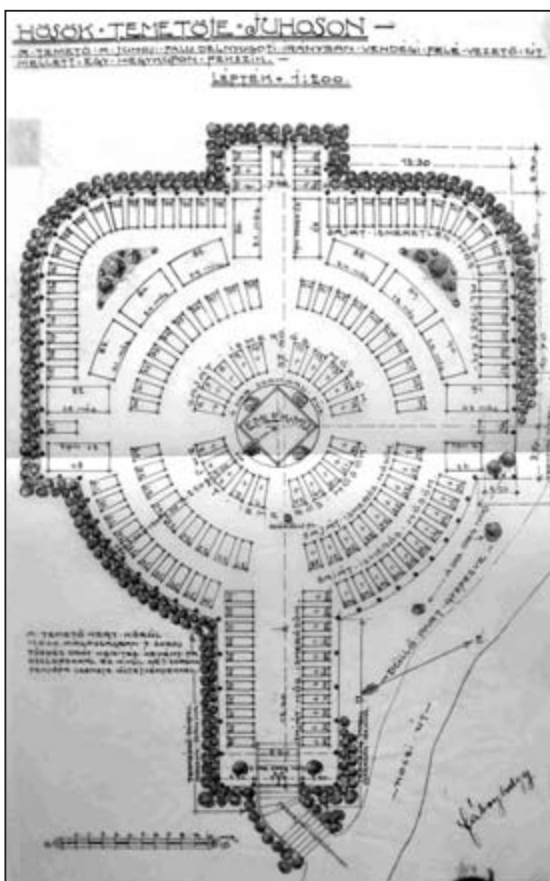
PARIHUZOVCE

Obec Parihuzovce leží v doline Pčolinky 16 km severne od mesta Snina v nadmorskej výške 448 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1548.⁷⁹

Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 219 obyvateľov. Vojnové udalosti sa k obci priblížili na jar 1915, keď sa frontová línia ustálila severne nad obcou na hrebeni Skory. V bojoch o túto kótu padlo veľké množstvo vojakov. Časť týchto padlých vojakov je pochovaná na tunajšom vojnovom cintoríne.

Vojnový cintorín Parihuzovce

Vojnový cintorín v Parihuzovciach sa nachádza na miernom návrší pred obecným cintorínom. Zriadený bol na mieste, kde v minulosti stál starý drevený kostolík. Pôvodný prístup ku kostolíku sa stal vstupom na vojnový cintorín. Na mieste, kde stál kostolík bol zriadený centrálny pomník. Lipy, ktoré rástli v okolí kostolíka sa stali súčasťou areálu cintorína. Miesto posledného odpočinku tu našlo 480 vojakov. Výmera cintorína je 1074 m² (obvod 149,40 m).⁸⁰

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Parihuzovce

⁷⁸ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Ostružnica.

⁷⁹ ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 387.

⁸⁰ VHA, f. ZV, šk. 163, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobů a hřbitovů při Četnické stanici v Pčolinom zo dňa 3. decembra 1924.

Cintorín pozostáva zo 157 vojnových hrobov, z ktorých je 145 hrobov jednotlivých a 12 hrobov hromadných. Známych podľa mien je 52 vojakov, všetci rakúsko-uhorskí vojaci. Neznámých je 428 vojakov, všetci rakúsko-uhorskí vojaci. Vojnový cintorín vznikol v roku 1917. Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Pčolinom.⁸¹ V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Parihuzovciach.

Cintorín má jedinečnú architektúru a je jedným z najkrajších v okrese Snina. Vchádzalo sa naň kamennými schodíkmi so vstupnou bránou. Vstupná časť cintorína bola ohradená múrom z kameňov, ostatná časť bola ohradená oplatením s ostnatým drôtom. V strede cintorína sa nachádzal pomník. Okolo pomníka sú hroby usporiadané v troch kruhoch a delené štyrmi prístupovými chodníkmi. Cintorín pozostáva z obdĺžnikovej a kruhovej časti. V obdĺžnikovej časti, ktorá je zároveň i vstupnou časťou, sú hroby usporiadané v dvoch radoch. V strednej časti cintorína sú hroby usporiadané v dvoch radoch a taktiež i po jeho obvode v hornej časti cintorína. Hroby vojakov, ktorých mená sú známe, boli usporiadané v kruhu v okolí pomníka (č. 1 – 3, 5 – 7, 9 – 20), severne od pomníka (č. 50 – 58, 94 – 103), v rade vo vstupnej časti cintorína (č. 104 – 114) a hornej časti cintorína (č. 133 – 134, 138 – 139). V dvanástich hromadných hroboch (č. 80, 82 – 91, 93) bolo uložených 335 ostatkov vojakov.

Pôvodne boli hroby označené drevenými krížmi, ktoré boli neskôr nahradené plechovými náhrobnými krížmi. Zeleň tvorili lipy pri vstupe a východnej časti cintorína, obvodovú vý-

sadbú tvorili hlohy obyčajné. V okolí pomníka boli vysadené štyri kusy vrbý smutnej.

Z cintorína sa nám zachovala najkompletnejšia dokumentácia – súpis hrobov s menami pochovaných vojakov, vojenskou jednotkou a mapou z 12. apríla 1918. Táto dokumentácia nebola k dispozícii Žandárskej stanici v Pčolinom,

Plocha vojnového cintorína v Parihuzovciach

ktorá na cintoríne vykonávala inventarizáciu v roku 1920, pretože vo svojom hlásení uviedla: „Cintorín je ohradený ostnatým drôtom, hroby sú porastené trávnikom, kríže prehnuté a zlámané, tabuľky... alebo nečitateľné. V obci nie je remeselník s drevom, ktorý by kríže a tabule zhotovil. Určitý počet mŕtvol nie je známy, pretože podľa výpovede tunajšieho richtára, boli tu pochované i kosti prehnutých vojakov po lesoch zozbieraných. Vo všetkých 12 veľkých hroboch nie je známy počet mŕtvol a v mnohých úzkych (jednotlivých) 169 hroboch má zato, že je tam po jednej mŕtvole“.⁸²

Cintorín bol udržiavaný dlho po skončení druhej svetovej vojny, potom začal zarastať. V uvedenom období bol z cintorína miestnym občanom odcudzený kamenný materiál z múrika, schodiska a pomníka a použitý pri výstavbe rodinného domu.⁸³ V 90. ro-

⁸¹ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Parihuzovce.

⁸² VHA, f. VHC, šk. 56, obec Parihuzovce.

⁸³ Informoval Ján Stanko, starosta obce Parihuzovce.

koch 20. storočia bol cintorín takmer zarastený náletom hlohu obyčajného. V tomto období bol hloh z cintorína členmi Spolku priateľov Východných Karpát odstránený. V roku 2006 sa začalo s ďalšou údržbou cintorína, v rámci ktorej bola odstránená obvodová zeleň tvorená hlohom obyčajným. Nasledujúci rok boli členmi Spolku priateľov Východných Karpát vykonané práce súvisiace s identifikáciou a úpravou hrobov. V súčasnosti sú hroby dobre identifikovateľné v teréne. Cintorín je riadne udržiavaný.

PČOLINÉ

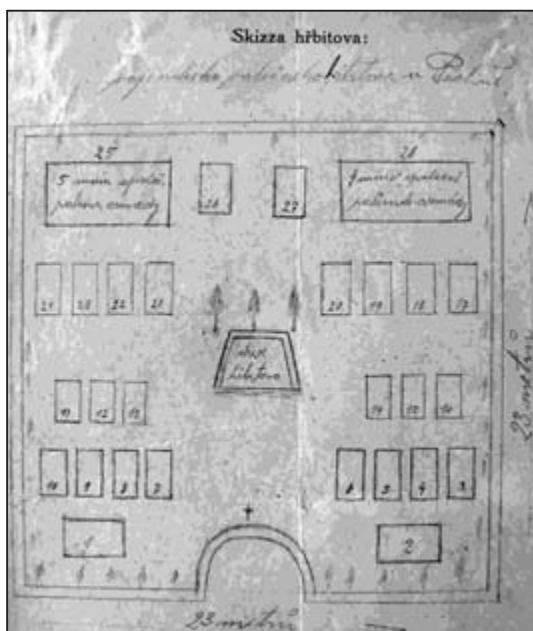
Obec Pčoliné leží v doline Pčolinky 10 km severne od mesta Snina v nadmorskej výške 346 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1364⁸⁴. Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 879 obyvateľov. Vojnové udalosti rokov 1914-1915 sa obce dotkli nepriamo. V novembri 1914 obec obsadili ruské vojská generála Lavra Kornilova, ktoré rakúsko-uhorský protiútok onedlho vytlačil naspäť na severnú stranu Karpát. Na jar 1915 sa front opäť priblížil k Pčolinému a v obci sa nachádzali tylové útvary rakúsko-uhorských vojsk.

Vojnový cintorín Pčoliné

Vojnový cintorín v Pčolinom sa nachádza na obecnom cintoríne v blízkosti grécko-katolíckeho kostola. Miesto posledného odpočinku tu našlo 35 vojakov. V období zriadenia bol samostatným cintorínom o výmere 529 m² (23 m x 23 m).⁸⁵ Terajšia výmera cintorína je 270 m² (18 m x 15 m).⁸⁶ Postupne splynul s obecným cintorínom.

Cintorín pozostáva z 28 vojnových hrobov, z ktorých je 26 hrobov jednotlivých a 2 hroby sú spoločné. Známych podľa mien je 11 vojakov, z ktorých je 8 rakúsko-uhorských a 3 ruskí vojaci. Neznámych je 24 vojakov. Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Pčolinom.⁸⁷ V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Pčolinom.

Hroby sú usporiadané v piatich radoch a pôvodne boli označené drevenými krížmi. V strede sa nachádzal centrálny drevený kríž. Ohradený bol oplotením z brezy a vchádzalo sa naň drevenou oblúkovou bránou. Z roku 1920 sa nám zachoval nasledujúci opis cintorína:

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Pčoliné

⁸⁴ ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 389.

⁸⁵ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Pčoliné.

⁸⁶ Merané dňa 17. 5. 2009.

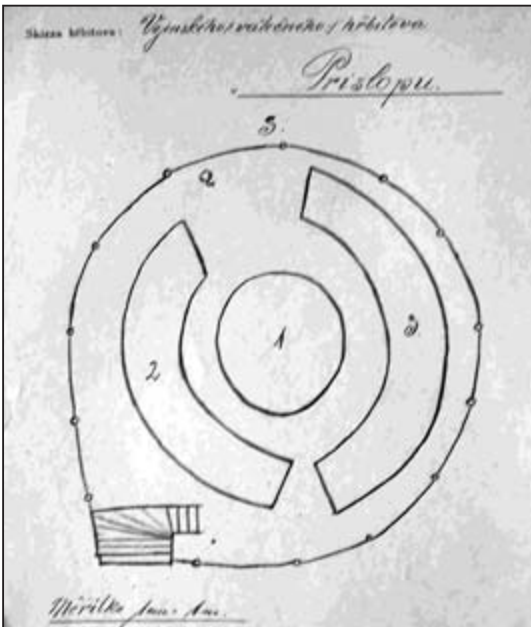
⁸⁷ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Pčoliné.

Plocha, na ktorej sa nachádza vojnový cintorín v obci Pčoliné

„Cintorín je ohradený brezovým plotom, ktorý však je z dvoch strán prelámaný a zvalený. Koly a laty sú prehnité a je potrebné cintorín nanovo ohradiť. K tomu sa ponúkajú občania Pčoliného – Michal Krasáč a Peter Potocký, ktorí rozumejú prácam s drevom. Hroby sú rozdupané a rozhrabané, pretože dobytok sa

tam pásol skôr ako tunajšia stanica tu bola zriadená, preto sú od kravských výkalov hroby znečistené. Rozpočet na opravu cintorína, ako i hlásenie vrchnému strážmajstrovi Füzzerovi v Stakčine bolo podané“.⁸⁸ Udržiavaný bol neprestajne, nakoľko splynul s obecným cintorínom. I keď došlo k zníženiu výmery cintorína, zanikol iba hrob č. 2, na ktorom sa dnes nachádza občiansky hrob rodiny Juskových. Dobře identifikovateľné sú hroby č. 3, 4, 5, 6, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 a centrálna časť, kde v minulosti stál drevený kríž. Ostatné hroby sú ťažšie identifikovateľné. Cintorín je udržiavaný v rámci údržby obecného cintorína.

PRÍSLOP

Obec Príslop leží v uličskej doline pod sedlom Karcaba 13 km severovýchodne od Stakčina v nadmorskej výške 425 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1568.⁸⁹ Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 159 obyvateľov. I keď obec neleží na hlavnej komunikácii Ruské sedlo – Humenné, pocítila dopady vojenských operácií takmer okamžite po vypuknutí prvej svetovej vojny. Po obsadení susednej Dary 21. novembra 1914 ruskými vojskami generála Lavra Kornilova, strategickým bodom sa stalo sedlo Príslopec nad obcou.

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Príslop

⁸⁸ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Pčoliné.

⁸⁹ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 411.

Vojnový cintorín Príslop

Vojnový cintorín v Príslope sa nachádza v blízkosti grécko-katolíckeho kostola. Miesto posledného odpočinku tu našlo 81 vojakov. Výmera cintorína je 159 m².

Pozostáva z 3 vojnových hrobov, všetky hroby sú hromadné. Známých podľa mien je 9 vojakov, všetci rakúsko-uhorskí vojaci. Neznámych je 72 vojakov. V hrobe č. 1 sú uložené ostatky 8 vojakov, v hrobe č. 2 ostatky 37 vojakov a v hrobe č. 3 ostatky 36 vojakov.⁹⁰ Spočívajú tu vojaci padlí v bojoch v priebehu mesiaca november 1914.⁹¹ Dozor nad cintorínom v období 1.ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Stakčine a údržbu hrobov Ján Németh zo Stakčína.⁹² V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Príslope.

Jeden hrob je kruhový, na ktorom sa nachádzal drevený dubový kríž s dreveným vyrezávaným vencom a plechovou tabuľou s textom. Ostatné dva hroby sú usporiadané oblúkovito okolo neho. Ohradený bol kamenným múrikom so vstupným schodiskom. Udržovaný bol neprestajne, nakoľko sa nachádza pri grécko-katolíckom kostole. Po druhej svetovej vojne pri rozširovaní štátnej cesty Ulič – Snina bolo zrušené schodisko a vybudovaný oporný betónový múr. V roku 2006 sa začalo s jeho obnovou. Boli upravené hroby, vyhotovené drevené oplotenie a osadený informačný panel. V rámci údržby bolo na cintoríne identifikovaných 19 hrobov, na ktoré boli osadené drevené náhrobné kríže.⁹³ V roku 2008 bol vymenený drevený centrálny kríž, na ktorý bol prenesený drevený veniec z predchádzajúceho kríža. V roku 2009 boli hroby zrovnané do tvaru troch hromadných hrobov a rozobratý kamenný múrik, z ktorého kameň sa použil na výstavbu suchého chodníka na ploche cintorína.

Zaujímavosťou je drevený vyrezávaný veniec s motívom ruží na centrálnom kríži.

Pôvodne sa nachádzal na hrobe rakúsko-uhorského dôstojníka. Zraneného dôstojníka, ošetroval miestny učiteľ Vasiľ Jackovič. Ten však podľahol svojim zraneniam a bol pochovaný v záhrade pred školou. Po vojne si jeho ostatky odniesli jeho rodinní príslušníci do jeho rodiska a drevený veniec bol z hrobu prenesený na vojnový cintorín.⁹⁴

Vojnový cintorín v obci Príslop

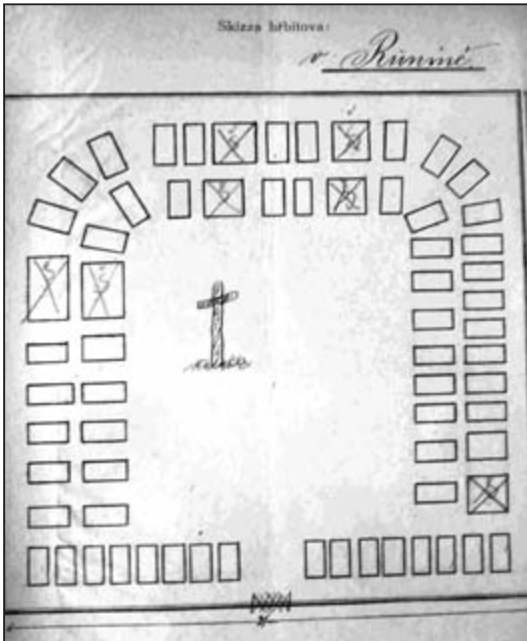
⁹⁰ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Príslop.

⁹¹ Matrika obce Starina.

⁹² VHA, f. VHC, šk. 56, obec Príslop.

⁹³ V roku 1924 sa uvádza 18 hrobov. VHA, f. ZVV, šk. 156, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobů a hřbitovů při Četnické stanici v Stakčine zo dňa 19. apríla 1923.

⁹⁴ Informoval Andrej Regula z Príslopa.

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Runina

ne od obce na lokalite Čišovatj. Miesto posledného odpočinku tu našlo 90 vojakov. V období zriadenia bola výmera cintorína 961 m² (31 x 31 m).⁹⁶ Terajšia výmera cintorína je 667 m² (4,20 x 5 m + 25,25 x 25,60 m).⁹⁷

Cintorín pozostáva zo 67 vojnových hrobov, z ktorých je 60 hrobov jednotlivých a 7 hrobov spoločných. Mená pochovaných vojakov sú neznáme. Podľa spomienok miest-

Vysviacka vojnového cintorína v obci Runina

ných obyvateľov, takmer všetci vojaci pochovaní na tomto cintoríne by mali byť ruskej štátnej príslušnosti. Vojnový cintorín pravdepodobne vznikol v roku 1917. Dozor nad cintorínom za 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Ruskom a údržbu hrobov od roku 1922 Koloman Grauber zo Stariny.⁹⁸ V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Runine.

RUNINA

Obec Runina leží v uličskej doline 18 km severne od obce Ulič v nadmorskej výške 560 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1568.⁹⁵ Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 555 obyvateľov. Vojnové udalosti sa k obci priblížili na jar 1915, kedy sa frontová línia ustálila južne od obce na línii Kučalátá – Malý Bukovec – Veľký Bukovec. Obec bola obsadená ruskými vojskami. Pod obcou vedľa cesty do Topole sa nachádza pomník padlým vojakom v prvej svetovej vojne.

Vojnový cintorín Runina

Vojnový cintorín v Runine sa nachádza na miernom návrší východ-

⁹⁵ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 437.

⁹⁶ VHA, f. VHC, sk. 56, obec Runina.

⁹⁷ Merané dňa 31. 10. 2099.

⁹⁸ VHA, f. ZV, sk. 163, Vojnové hroby, Výkaz s jmenoslový o potřebě evidenčních náhrobních tabulek při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 11. augusta 1924.

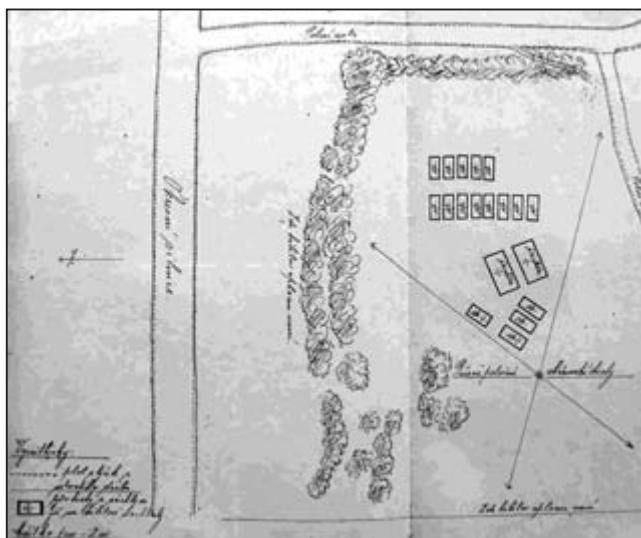
Hroby sú usporiadané v dvoch radoch po obvode cintorína a pôvodne boli označené drevenými krížmi. V strede sa nachádzal centrálny drevený kríž. Výsadba zelene spočívala z výsadby dvoch javorov mliečnych v strede cintorína a obvodovej výsadby zo solitérov smreka obyčajného a súvislej výsadby hlohov obyčajných. Cintorín bol udržiavaný do konca druhej svetovej vojny, potom chátral. Za socializmu v jeho blízkosti boli vybudované hospodárske objekty pre chov dobytka. Vtedy bola plocha cintorína pričlenená k areálu týchto objektov a bola poškodzovaná dobytkom. Cintorín celkom zarástol náletom drevín a krovín. V roku 2007 sa započala jeho obnova Obecným úradom v Runine. Z areálu cintorína bol vyrúbaný nálet drevín a krovín, upravené hroby, osadené nové náhrobné kríže, osadený nový centrálny kríž a nová vstupná brána s informačnou tabuľou. V roku 2009 bol cintorín oplotený dreveným oplotením.

RUSKÉ

Obec Ruské ležala v doline Cirochy 20 km severne od Stakčína v nadmorskej výške 486 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1585.⁹⁹ Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 769 obyvateľov. Vzhľadom na skutočnosť, že sa nachádzala na hlavnej komunikácii Ruské sedlo – Humenné, pocítila dopady vojenských operácií takmer okamžite po vypuknutí prvej svetovej vojny. Dňa 20. novembra 1914 ruské vojská generála Lavra Kornilova prekročili Ruské sedlo a obsadili obec. Avšak rakúsko-uhorský protiútok ich vytlačil naspäť na severnú stranu Karpát a vojská generála Georga von Lehmana vstúpili do obce 25. novembra 1914. Vojnové udalosti sa k obci priblížili ešte raz na jar 1915, kedy sa frontová línia ustálila južne od obce v susednej Veľkej Poľane. Obec bola opäť obsadená ruskými vojskami. V obci sa nachádzajú dva vojnové cintoríny.

Vojnový cintorín Ruské I

Vojnový cintorín Ruské I sa nachádza v severovýchodnej časti obecného cintorína. Presný počet pochovaných vojakov na tomto vojnovom cintoríne nie je známy.¹⁰⁰

Dobový náčrt vojnového cintorína Ruské I nachádzajúceho sa na civilnom cintoríne v obci Ruské

⁹⁹ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 441.

¹⁰⁰ Počet pochovaných vojakov bol úradníkom v roku 1921 odhadnutý na 100 vojakov podľa počtu jednotlivých a hromadných hrobov a na základe toho uvedený do katastrálneho listu cintorína. VHA, f. VHC, šk. 56, obec Ruské. V roku 1923 Žandárska stanica v Ruskom spresnila počet na 190 vojakov, ktorý už nebol prevzatý do katastrálneho listu. VHA, f. ZV, šk. 156, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobov a hřbitovů při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 26. januára 1923.

Vojnový cintorín v obci Ruské

V období zriadenia bol samostatným cintorínom o výmere 395 m².¹⁰¹ Postupne splynul s obecným cintorínom.

Pozostáva z 24 vojnových hrobov, z ktorých je 22 hrobov spoločných a 2 hroby hromadné. Pôvodne cintorín pozostával z 19 vojnových hrobov.¹⁰² V rámci údržby cintorína v roku 2007 bolo zistené, že oproti dokumentácii sa tu nachádza o ďalších päť spoloč-

ných hrobov viac. Mená pochovaných vojakov sú neznáme. Vojnový cintorín vznikol v rokoch 1917 - 1922 exhumáciou vojakov, najprv do dvoch hromadných a dvoch spoločných hrobov a v roku 1922 do ďalších pätnástich spoločných hrobov. Zo dňa 5. októbra 1922 sa nám zachovalo uznesenie obecného úradu, v ktorom starosta obce Vasil' Kirňak uvádza, že nemôže byť poskytnuté väčšie miesto na obecnom cintoríne pre exhumovaných vojakov padlých vo svetovej vojne.¹⁰³ Dozor nad cintorínom za 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Ruskom a údržbu hrobov od roku 1922 Koloman Grauber zo Stariny.¹⁰⁴ Po ňom Vasil' Minčič z Veľkej Poľany.¹⁰⁵ V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Stakčine.

Spoločné hroby sú usporiadané v dvoch radoch. Nad nimi sa nachádzajú excentricky položené hromadné hroby. Na hroboch boli umiestnené drevené kríže. Obvodovú zeleň tvorila výsadba hlohov obyčajných. Udržovaný bol neprestajne, nakoľko splynul s obecným cintorínom. V roku 1979 bola na cintoríne pochovaná civilná osoba.¹⁰⁶ V roku 2006 bola zlikvidovaná veľmi hodnotná obvodová výsadba hlohov. V roku 2007 boli na cintorín osadené náhrobne drevené kríže. Hroby sú dobré identifikovateľné v teréne. Cintorín je udržiavaný.

Vojnový cintorín Ruské II

Vojnový cintorín Ruské II sa nachádza v areáli zaniknutého pravoslávneho kostola. Miesto posledného odpočinku tu našlo 14 vojakov. Výmera cintorína je 97,5 m² (7,5 x 13 m).¹⁰⁷

¹⁰¹ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Ruské.

¹⁰² VHA, f. VHC, šk. 56, obec Ruské.

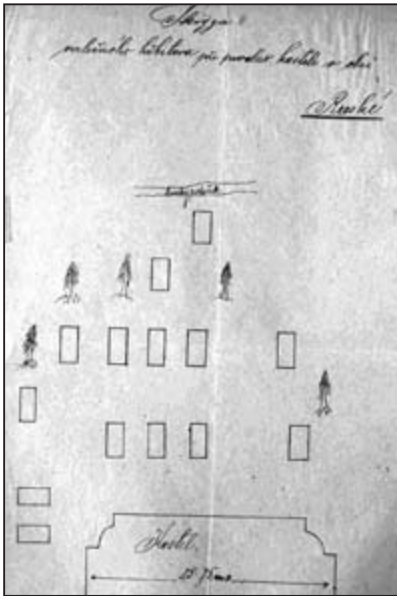
¹⁰³ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Ruské.

¹⁰⁴ VHA, f. ZW, šk. 163, Vojnové hroby, Výkaz s jmenoslový o potřebě evidenčních náhrobních tabulek při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 11. augusta 1924.

¹⁰⁵ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Ruské.

¹⁰⁶ V období socializmu sa zvyklo na vojnové cintoríny pochovávať i civilné osoby, ktoré si dobrovoľne siahli na život. Obdobne tomu bolo i na cintoríne v Ublí.

¹⁰⁷ Merané dňa 4. 6. 2009.

Dobový náčrt vojnového cintorína Ruské II nachádzajúceho sa v areáli zaniknutého pravoslávneho kostola

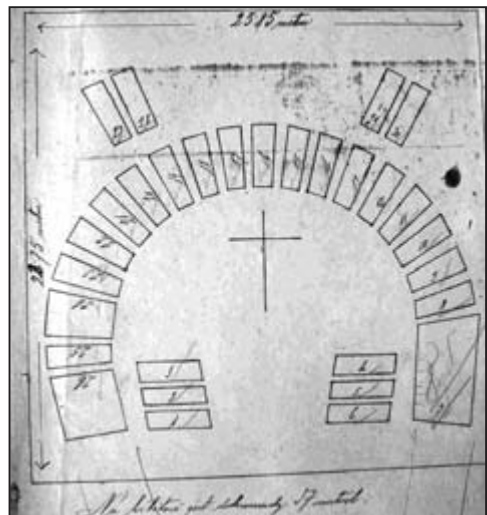
Vojnový cintorín v obci Ruské nachádzajúci sa v areáli zaniknutého pravoslávneho kostola

Pozostáva zo 14 vojnových hrobov, všetky sú jednotlivé.¹⁰⁸ Mená pochovaných vojakov sú neznáme. Podľa dobových spomienok miestnych obyvateľov sa predpokladá, že takmer všetci pochovaní vojaci sú rakúsko-uhorskej štátnej príslušnosti. Dozor nad cintorínom za 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Ruskom a údržbu hrobov od roku 1922 Koloman Grauber zo Stariny.¹⁰⁹ Po ňom Vasil' Minčič z Veľkej Poľany.¹¹⁰ V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Stakčine.

Hroby sú rôzne roztrúsené v areáli zaniknutej cerkvi. Pôvodne boli označené drevenými krížmi. Postupne však boli zrovnávané so zemou, resp. prekryté materiálom zo zaniknutého kostola. V roku 2007 bol zriadený pre týchto vojakov symbolický cintorín, nakoľko už nie je možné identifikovať pôvodné hroby. Pozostáva z drevených náhrobných krížov a centrálného dreveného kríža. V roku 2009 bol osadený informačný panel. Cintorín je udržiavaný.

RUSKÝ POTOK

Obec Ruský potok leží v uličskej doline 8 km severne od obce Ulič v nadmorskej výške 443 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1598.¹¹¹ Podľa sčítania obyvateľov z

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Ruský potok

¹⁰⁸ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Ruské.

¹⁰⁹ VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Výkaz s jmenoslový o potřebě evidenčních náhrobních tabulek při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 11. augusta 1924.

¹¹⁰ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Ruské.

¹¹¹ ULICHŇY, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 445.

roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 428 obyvateľov. Vojnové udalosti sa k obci priblížili na jar 1915, kedy sa frontová línia ustálila severne od obce na línii Maľý Bukovec – sedlo Príslopec - Veľký Bukovec. V obci sa nachádza vojnový cintorín, ktorý bol zriadený pod Maľým Bukovcom v blízkosti sedla Príslopec.

Vojnový cintorín Ruský Potok

Vojnový cintorín v Ruskom Potoku sa nachádza neďaleko starej cesty vedúcej z obce do sedla Príslopec na lokalite Lipky (650 m n. m.). Miesto posledného odpočinku tu našlo 37 vojakov. Výmera cintorína je 587 m² (25,85 x 22,70 m).¹¹²

Pozostáva z 30 vojnových hrobov, z ktorých je 29 hrobov jednotlivých a 1 hrob hromadný.¹¹³ Známych podľa mien je 13 vojakov, všetci

Plocha, na ktorej sa nachádza vojnový cintorín v obci Ruský Potok

sú rakúsko-uhorskí vojaci. Neznámych je 24 vojakov.¹¹⁴ Vojnový cintorín pravdepodobne vznikol v roku 1917. Dozor nad cintorínom za 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Uličí a údržbu hrobov Alexander Popovič z Uliča.¹¹⁵

Hroby sú usporiadané do tvaru pripomínajúceho kónské kopyto a pôvodne boli označené drevenými krížmi. V strede sa nachádzal centrálny drevený kríž. Cintorín bol udržiavaný do konca druhej svetovej vojny, potom chátral. Celkom zarástol jeľšou sivou. V roku 2008 sa začalo s obnovou, kedy boli z plochy odstránené nálety drevín a krovín.

SMOLNÍK

Obec Smolník leží v doline Cirochy 17 km severne od obce Stakčín v nadmorskej výške 425 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1568. Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 375 obyvateľov. Vojnové udalosti sa obce po prvýkrát dotkli v novembri 1914. Po druhýkrát sa front k Smolníku priblížil na jar 1915, kedy frontová línia sa ustálila južne od obce na línii Borsuk - Magura. Obec bola obsadená ruskými vojskami. Okrem vojnového cintorína nachádza sa tu i pamätník z prvej svetovej vojny – kamenný balvan s maďarskými textami, ktoré doň vyryl rakúsko-uhorský vojak v roku 1915. Pri vý-

¹¹² VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobů a hřbitovů při Četnické stanici v Uličí zo dňa 5. decembra 1924.

¹¹³ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Ruský Potok.

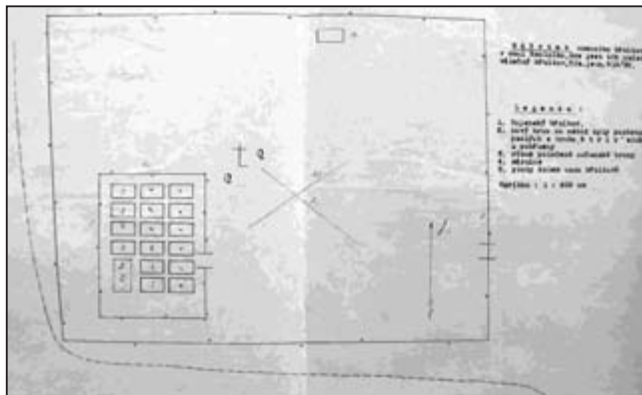
¹¹⁴ VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Výkaz s jmenoslový o potřebě evidenčních náhrobních tabulek při Četnické stanici v Uličí zo dňa 7. apríla 1924.

¹¹⁵ VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Výkaz s jmenoslový o potřebě evidenčních náhrobních tabulek při Četnické stanici v Uličí zo dňa 7. apríla 1924.

stavbe cesty po druhej svetovej vojne bol balvan odvalený do Smolnickeho potoka, kde leží dodnes.

Vojnový cintorín Smolník

Vojnový cintorín Smolník sa nachádza v juhozápadnej časti starého obecného cintorína. Miesto posledného odpočinku tu našlo 335 vojakov.¹¹⁶ Výmera cintorína je 108 m² (12 m x 9 m).¹¹⁷

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Smolník

Cintorín pozostáva zo 17 vojnových hrobov, všetky sú hromadné. Do roku 1935 cintorín pozostával zo 16 hrobov. V uvedenom roku bolo exhumovaných 28 ostatkov vojakov z vrchu Strub, ktoré boli uložené do hromadného hrobu č. 17.¹¹⁸ Mená vojakov sa nezachovali. Z odhadovaného počtu asi 350 padlých vojakov, ktorí padli v chotári obce Smolník je známych podľa mien iba 5 rakúsko-uhorských vojakov. Tí sú pravdepodobne pochovaní na tomto cintoríne.¹¹⁹ Vojnový cintorín vznikol v roku 1917. Dozor nad cintorínom za 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Ruskom a údržbu hrobov od roku 1922 Koloman Grauber zo Stariny.¹²⁰ V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Stakčine.

Hroby sú usporiadané v troch radoch a pôvodne boli označené drevenými krížmi. Oplotený bol dreveným plotom. V roku 2007 sa začalo s jeho údržbou, pričom boli odstránené nálety drevín a krovin. V súčasnosti sú hroby dobre identifikovateľné v teréne. Cintorín je riadne udržiavaný.

Plocha vojnového cintorína v Smolníku

¹¹⁶ Počet pochovaných vojakov bol odhadnutý úradníkom v roku 1921 na 96 vojakov podľa počtu jednotlivých a hromadných hrobov a na základe toho uvedený do katastrálneho listu cintorína. VHA, f. VHC, šk. 56, obec Smolník. V roku 1923 Žandárska stanica v Ruskom spresnila počet na 307 vojakov, ktorý už neboli prevzatý do katastrálneho listu. VHA, f. ZVV, šk. 156, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobů a hřbitovů při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 26. januára 1923.

¹¹⁷ VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobů a hřbitovů při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 4. decembra 1924.

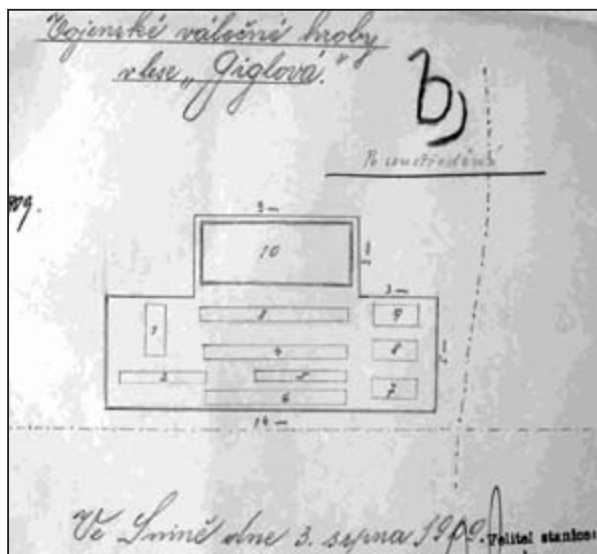
¹¹⁸ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Smolník.

¹¹⁹ Matrika obce Smolník.

¹²⁰ VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Výkaz s jmenoslový o potřebě evidenčních náhrobních tabulek při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 11. augusta 1924.

SNINA

Mesto Snina leží v doline Cirochy v nadmorskej výške 216 m n. m.. Prvá písomná zmienka o meste pochádza z roku 1317.¹²¹ Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 2946 obyvateľov. Vzhľadom na skutočnosť, že sa nachádzala na hlavnej komunikácii Ruské sedlo – Humenné, pocítila dopady vojenských operácií takmer okamžite po vypuknutí prvej svetovej vojny. Dňa 22. novembra 1914 bola obsadená ruskými vojskami generála Lavra Kornilova, ktoré ďalej postupovali na Humenné. K Snine však boli presunuté rakúsko-uhorské vojská z Užockého priesmyku, ktoré pod vedením generála Šándora Szurmaya uskutočnili protiútok. V dňoch 25.-27. novembra 1914 došlo v meste i v okolí k ťažkým bojom, predovšetkým v priestore Sninských rybníkov. V minulosti bolo v Snine 5 vojnových cintorínov a 1 vojnový hrob. Po exhumácii v roku 1929 ostali tri, z nich však jeden už zanikol. V Snine na Sídlisku 1. mája sa nachádza i pomník padlým v prvej svetovej vojne.

Dobový náčrt vojnového cintorína Snina I nachádzajúceho sa na vrchole kóty Giglovo v meste Snina

Križ na vojnovom cintoríne v Snine. Cintorín sa nachádza na vrchole kóty Giglovo

Vojnový cintorín Snina I

Vojnový cintorín Snina I sa nachádza na vrchole kóty Giglovo (335 m n. m.). Miesto posledného odpočinku tu našlo 189 vojakov.¹²² Výmera vojnového cintorína je 150 m² (16,70 m x 9 m).¹²³

Cintorín pozostáva z 10 vojnových hrobov, z ktorých je 1 hrob jednotlivý, 7 hrobov spo-

¹²¹ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 476.

¹²² Na základe chybného hlásenia Žandárskej stanice v Snine zo dňa 12. októbra 1929 z exhumácie cintorínov Štefkovo a Trescana sa v štatistikách začalo uvádzať, že na Giglovo v jednom hrobe je pochovaných 130 vojakov. VHA, f. VHC, šk. 56, obec Snina. Tento údaj preberali i odborné práce. Napr. SLEPCOV, I.: *Vojenské cintoríny z prvej svetovej vojny na východnom Slovensku*. In: *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 2, s. 84.

¹²³ Merané dňa 10. 10. 2009 podľa existujúceho oplotenia, ktoré bolo realizované po roku 1929. Podľa mapy z roku 1929 pôvodná plocha cintorína bola 70 m², a po exhumácii cintorínov Štefkovo a Trescana vzrástla na 97 m². VHA, f. VHC, šk. 56, obec Snina.

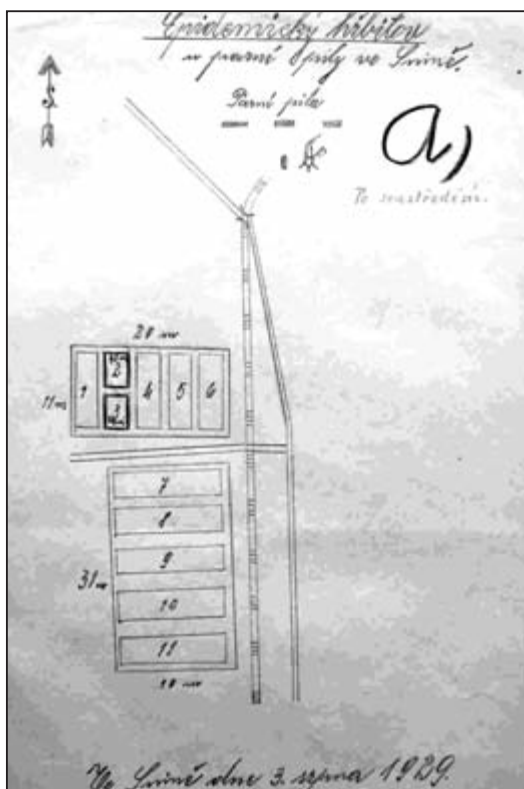
ločných a 2 hroby hromadné. Ich mená za nezachovali. Vojnový cintorín pravdepodobne vznikol už v roku 1914. V roku 1929 boli do hrobu č. 10 uložené ostatky 59 vojakov exhumované z vojnových cintorínov Snina IV Štefkovo a Snina V Trescana.¹²⁴ Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Snine a údržbu hrobov Michal Pčola zo Sniny.¹²⁵ V súčasnosti je v správe Mestského úradu v Snine.

Hroby sú usporiadané v radoch bez architektonickej úpravy. Konečnú podobu nadobudol cintorín po roku 1929 po exhumácii vojakov zo Štefkova a Trescanej. Hroby boli označené drevenými krížmi a v strede sa nachádzal centrálny dubový kríž. Oplotený bol betónovými stĺpkami s pletivom. Udržovaný bol do konca druhej svetovej vojny, potom začal chátrať. V 90. rokoch 20. storočia bol na cintoríne nálet drevín členmi Spolku priateľov Východných Karpát zo Sniny odstránený. Odvtedy sa začala jeho obnova. V roku 2008 bol na cintorín umiestnený nový centrálny kríž. Hroby sú ťažšie identifikovateľné v teréne. Cintorín je riadne udržiavaný.

Vojnový cintorín Snina II

Vojnový cintorín Snina II sa nachádza v miestnej časti Brehy na Nižnej Hurke nad Tarnovským potokom. Známejší je názvom epidemický cintorín. Presný počet pochovaných vojakov sa nezachoval. Odhadujeme, že je tu pochovaných okolo 300 vojakov.¹²⁶ Výmera cintorína je 710 m²

Pozostáva z 11 vojnových hrobov, všetky sú hromadné. Mená pochovaných vojakov sa nezachovali. Do roku 1929 cintorín pozostával z 9 hromadných hrobov nachádzajúcich sa v dvoch vzájomne oddelených častiach poľnou cestou. V roku 1929 sa uskutočnila exhumácia 4 jednotlivých a 2 hromadných hrobov, ktoré sa nachádzali v Daľkovskom potoku. Exhumované ostatky 153 vojakov boli uložené do dvoch nových hrobov, ktoré po prečíslovaní boli označené číslami č. 2 (90 vojakov) a č. 3 (63 vojakov).¹²⁷ Vojnový cintorín vznikol v rokoch 1915 až

Dobový náčrt vojnového cintorína Snina II. Známý tiež pod menom epidemický cintorín

¹²⁴ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Snina.

¹²⁵ VHA, f. ZW, šk. 163, Vojnové hroby, Výkaz s jmenoslový o potřebě evidenčních náhrobních tabulek při Četnické stanici v Snine zo dňa 22. augusta 1924.

¹²⁶ Na základe chybného hlásenia Žandárskej stanice v Snine zo dňa 12. októbra 1929 z exhumácie hrobov v Daľkovskom potoku sa v štatistikách začalo uvádzať, že na tomto cintoríne je v dvoch hroboch pochovaných 153 vojakov. VHA, f. VHC, šk. 56, obec Snina. Tento údaj preberali i odborné práce. Napr. SLEPCOV, I.: Vojenské cintoríny z prvej svetovej vojny na východnom Slovensku. In: *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 2, s. 84.

¹²⁷ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Snina.

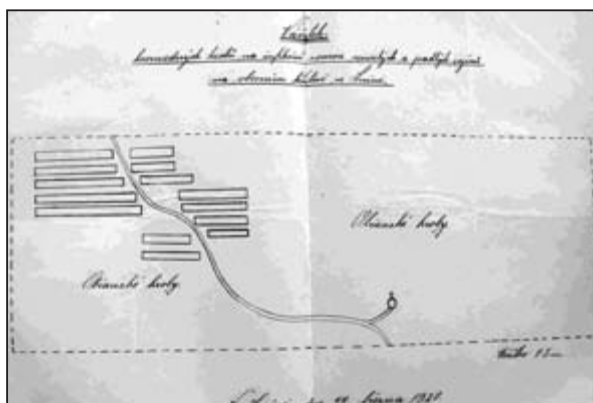
Vojnový cintorín v Snine. Cintorín sa nachádza v miestnej časti Brehy na Nižnej Hurke nad Tarnovským potokom

1916. Údajne tu boli pochovaní vojaci, ktorí podľahli cholere v zajateckom tábore, ktorý bol zriadený na neďalekej parnej pile.¹²⁸ Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Snine a údržbu hrobov Michal Pčola zo Sniny.¹²⁹ V súčasnosti je v správe Mestského úradu v Snine.

Hroby sú usporiadané v jednom rade v dvoch oddelených častiach cintorína. Pôvodne boli označené drevenými krížmi. Na oboch častiach cintorína sa nachádzal centrálny kríž z dubových okruhliakov. Oplotený bol betónovými stĺpkami s pletivom. Stromovú výsadbu tvorili solitéry líp.

Cintorín bol udržiavaný do konca druhej svetovej vojny, potom začal chátrať. Do konca 20. storočia sa zachovali centrálny kríž, oplotenie a výsadba líp. V uvedenom období bol cintorín zbavený náletov drevín a odstránené boli centrálny kríž. Hroby sú dobre identifikovateľné v teréne. Cintorín je udržiavaný.

Vojnový cintorín Snina III

Dobový náčrt zaniknutého vojnového cintorína Snina III

Vojnový cintorín Snina III sa nachádzal na mestskom cintoríne v blízkosti kaplnky. Miesto posledného odpočinku tu našlo 347 vojakov.¹³⁰

Cintorín pozostával z 277 vojnových hrobov, z ktorých bolo 267 hrobov jednotlivých, 7 hrobov spoločných a 3 hroby hromadné.¹³¹ Známych podľa mien bolo 248, z toho 247 rakúsko-uhorských vojakov a 1 ruský vojak. Neznámych je 20 rakúsko-uhor-

¹²⁸ Informoval Ján Ferko zo Sniny.

¹²⁹ VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Výkaz s jmenoslový o potrebe evidenčných náhrobných tabulek při Četnické stanici v Snine zo dňa 22. augusta 1924.

¹³⁰ VHA, f. ZVV, šk. 156, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobů a hřbitovů při četnické stanici v Snine zo dňa 20. januára 1923.

¹³¹ VHA, f. ZVV, šk. 156, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobů a hřbitovů při Četnické stanici v Snine zo dňa 20. januára 1923. Podľa evidenčného listu je tu pochovaných 316 vojakov v 253 jednotlivých hroboch a 3 hromadných hroboch. Oproti tomu stavu sa však na cintoríne dodatočne v období rokov 1920 až 1923 pochovalo 31 vojakov do 14 jednotlivých hrobov a 7 spoločných hrobov. VHA, f. VHC, šk. 56, obec Snina.

ských vojakov a 31 ruských vojakov. U 48 vojakov nie je určená štátna príslušnosť.¹³² Vojnový cintorín vznikol v rokoch 1914 – 1915. Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Snine a údržbu hrobov Michal Pčola zo Sniny.¹³³

Hroby boli usporiadané v radoch bez akejkolvek architektonickej úpravy. Jednotlivé a spoločné hroby sa nachádzali nad kaplnkou, hromadné pod kaplnkou pri plote. Pôvodne boli označené drevenými krížmi, ktoré boli nahradené plechovými hviezdami. Cintorín bol udržiavaný prakticky bez prestania, čo súviselo s tým, že bol súčasťou mestského cintorína. Po roku 1945 začal cintorín chátrať a postupne zanikol. V súčasnosti sú na jeho mieste občianske hroby.

Zaniknutý vojnový cintorín Snina IV

Vojnový cintorín Snina IV sa nachádzal nad dnešnými Sninskými rybníkmi na vrchu Štefkovo (360 m n. m). Miesto posledného odpočinku tu našlo 52 vojakov.

Pozostával z 13 vojnových hrobov, z ktorých boli 3 hroby jednotlivé, 3 hroby spoločné a 7 hrobov hromadných.¹³⁴ Mená padlých vojakov sa nezachovali. Vojnový cintorín vznikol v roku 1914. Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Snine a údržbu hrobov Michal Pčola zo Sniny.¹³⁵

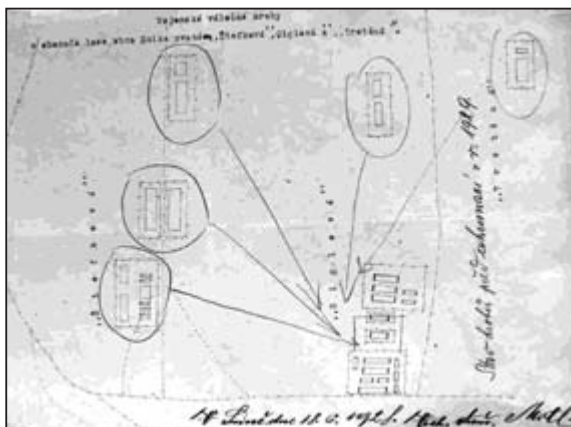
Hroby boli usporiadané v radoch bez architektonickej úpravy. Pôvodne boli označené drevenými krížmi. V roku 1929 ostatky vojakov boli exhumované a uložené do jedného hromadného hrobu na vojnový cintorín na Giglove.¹³⁶

Zaniknutý vojnový cintorín Snina V

Vojnový cintorín Snina V sa nachádzal v doline Pichoňského potoka v časti zvanej Trescena. Miesto posledného odpočinku tu našlo 7 vojakov.

Cintorín pozostával z 2 vojnových hrobov, z ktorých bol 1 hrob jednotlivý a 1 hrob hromadný. Mená padlých vojakov pochovaných na tomto cintoríne sa nezachovali.¹³⁷ Vojnový cintorín vznikol v Sniny.¹³⁸

Hroby boli usporiadané v radoch bez architektonickej úpravy. Pôvodne boli označené drevenými-

Dobový náčrt znázorňujúci polohu vojnových cintorínov v meste Snina

¹³² VHA, f. VHC, šk. 56, obec Snina.

¹³³ VHA, f. ZV, šk. 163, Vojnové hroby, Výkaz s jmenosloví o potřebě evidenčních náhrobních tabulek při Četnické stanici v Snine zo dňa 22. augusta 1924.

¹³⁴ VHA, f. VHC, šk. 80.

¹³⁵ VHA, f. ZV, šk. 163, Vojnové hroby, Výkaz s jmenosloví o potřebě evidenčních náhrobních tabulek při Četnické stanici v Snine zo dňa 22. augusta 1924.

¹³⁶ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Snina.

¹³⁷ VHA, f. VHC, šk. 80.

¹³⁸ VHA, f. ZV, šk. 163, Vojnové hroby, Výkaz s jmenosloví o potřebě evidenčních náhrobních tabulek při Četnické stanici v Snine zo dňa 22. augusta 1924.

Vojnový hrob nachádzajúci sa neďaleko rekreačnej oblasti Sninské rybníky

ny je železným krížom s mramorovou ceduľkou s textom „*Hrob neznámeho vojaka*“. Hrob je riadne upravený a udržiavaný.

STAKČÍN

Obec Stakčín leží v doline Cirochy 8 km severovýchodne od mesta Snina v nadmorskej výške 257 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1317.¹⁴⁰ Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 1371 obyvateľov. Vzhľadom na skutočnosť, že sa nachádzala na hlavnej komunikácii Ruské sedlo – Humenné, pocítila dopady vojenských operácií takmer okamžite po vypuknutí prvej svetovej vojny. Dňa 22. novembra 1914 bola obsadená ruskými vojskami generála Lavra Kornilova, ktoré ďalej postupovali na Humenné. Rakúsko-uhorské vojská generála Šandora Szurmaya však podnikli protiútok a 24. novembra 1914 z obce vytlačili ruské jednotky. Ťažké boje v priestore medzi Stakčínom a Sninou trvali až do 27. novembra 1914. Vojnové udalosti sa k obci po druhýkrát priblížili na jar 1915, kedy frontová línia sa ustálila severne v obciach Zvala a Veľká Poľana. Na tunajšej parnej pile bola zriadená poľná nemocnica. Nachádzajú sa tu dva vojnové cintoríny. Jeden zriadený v roku 1917 a druhý vznikol prenesením zo zaniknutej obce Starina v roku 1986. V parku pri kaštieli sa nachádza pomník padlým obyvateľom obce v prvej svetovej vojne.

V Stakčine sa nachádzal i samostatný vojnový hrob, ako o tom informovali noviny Slovenský východ v roku 1933.¹⁴¹ Presnú polohu hrobu neznámeho vojaka sa doposiaľ nepodarilo identifikovať.

¹³⁹ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Snina.

¹⁴⁰ ULICHNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 484.

¹⁴¹ V článku pod názvom Stakčín má hrob neznámeho vojaka sa uvádzalo: „*Záslužný čin predviedol dorast Čs. Červeného kríža na št. ľudovej škole v Stakčine. V lese neďaleko Stakčina bol objavený hrob vojaka, padlého na začiatku svetovej vojny za vpádu Rusov do tohto kraja. Odvtedy sa o hrob nikto nestaral, takže bol zarastený do nepoznania. Stolár Macháč ochotne zrobil dubový kríž a tabuľu, na ktorú bol napísaný tento text: „Neznámy vojak, padol 25. – 26. novembra 1914. Postavil dorast Čs. Červeného kríža na št. ľudovej škole v Stakčine.“ Kríž bol k upratanému hrobu postavený za početnej účasti tamojšieho obyvateľstva a na hrobe bolo zaspevaných niekoľko piesní a prednesené recitácie. Smútočná slávnosť pôsobila na prítomných mohutným dojmom.*“ SLOVENSKÝ VÝCHOD z 11. apríla 1933, s. 2.

mi krížmi. V roku 1929 boli ostatky vojakov exhumované a uložené do jedného hromadného hrobu na vojnový cintorín na Giglove.¹³⁹

Vojnový hrob Snina

Vojnový hrob v Snine sa nachádza nad Sninskými rybníkmi na lokalite zvanej U umarteho. Miesto posledného odpočinku tu našiel neznámy vojak. Označe-

Vojnový cintorín Stakčín I

Vojnový cintorín Stakčín I sa nachádza na miernom návrší zvanom Panská Hora. Miesto posledného odpočinku tu našlo 960 vojakov. V období zriadenia bol samostatným cintorínom o výmere 6621 m².¹⁴² Postupne splynul s obecným cintorínom.

Pozostáva z 590 vojnových hrobov, z ktorých je 569 jednotlivých, 3 spoločné a 18 hromadných.¹⁴³ Známych podľa mien je 495 rakúsko-uhorských a 37 ruských vojakov. Neznámych je 428 vojakov. Vojnový cintorín vznikol v roku 1914 – 1915. Konečnú úpravu dostal v roku 1917. V roku 1917 bol počet pochovaných vojakov 918. Pravdepodobne sa tu pochovávalo i po roku 1917. Na vojnovom cintoríne sa taktiež nachádza hrob označený krížom s ceduľkou, ktorá informuje, že v hrobe je pochovaný lodný kapitán Ladislav Stach. Hrob bol zriadený v roku 1921. Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Stakčine a údržbu hrobov stakčinský legionár Vasil' Minčič.¹⁴⁴ V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Stakčine.

Hroby sú usporiadané v 34 radoch a pôvodne boli označené drevnými krížmi. V prvých 25 radoch sú pochovaní vojaci v samostatných hroboch. Tu boli pochovávaní predovšetkým vojaci, ktorí zomierali v poľnej nemocnici 1/8 zriadenej na neďalekej parnej pile. V ďalších radoch sú pochovaní vojaci predovšetkým v hromadných hroboch. Najviac ich je pochovaných v 33 rade, kde v dvoch hromadných hroboch je uložených 88 ostatkov vojakov. V týchto hroboch sú pochovaní

Dobový náčrt vojnového cintorína Stakčín I, ktorý je v súčasnosti súčasťou civilného cintorína

¹⁴² Výmera bola prerátaná podľa mapy z roku 1917. V katastrálnom liste sa uvádza výmera iba 3356 m² VHA, f. VHC, šk. 56, obec Stakčín.

¹⁴³ V katastrálnom liste sa udáva počet 527 jednotlivých hrobov a 14 hromadných hrobov. Ten vznikol nesprávnym zrátaním hrobov podľa mapy z roku 1917 a nezahrnutím hrobov vojakov pochovaných na cintoríne po roku 1917. VHA, f. VHC, šk. 56, obec Stakčín.

¹⁴⁴ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Stakčín.

Vojnový cintorín v Stakčine, v súčasnosti súčasť obecného cintorína

postavený malý betónový pomníček a na hrobe Ladislava Stacha, syna tunajšieho správcu lesov, bol osadený liatinový železný kríž. Medzi jednotlivými hrobmi a hromadnými hrobmi bol osadený pomník s maďarským textom: „*A hazaert 1914 – 1918*“ (Za vlasť 1914 – 1918). Tento text bol za 1. ČSR nahradený textom: „*Pamiatke padlým 1914 – 1918*“. Vstup na cintorín tvorilo schodisko so vstupnou drevenou bránou a maďarským textom: „*1914 – 1918. A világháboruban elesett hos katonák temetoje*“ (Vojenský cintorín padlým vo svetovej vojne). Pôvodne bol ohradený dreveným plotom a výsadbou borievky a smrekov. Okolo pomníka a hromadných hrobov bola vysadená skupina smutných vrb.

Stakčínsky vojnový cintorín bol najvýznamnejším v okrese Snina v období 1. ČSR. Každoročne vždy 1. mája sa na cintoríne konali celookresné spomienkové slávnosti venované padlým vojakom. Pri tejto príležitosti vzlietol nad cintorínom dvojplošník, z ktorého bol zhodený veniec na centrálny pomník. Nasledovali slávnostné príhovory a vojenské salvy.¹⁴⁵

Vojnový cintorín v obci Stakčín, ktorý vznikol prenesením ostatkov vojakov zo zaniknutej obce Starina

Cintorín bol udržiavaný prakticky bez prestania, čo súviselo s tým, že sa vedľa neho v roku 1933 zriadil obecný cintorín. V období socializmu bol vymenený drevený plot za železný a obdobne bola vymenená i vstupná drevená bránka za železnú. Po roku 1989 boli hroby na cintoríne splanírované a začalo sa uvažovať o jeho zrušení a premene na občiansky cintorín.

¹⁴⁵ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Stakčín.

¹⁴⁶ Informovala Magdaléna Dydzíková zo Stakčína.

V súčasnosti sú posledné hroby už ťažko identifikovateľné v teréne. Väčšia časť pôvodného vojenového cintorína je oplotená, aby sa zabránilo jeho postupnej likvidácii. Pomník a vstupná bránka stoja dodnes. Na cintoríne ešte aj dnes nájdeme pozostatok z náhrobného kameňa vojaka Kušniara a jeden, dnes už slabo udržiavaný, hrob, kde je pochovaný lodný kapitán Stach. Areál cintorína je pravidelne vykášaný. V roku 2009 boli na cintoríne umiestnené drevené kríže na hroboch vojakov Jána Kušniara a Jána Vaculika a osadený informačný panel.

Vojnový cintorín Stakčín II

Vojnový cintorín Stakčín II sa nachádza na obecnom cintoríne v Stakčíne v časti, kde sú prenesené ostatky obyvateľov zo zaniknutej obce Starina. Miesto posledného odpočinku tu našlo 117 vojakov¹⁴⁷

Pozostáva pravdepodobne zo 14 vojnových hrobov, všetky hroby sú hromadné. Známych podľa mien je 117 rakúsko-uhorských vojakov. Vznikol v roku 1986 prenesením ostatkov vojakov zo zaniknutej obce Starina.¹⁴⁸ V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Stakčíne.

Hroby sú usporiadané v rade a na šiestich hroboch sú betónové kríže prenesené z pôvodného cintorína v Starine.

STARINA

- Obec Starina ležala v doline Cirochy 8 km severne od obce Stakčín v nadmorskej výške 294 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1492¹⁴⁹, zanikla v roku 1986 v súvislosti s výstavbou Vodárenskej nádrže Starina. Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 758 obyvateľov. Vzhľadom na skutočnosť, že sa nachádzala na hlavnej komunikácii Ruské sedlo – Humenné, pocítila dopady vojenských operácií takmer okamžite po vypuknutí prvej svetovej vojny. V obci sa pravdepodobne nachádzal rakúsko-uhorský záložný tábor, v ktorom sa v septembri 1914 rozšírila cholera. Vojaci, ktorí jej podľahli boli pochovaní na tunajšom vojnovom cintoríne. Dňa 21. novembra 1914 bola obec obsadená ruskými vojskami generála Lavra Kornilova, ktoré ďalej postupovali na Humenné. Rakúsko-uhorské vojská generála Georga von Lehmana však podnikli protiútok a 26. novembra 1914 zo Stariny vytlačili ruské vojská. Vojnové udalosti sa k obci po druhýkrát priblížili na jar 1915, kedy sa frontová línia ustálila severne v susedných obciach Smolník a Veľká Poľana. Ostatky vojakov z vojenového cintorína boli v roku 1986 exhumované a prenesené na civilný cintorín do Stakčína. Na mieste ostal iba pomník, ktorý sa v súčasnosti nachádza 7 metrov pod vodnou hladinou Vodárenskej nádrže Starina.

Vojnový cintorín Starina

Vojnový cintorín Starina sa nachádzal v obci na miernej vyvýšenine nad riekou Cirocha. Miesto posledného odpočinku tu našlo 117 vojakov. Výmera cintorína nie je známa.

¹⁴⁷ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Starina.

¹⁴⁸ Informácia Juraja Kučalu zo Sniny, bývalého starostu obce Stakčín.

¹⁴⁹ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 492.

Kresba pomníka z vojnového cintorína, ktorý sa nachádzal v zaniknutej obci Starina

vou bránou. Výsadbu tvorili smrek obyčajný a lipa malolistá. Udržiavaný bol do konca druhej svetovej vojny, potom chátral. V dôsledku výstavby Vodárenskej nádrže Starina bol exhumovaný a ostatky vojakov boli prenesené do Stakčína. Pri likvidácii a prenášaní cintorína sa uvažovalo i s premiestnením pomníka na rázcestie Jalová - Stakčín - Ulič. Údajne po zameraní budúcej hladiny nádrže geodeti konštatovali, že tento pomník sa bude nachádzať asi 2 metre nad vodnou hladinou a tak sa od jeho prenášania upustilo.¹⁵³ V súčasnosti sa tento pomník nachádza asi 7 m pod vodnou hladinou. V roku 1997 voľne ležiaca tabuľa z pomníka bola vyzdvihnutá potápačmi a v súčasnosti sa nachádza v obci Stakčín v úschove Ing. Miroslava Buraľa.

TOPOLA

Obec Topoľa leží v uličskej doline 11 km severozápadne od obce Ulič v nadmorskej výške 393 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1588.¹⁵⁴ Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 504 obyvateľov. Vojnové udalosti sa k obci priblížili na jar 1915, kedy sa frontová línia ustálila sever-

Cintorín pozostával z 84 vojnových hrobov, z ktorých bolo 82 hrobov jednotlivých a 2 hroby hromadné. Známych podľa mien je 117 rakúsko-uhorských vojakov.¹⁵⁰ Vznikol pravdepodobne v roku 1917. Pochovaní sú tu predovšetkým vojaci, ktorí podľahli cholere v septembri 1914.¹⁵¹ Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Stakčine a údržbu hrobov Ján Nemeth zo Stakčína.¹⁵²

Nezachovala sa nám pôvodná mapa cintorína iba dobové fotografie. Z nich vieme, že hroby boli usporiadané v polkruhu a mali osadené betónové kríže s ceduľkami a niektoré boli vzájomne pospájané železnými reťazami. V hornej časti cintorína sa nachádzal pomník s textovou tabuľou s dvojazyčným textom v slovenčine a ruštine: „*Pamiatke padlým 1914*“. Tá bola osadená na pomník za 1. ČSR namiesto pôvodnej tabule v maďarčine. Na cintorín sa vchádzalo vstupnou murovanou oblúkovou bránou.

¹⁵⁰ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Starina.

¹⁵¹ Matrika obce Starina.

¹⁵² VHA, f. VHC, šk. 56, obec Starina.

¹⁵³ Informácia Juraja Kučalu zo Sniny, bývalého starostu obce Stakčín.

¹⁵⁴ ULICHNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 532.

ne od obce na línii Kučalata – Ulička – Malý Bukovec. V obci sa nachádza vojnový cintorín, ktorý bol zriadený pri drevenom kostolíku.

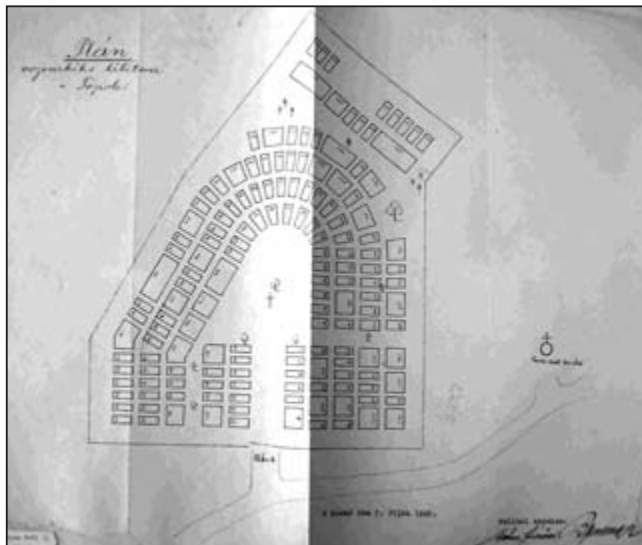
Vojnový cintorín Topoľa

Vojnový cintorín v Topoli sa nachádza v obci vedľa dreveného kostolíka sv. Michala archanjela. Miesto posledného odpočinku tu našlo 240 vojakov. Výmera cintorína je 1515 m² (50,50 m x 30 m).¹⁵⁵

Cintorín pozostáva zo 153 vojnových hrobov, z ktorých je 119 hrobov jednotlivých a 34 hrobov spoločných. Známych podľa mien je 27 rakúsko-uhorských vojakov.¹⁵⁶ Neznámych je 213 rakúsko-uhorských vojakov. Vojnový cintorín vznikol pravdepodobne v roku 1917. Dozor nad cintorínom za 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Ruskom a údržbu hrobov od roku 1922 Koloman Grauber zo Stariny.¹⁵⁷ V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Topoli.

Usporiadanie hrobov je prispôbené tvaru cintorína medzi dreveným kostolíkom sv. Michala archanjela a strmým svahom nad Kasičovým potokom. Vo vstupnej časti sú hroby usporiadané v piatich radoch. V strednej časti pri križi sú oblúkovito usporiadané striedavo v troch až štyroch radoch. V zadnej časti cintorína sa nachádzajú ešte dva rady hrobov. Pôvodne boli označené drevenými križmi, ktoré boli nahradené plechovými hviezdami.

V strede cintorína sa na-

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Topoľa

Vojnový cintorín v obci Topoľa

¹⁵⁵ VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobů a hřbitovů při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 4. decembra 1924.

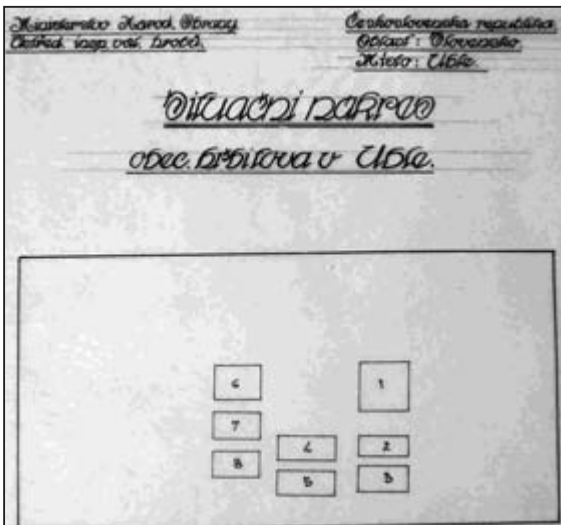
¹⁵⁶ K 26 známym vojakom uvedeným v katastrálnom liste je prirátané i meno vojaka Jána Tótha, 24. roč., ktorý zomrel dňa 18. 4. 1915 a je zaznamenaný v Matrike obce Topoľa.

¹⁵⁷ VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Výkaz s jmenoslový o potřebě evidenčních náhrobních tabulek při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 11. augusta 1924.

chádzal drevený centrálny kríž a celý bol pôvodne oplotený dreveným plotom. Výsadbu tvorili solitéry javorov v strednej a zadnej časti cintorína. Okolo oplatenia bola výsadba smrekov. Cintorín bol udržiavaný prakticky bez prestania, čo súviselo s tým, že sa nachádza blízko kostolíka. Po druhej svetovej vojne bol udržiavaný žiakmi miestnej školy. V roku 1996 boli na ploche cintorína vykonané rekonštrukčné práce za pomoci dobrovoľníkov z Čiech. V roku 2004 bol osadený nový drevený centrálny kríž a na hroby osadené nové kríže. Z pôvodnej výsadby sa zachovali centrálny javory a smreký po jeho obvode. Hroby sú dobre identifikovateľné. Cintorín je riadne udržiavaný.

UBLĽA

Obec Ublľa leží v ubľanskej doline 20 km juhovýchodne od obce Stakčín v nadmorskej výške 224 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1414.¹⁵⁸ Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala obec pred vypuknutím vojny 972 obyvateľov. Vzhľadom na skutočnosť, že sa nachádzala v blízkosti hlavnej komunikácie Užhorod – Užocké sedlo, pocítila dopady vojenských operácií takmer okamžite po vypuknutí prvej svetovej vojny. V obci sa pravdepodobne nachádzal rakúsko-uhorský záložný tábor alebo poľná nemocnica, v ktorej sa v septembri 1914 rozšírila cholera. Vojaci, ktorí jej podľahli boli pochovaní na tunajšom vojnovom cintoríne. Cez obec prechádzali v novembri 1914 rakúsko-uhorské vojská, ktoré boli nasadené do bojov proti Rusom v okolí Stakčina a Sniny.

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Ublľa

Vojnový cintorín Ublľa

Vojnový cintorín v Ublle sa nachádza na severnom okraji obecného cintorína. Miesto posledného odpočinku tu našlo 41 vojakov.¹⁵⁹ Výmera cintorína je 90 m² (9 m x 10 m).

Pozostáva z 8 vojnových hrobov, z ktorých sú 4 hroby jednotlivé, 2 hroby spoločné a 2 hroby hromadné.¹⁶⁰ Známych podľa mien je 8 rakúsko-uhorských vojakov. Neznámi sú 3 rakúsko-uhorskí vojaci.¹⁶¹ Vojnový cintorín vznikol v roku 1914, kedy tu boli pochovaní vojaci, ktorí podľahli cholere v dňoch 23. až 26. sep-

¹⁵⁸ ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 555.

¹⁵⁹ K nim treba prirátat hrob maďarského vojaka Vitai Davida z roku 1939 a civilný hrob z roku 1959.

¹⁶⁰ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Ublľa.

¹⁶¹ VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobov a hřbitovů při Četnické stanici v Ublle zo dňa 1. januára 1924.

¹⁶² Gréckokatolícka matrika obce Ublľa, Štátny archív Prešov.

tembra 1914.¹⁶² Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR vykonávala Žandárska stanica v Ubli. V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Ubli.

Hroby sú usporiadané v troch radoch. Súčasné usporiadanie hrobov však nekorešponduje s mapou nachádzajúcou sa vo vojenskom archíve z obdobia 1. ČSR. Podľa pôvodnej mapy je zachovaný iba hrob č. 1.

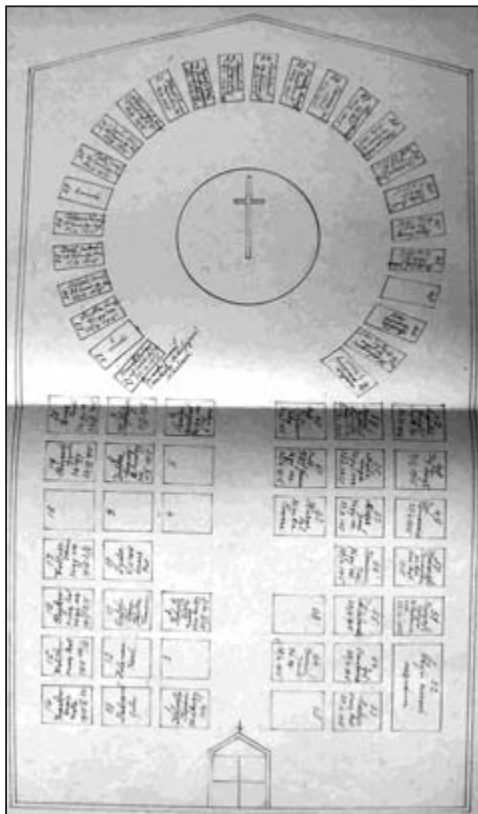
Plocha vojnového cintorína v Ubli

Hroby č. 2 a 3 sú spojené do jedného hrobu. Do jedného hrobu sú spojené hroby č. 6, 7 a 8. Spojené sú i jednotlivé hroby č. 4 a 5 do obrovského hromadného hrobu. Pod hrobmi č. 3 a 5 sa nachádza ďalší hromadný hrob. Medzi hrobmi č. 6 a 1 sa taktiež nachádzajú dva spoločné alebo hromadné hroby. Medzi nimi sa nachádza civilný hrob z roku 1959. Pod hrobom č. 8 sa nachádza ešte jeden jednotlivý hrob. Z týchto nezrovnalostí vyplýva, že na cintoríne boli pochovávaní ďalší exhumovaní vojaci počas celého medzivojnového obdobia. Taktiež tu boli pochovaní maďarskí vojaci, ktorí padli počas tzv. Malej vojny v roku 1939, o čom svedčí text na kríži vojaka Vitai Davida. Pôvodne boli hroby označené drevenými krížmi. V strede cintorína sa nachádzal drevený centrálny kríž a celý cintorín bol pôvodne oplotený dreveným plotom. Výsadbu tvorili solitéry smreka a smrekovca. Cintorín bol udržiavaný prakticky bez prestania, pretože bol súčasťou obecného cintorína. V súčasnosti hroby sú identifikovateľné v teréne. Cintorín je udržiavaný v rámci údržby obecného cintorína.

ULIČ

Obec Ulič leží v uličskej doline na sútoku Uličky so Zbojským potokom v nadmorskej výške 268 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1451.¹⁶³ Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 998 obyvateľov. Dopady vojenských operácií obec pocítila takmer okamžite po vypuknutí prvej svetovej vojny. Po obsadení Dary ruskými vojskami generála Lavra Kornilova, sa strategickým bodom stalo sedlo Karcaba. Tu sa rakúsko-uhorské vojská z Užockého priesmyku mohli najrýchlejšie prepraviť po úzkokoľajke cez Ulič. Vojnové udalosti sa po druhýkrát k obci priblížili na jar 1915, kedy sa frontová línia ustálila severne v obciach Topoľa, Ruský Potok a Zboj.

¹⁶³ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 558.

Vojnový cintorín Ulič

Vojnový cintorín v Uliči sa nachádza na západnom okraji obecného cintorína. Miesto posledného odpočinku tu našlo 71 vojakov. Výmera cintorína je 451 m².¹⁶⁴ V období zriadenia bol samostatným cintorínom, postupne splynul s obecným cintorínom.

Cintorín pozostáva zo 65 vojnových hrobov, z ktorých je 61 hrobov jednotlivých a 4 hroby spoločné. Známých podľa mien je 45 vojakov, z ktorých je 39 rakúsko-uhorských vojakov a 6 ruskí vojaci. Neznámých je 26 vojakov. Zaujímavosťou je, že v spoločnom hrobe č. 21 je podľa evidencie československých orgánov pochovaný ruský generál Nikolaj Nikolajevič Mirbach.¹⁶⁵ Vojnový cintorín vznikol v roku 1917.¹⁶⁶ Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Uliči a údržbu hrobov Alexander Popovič z Uliča.¹⁶⁷ V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Uliči.

Hroby sú vo vstupnej časti usporiadané v troch radoch. V centrálnej časti okolo

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Ulič

kríža sú usporiadané v kruhu. Pôvodne boli hroby označené drevenými krížmi. V strede cintorína sa nachádzal drevený centrálny kríž a celý bol oplotený dreveným plotom so vstupnou brávkou. Výsadbu tvorili solitéry smrekov vysadené po obvode cintorína. Cintorín bol udržiavaný ešte krátko po druhej svetovej vojne, potom začal zara-

Vojnový cintorín v obci Ulič

¹⁶⁴ Merané dňa 28. 3. 2009 podľa existujúceho dreveného oplotenia. Pôvodne sa udávala výmera cintorína 663,60 m (31,60 x 21 m). VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobov a hřbitovů při Četnické stanici v Uliči zo dňa 5. decembra 1924.

¹⁶⁵ V dokumentoch je uvedený ako „Mikolaj Mkolajevič Murbach“. VHA, f. VHC, šk. 56, obec Ulič.

¹⁶⁶ V evidenčnom liste je poznámka, že v roku 1917 boli prenášané ostatky vojakov na vojenský cintorín do Uliča. VHA, f. VHC, šk. 56, obec Uličské Krivé.

¹⁶⁷ VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobov a hřbitovů při Četnické stanici v Uliči zo dňa 5. decembra 1924.

stať krovinami. V roku 2003 sa začala jeho rekonštrukcia. Odstránený bol nálet krovin, postavený centrálny kríž a na všetky hroby boli osadené drevené náhrobné kríže s menovkami pochovaných vojakov. Celý cintorín bol oplotený, osadená bola vstupná brána a informačný panel. Cintorín je riadne udržiavaný.

VELKÁ POĽANA

Obec Veľká Poľana ležala v doline Cirochy 16 km severne od obce Stakčín v nadmorskej výške 395 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1492.¹⁶⁸ Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 705 obyvateľov. Vzhľadom na skutočnosť, že sa nachádzala na hlavnej komunikácii Ruské sedlo – Humenné, pocítila dopady vojenských operácií takmer okamžite po vypuknutí prvej svetovej vojny. Dňa 20. novembra 1914 ruské vojská generála Lavra Kornilova prekročili Ruské sedlo a obsadili obec. Avšak rakúsko-uhorský protiútok ich vytlačil naspäť na severnú stranu Karpát a vojská generála Georga von Lehmann vstúpili do Veľkej Poľany 27. novembra 1914. Vojnové udalosti sa k obci priblížili ešte raz na jar 1915, kedy frontová línia sa ustálila na línii Borsuk - Magura - Kučalatá a viedla priamo cez obec. Vojaci sú pochovaní na dvoch vojnových cintorínoch. V kronike obce Veľká Poľana sa spomína tretí cintorín na vrchu Magura pozostávajúci z troch hromadných hrobov.¹⁶⁹ Doteraz sa nepodarilo potvrdiť existenciu tohto vojnového cintorína.

Vojnový cintorín Veľká Poľana I

Vojnový cintorín Veľká Poľana I sa nachádza na severnom okraji obecného cintorína vedľa ruín murovaného kostola sv. Michala archanjela. Miesto posledného odpočinku tu našlo 340 vojakov. V období zriadenia bol samostatným cintorínom o výmere 1 965 m² (65,50 m x 30 m).¹⁷⁰ Postupne splynul s obecným cintorínom.

Cintorín pozostáva z **Kamenná mohyla na vojnovom cintoríne v obci Veľká Poľana** 310 vojnových hrobov, z ktorých je 298 hrobov jednotlivých a 12 hrobov spoloč-

¹⁶⁸ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 576.

¹⁶⁹ Kronika obce Veľká Poľana, str. 43.

¹⁷⁰ VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobů a hřbitovů při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 4. decembra 1924.

ných.¹⁷¹ Mená všetkých vojakov sú neznáme. Vojnový cintorín vznikol v roku 1917. Dozor nad cintorínom za 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Ruskom a údržbu hrobov od roku 1922 Koloman Grauber zo Stariny.¹⁷² V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Stakčíne.

Hroby sú usporiadané v siedmich radoch v poloblúku pod centrálnym kameným pomníkom – rotundou¹⁷³ Tá bola postavená z materiálu blízkej zrútenej veže murovaného kostola sv. Michala archanjela, ktorá bola poškodená počas bojov v roku 1915. K pomníku vedie kamenný chodník rozdeľujúci usporiadané hroby na dve samostatné časti. Pôvodne boli označené drevenými krížmi. Výsadbu tvorili dreviny pagaštanu, lipy, smreka a hlohu. Cintorín bol udržiavaný až do zániku obce, potom zarástol jelšou sivou. Z pôvodnej výsadby sa zachoval iba jeden solitér pagaštanu konského. V roku 2007 sa začalo s jeho obnovou. Vyrúbaný bol nálet stromov a cintorín začal byť vykášaný. V roku 2008 bola opravená kamenná rotunda, pretože jej hrozilo zrútenie. Hroby sú dobre identifikovateľné v teréne. Cintorín je riadne udržiavaný.

Dobový náčrt vojnového cintorína Veľká Poľana II, ktorý sa nachádza na kóte Predný Hodošik

Vojnový cintorín Veľká Poľana II

Vojnový cintorín Veľká Poľana II sa nachádza na vrchole Predného Hodošika v masive Kučalátá v nadmorskej výške 851 m n. m. Je to najvyššie položený vojnový cintorín z prvej svetovej vojny na Slovensku. Miesto posledného odpočinku tu našlo 668 vojakov.¹⁷⁴ Výmera cintorína je 3 523 m² (priemer 67 m).¹⁷⁵

Pozostáva z 86 vojnových hrobov, z ktorých je 40 hrobov jednotlivých, 34 hrobov spoločných a 12 hromadných hrobov.¹⁷⁶ Všetci pochovaní vojaci sú ne-

¹⁷¹ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Veľká Poľana.

¹⁷² VHA, f. ZVW, šk. 163, Vojnové hroby, Výkaz s jmenoslový o potřebě evidenčních náhrobních tabulek při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 11. augusta 1924.

¹⁷³ Tvar cintorína bolo možné zistiť až po začatí jeho obnovy v roku 2007, pretože mapa cintorína sa v archíve nezachovala.

¹⁷⁴ Počet pochovaných vojakov bol odhadnutý úradníkom podľa počtu jednotlivých a hromadných hrobov v roku 1921 na 220 a na základe toho uvedený v katastrálnom liste. VHA, f. VHC, šk. 56, obec Veľká Poľana. V roku 1923 Žandárska stanica v Ruskom spresnila počet na 668 vojakov, ktorý už nebol prevzatý do katastrálneho listu. VHA, f. ZVW, šk. 156, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobů a hřbitovů při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 26. januára 1923.

¹⁷⁵ VHA, f. VH, šk. 7, 1924, Seznam o druhu a počtu válečných hrobů a hřbitovů při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 4. decembra 1924. Katastrálny list uvádza viac ako 10x menšiu výmeru – 210 m². VHA, f. VHC, šk. 56, obec Veľká Poľana.

¹⁷⁶ VHA, f. ZVW, šk. 156, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobů a hřbitovů při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 26. januára 1923. Tieto údaje nesúhlasia s údajmi na mape cintorína z roku 1921, kde sú hroby číslované od 1 po 395. Je možné, že cintorín pôvodne pozostával z 395 hrobov, ktoré boli upravené do tvaru hromadných hrobov, tak ako sa to stalo pri vojnovom cintoríne v Príslope. VHA, f. VHC, šk. 56, obec Veľká Poľana.

známi. Predpokladá sa, že sú tu pochovaní predovšetkým ruskí vojaci, preto ho miestni nazývajú „Ruský cintorín“. Z padlých vojakov v katastri obce Veľká Poľana je známych podľa mien 210 rakúsko-uhorských vojakov. Je možné, že niektorí z nich sú pochovaní i na tomto cintoríne.¹⁷⁷ Vojnový cintorín vznikol v roku 1917. Dozor nad cintorínom vykonávala Žandárska stanica v Ruskom a údržbu hrobov od roku 1922 vykonával Koloman Grauber zo Stariny.¹⁷⁸ V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Stakčíne.

Usporiadanie hrobov vychádza z polohy cintorína na vrcholovej kužeľovej kóte. Usporiadanie sú v kruhu v piatich radoch, ktorý je prerušovaný štyrmi prístupovými cestičkami k vrcholu, kde sa nachádzal centrálny drevený kríž. Pôvodne boli hroby označené drevenými krížmi. Cintorín bol oplotený vojenským ostnatým drôtom. Výsadbu

Vojnový cintorín na kóte Predný Hodošík označovaný ako Veľká Poľana II

tvorila obvodová výsadba solitérov smrekov a hlohov obyčajných. Udržovaný bol ešte krátko po druhej svetovej vojne žiakmi Základnej školy z Topole. Následne začal chátrať až zarástol drevinami, predovšetkým brezou a osikou. V roku 1971 na cintoríne vykonal panychídu za zomrelých vojakov gréckokatolícky farár Myron Podhajecký z Veľkej Poľany. Za jej vykonanie bol komunistami preložený mimo vtedajší okres Humenné.¹⁷⁹ Z pôvodnej výsadby cintorína sa zachovala výsadba smrekov a hlohov obyčajných. V priebehu rokov 1994 – 2004 tu boli Správou Národného parku Poloniny organizované brigádnicke práce na jeho záchranu. Od roku 2006 údržbu cintorína zabezpečuje Obecný úrad v Stakčíne prostredníctvom Poľovného združenia Veľká Poľana. V súčasnosti sú všetky hroby dobre identifikovateľné v teréne. Cintorín je udržiavaný.

ZBOJ

Obec Zboj leží v uličskej doline 11 km severne od obce Ulič v nadmorskej výške 354 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1567.¹⁸⁰ Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 1002 obyvateľov. Voj-

¹⁷⁷ Matrika obce Veľká Poľana.

¹⁷⁸ VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Výkaz s jmenoslový o potřebě evidenčních náhrobních tabulek při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 11. augusta 1924.

¹⁷⁹ Kronika obce Veľká Poľana, s. 355.

¹⁸⁰ ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 629.

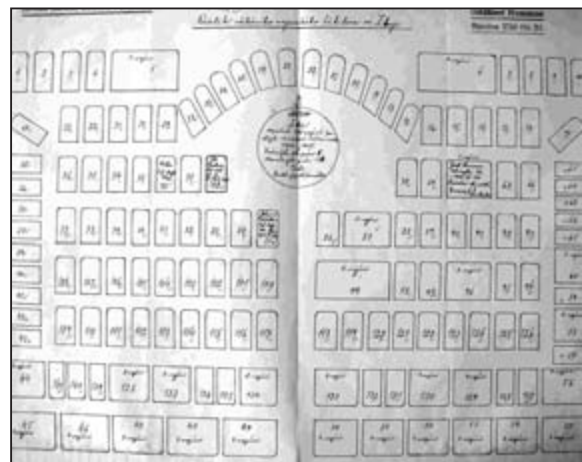
nové udalosti sa k obci priblížili na jar 1915, kedy sa frontová línia ustálila na línii Veľký Bukovec – Stinská a prechádzala priamo cez obec. V obci bol zriadený jeden vojnový cintorín.

Vojnový cintorín Zboj

Vojnový cintorín v Zboji sa nachádza na juhozápadnom okraji obecného cintorína. Miesto posledného odpočinku tu našlo 203 vojakov. V období zriadenia bol samostatným cintorínom o výmere 1376 m² (43 m x 32 m).¹⁸¹ Postupne splynul s obecným cintorínom.

Cintorín pozostáva zo 142 vojnových hrobov, z ktorých je 115 hrobov jednotlivých a 27 hrobov spoločných. Známych podľa mien je 7 vojakov, 6 rakúsko-uhorských a jeden ruský vojak. Neznámych je 206 ruských vojakov.¹⁸² Vojnový cintorín pravdepodobne vznikol v roku 1917. Dozor nad cintorínom v období 1. ČSR zabezpečovala Žandárska stanica v Uliči. V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Zboji.

Hroby sú usporiadané pozdĺž cestičky vedúcej k centrálnemu krížu. Okolo centrálného kríža je jeden rad hrobov usporiadaný v poloblúku. Pôvodne boli hroby označené drevenými krížmi. V strede cintorína sa nachádzal drevený centrálny kríž, na ktorom bola umiestnená tabuľka, z ktorej žandári

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Zboj

Vojnový cintorín v obci Zboj

zdal drevený centrálny kríž, na ktorom bola umiestnená tabuľka, z ktorej žandári v roku 1920 opisali nasledujúci text: „*Tu odpočíva 190 vojakov padlých vo svetovej vojne v roku 1914 – 1915. Známych podľa mena 6, neznámych 184*“. Celý cintorín bol pôvodne oplotený dreveným plotom. Výsadbu tvorili solitéry javorov, jaseňov a smrekov.¹⁸³ Cintorín bol dlho udržiavaný, čo súviselo s tým, že sa

¹⁸¹ Merané dňa 26. 9. 2009. Pôvodne sa udávala výmera iba 489 m² (38 x 15,50 m). VHA, f. ZV, šk. 163, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobů a hřbitovů při Četnické stanici v Uliči zo dňa 5. decembra 1924.

¹⁸² V evidenčnom liste ku katastrálnemu listu cintorína bol pôvodne uvedený počet 189 pochovaných ruských vojakov, ktorý bol v roku 1930 prepísaný na 197 ruských vojakov, pričom sa odvoláva na plán cintorína. VHA, f. VHC, šk. 56, obec Zboj.

¹⁸³ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Zboj.

nachádzal v blízkosti dreveného kostolíka sv. Mikuláša biskupa. Po druhej svetovej vojne bol udržiavaný žiakmi miestnej školy. V 80. rokoch 20. storočia však zarástol náletom krušiny jelšovej. V roku 1996 boli náletové kroviny vyrúbané a cintorín začal byť pravidelne vykášaný. Z pôvodnej výsadby cintorína sa zachovali solitéry javorov, jaseňov a smrekov. Pri údržbe cintorína sa našla smaltovaná ceduľka, ktorá sa nachádzala na hrobe ruského vojaka Pavla Gribovského (hrob č. 27). Tá bola v roku 2009 znovu osadená na jeho hrob. V súčasnosti sú hroby dobre identifikovateľné v teréne. Cintorín je udržiavaný.

ZVALA

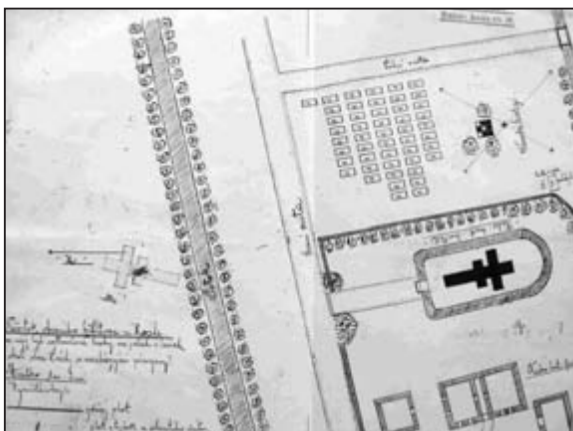
Obec Zvala ležala v doline Stružnického potoka 18 km severne od obce Stakčín v nadmorskej výške 457 m n. m.. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1585¹⁸⁴, obec zanikla v roku 1986 v súvislosti s výstavbou Vodárenskej nádrže Starina. Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala pred vypuknutím vojny 441 obyvateľov. Vojnové udalosti sa obce po prvýkrát dotkli v novembri 1914. Po druhýkrát sa front k Zvale priblížil na jar 1915, kedy sa frontová línia nachádzala juhozápadne od obce na línii Skory - Borsuk. V bojoch o túto kótu padlo veľké množstvo vojakov. Časť z týchto padlých vojakov je pochovaná i na tunajšom vojnovom cintoríne.

Vojnový cintorín v obci Zvala

Vojnový cintorín v obci Zvala sa nachádza vedľa zaniknutého murovaného kostola sv. Petra a Pavla a je súčasťou obecného cintorína. Miesto posledného odpočinku tu našlo 633 vojakov.¹⁸⁵ Výmera cintorína je 110 m² (21 m x 19,5 m).¹⁸⁶

Pozostáva zo 48 vojnových hrobov, všetky sú spoločné.¹⁸⁷

Známych podľa mien je podľa matriky 31 vojakov, z ktorých je **Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Zvala** 29 rakúsko-uhorských a 2 sú ruskí vojaci. Tí sú pravdepodobne pochovaní na tomto cintoríne.¹⁸⁸ Podľa spomienok miestnych obyvateľov väčšina vojakov po-

¹⁸⁴ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 650.

¹⁸⁵ Počet pochovaných vojakov bol odhadnutý úradníkom v roku 1921 na „asi 228 vojakov“ podľa počtu jednotlivých a hromadných hrobov a na základe toho uvedených v katastrálnom liste. VHA, f. VHC, šk. 56, obec Zvala. V roku 1923 Žandárska stanica v Ruskom spresnila počet na 633 vojakov, ktorý už nebol prevzatý do katastrálneho listu. V poznámke k tomuto údaju je uvedené, že v tomto počte je zahrnutých i práve exhumovaných 185 vojakov. VHA, f. ZVV, šk. 156, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobov a hřbitovů při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 26. januára 1923.

¹⁸⁶ VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Seznam o druhu a počtu válečných hrobov a hřbitovů při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 4. decembra 1924.

¹⁸⁷ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Zvala.

¹⁸⁸ Matrika obce Zvala.

Hroby na vojnovom cintoríne v obci Zvala

chovaných na tomto vojnovom cintoríne je ruskej štátnej príslušnosti. Vojnový cintorín vznikol v roku 1917. Dozor nad cintorínom vykonávala Žandárska stanica v Ruskom a údržbu hrobov od roku 1922 vykonával Koloman Grauber zo Stariny.¹⁸⁹ V súčasnosti je v správe Obecného úradu v Stakčíne.

Hroby sú usporiadané v šiestich radoch s rôznym počtom hrobov bez akejkoľvek architektonickej úpravy, tak ako boli znášane telá vojakov z okolitých hôr. Pôvodne boli hroby označené drevenými krížmi. Celý cintorín bol pôvodne oplotený dreveným oplotením. Udržiavaný bol prakticky bez prestania až do zániku obce, čo súviselo s tým, že sa nachádzal v blízkosti murovanej cirkvi. Najväčšiu devastáciu zaznamenal až po vysídlení obce v roku 1986. Časť hrobov nachádzajúcich sa pri mohutných lipách bola poškodená počas likvidácie kostola. Následne bol cintorín na začiatku 90. rokov 20. storočia rozdelený dreveným oplotením s ostnatým drôtom na dve časti. Týmto rozdelením časť hrobov bola ničená preháňaným hovädzím dobytkom. Po ukončení pastvy bol plot odstránený, avšak v roku 2006 bola ďalšia časť hrobov poškodená lesným kolesovým traktorom. V roku 2009 bolo podľa zachovanej dokumentácie obnovených 34 hrobov, na ktoré boli osadené drevené náhrobné kríže a centrálny drevený kríž. Cintorín je riadne udržiavaný.

architektonickej úpravy, tak ako boli znášane telá vojakov z okolitých hôr. Pôvodne boli hroby označené drevenými krížmi. Celý cintorín bol pôvodne oplotený dreveným oplotením. Udržiavaný bol prakticky bez prestania až do zániku obce, čo súviselo s tým, že sa nachádzal v blízkosti murovanej cirkvi. Najväčšiu devastáciu zaznamenal až po vysídlení obce v roku 1986. Časť hrobov nachádzajúcich sa pri mohutných lipách bola poškodená počas likvidácie kostola. Následne bol cintorín na začiatku 90. rokov 20. storočia rozdelený dreveným oplotením s ostnatým drôtom na dve časti. Týmto rozdelením časť hrobov bola ničená preháňaným hovädzím dobytkom. Po ukončení pastvy bol plot odstránený, avšak v roku 2006 bola ďalšia časť hrobov poškodená lesným kolesovým traktorom. V roku 2009 bolo podľa zachovanej dokumentácie obnovených 34 hrobov, na ktoré boli osadené drevené náhrobné kríže a centrálny drevený kríž. Cintorín je riadne udržiavaný.

VOJNOVÉ HROBY

V okrese Snina sa nachádza aj niekoľko obcí, kde sa nachádzajú jednotlivé vojnové hroby z prvej svetovej vojny. V obci Klenová sa nachádza vojnový hrob na obecnom cintoríne v blízkosti pravoslávneho murovaného kostola. Miesto posledného odpočinku tu našiel rakúsko-uhorský vojak Mikula Branko (Rumun), ktorý zomrel 10. apríla 1915.¹⁹⁰ Hrob bol označený dreveným krížom. V súčasnosti sa tento hrob nedá v teréne identifikovať a pravdepodobne zanikol.

Taktiež v Novej Sedlici na lokalite Geborová na Zimovčakovej lúke sa nachádza hrob ruského vojaka. Nebol exhumovaný, ani štatisticky podchytený. Hrob udržiavala rodina Zimovčakova, pretože sa nachádzal na ich poli. Od 80. rokov 20. sto-

¹⁸⁹ VHA, f. ZW, šk. 163, Vojnové hroby, Výkaz s jmenoslový o potřebě evidenčních náhrobních tabulek při Četnické stanici v Ruskom zo dňa 11. augusta 1924.

¹⁹⁰ VHA, f. VHC, šk. 56, obec Klenová.

¹⁹¹ Informoval Juraj Bunga z Novej Sedlice.

ročia bol neudržiavaný a celá lúka zarástla náletom drevín¹⁹¹ V roku 2007 bol na hrob osadený drevený kríž.

Vojnové hroby sa nachádzali aj v obci Uličské Krivé. Nachádzali sa na tunajšom židovskom cintoríne. Miesto posledného odpočinku tu našli rakúsko-uhorskí vojaci Nádler, ktorý zomrel na cholera v roku 1914 a Ludvík Sipos, ktorý podľahol zraneniam 13. apríla 1915. Vzhľadom na skutočnosť, že boli židovského vierovyznania, neboli v roku 1917 exhumovaní a ich ostatky neboli prenesené na vojnový cintorín do Uliča. Hroby boli ohradené dreveným plotom.¹⁹² V súčasnosti sa tieto hroby nedajú v teréne identifikovať.

Hrob neznámeho ruského vojaka v obci Nová Sedlica

¹⁹² VHA, f. VHC, šk. 56, obec Uličské Krivé.

2.2 VOJNOVÉ CINTORÍNY V OKRESE STROPKOV

BREZNICA

Obec Breznica sa nachádza asi 4 kilometre južne od okresného mesta Stropkov. Leží vo východnej časti doliny strednej Ondavy. Breznica je vybudovaná po oboch stranách potoka Vojtovec pri jeho sútoku s riekou Ondava. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1404.¹⁹³ Obec bola súčasťou Stropkovského panstva. Pred prvou svetovou vojnou sa obec volala Nagy Bresnyicze.

Vojnový cintorín Breznica

Vojnový cintorín Breznica sa nachádza vedľa obecného cintorína na cirkevnom pozemku. V medzivojnovom období mala cintorín na starosti Žandárska stanica v Stropkove.¹⁹⁴ Tento vojnový cintorín pozostáva zo 41 hrobov. Z celkového počtu je 5 hrobov hromadných. Hromadné šachty sú označené rímskymi číslami. V hromadnom hrobe č. I., II, III., a V. je pochovaných po sedem obetí. V šachte č. VI. je pochovaných 5 obetí. Do kategórie spoločných hrobov spadá hrob č. IV. s piatimi obeťami. Zvyšných 35 hrobov je jednotlivých¹⁹⁵

O rozmiestnení hrobov nemáme žiadne informácie, pretože sa nezachoval archívny náčrt vojnového cintorína, čo je pri tak dôkladne spracovanej zložke neobvyklý jav. Samotná zložka nie je nijako obsiahla, ale obsahuje presný zoznam pochovaných obetí s mnohými ďalšími údajmi.¹⁹⁶ Poznáme

štátnu príslušnosť všetkých obetí. Všetci vojaci pochovaní na tomto cintoríne boli príslušníkmi rakúsko-uhorskej armády. U všetkých obetí je uvedený dátum úmrtia. Z týchto údajov môžeme zistiť, že väčšina vojakov pochovaných na tomto cintoríne zomrela ešte v októbri 1914. Druhá časť obetí padla v marci 1915.¹⁹⁷

Plocha vojnového cintorína v obci Breznica

¹⁹³ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 77.

¹⁹⁴ Vojenský historický archív v Bratislave (VHA), fond (f.) Vojenské hroby a cintoríny na Slovensku (VHC), škatuľa (šk.) 58, obec Breznica.

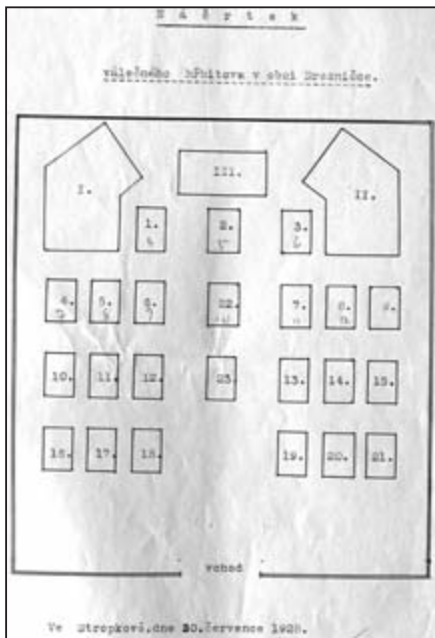
¹⁹⁵ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Breznica.

¹⁹⁶ Zoznam obetí je napísaný písacím strojom, čo je tiež neobvyklá zložitosť. Takéto zoznamy výrazne uľahčujú prácu pri výskume, pretože odpadá pracovné lúštenie mien obetí.

¹⁹⁷ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Breznica.

Raritou je aj uvedenie príslušnosti k vojenským jednotkám pri všetkých obetiach. Obete z roku 1914 patrili takmer všetky k 33. pešiemu pluku rakúsko-uhorskej armády. Vojaci padlí v jari 1915 boli príslušníkmi 39. pešieho pluku. Dôkladný zoznam obsahuje všetkých 77 mien padlých. Absentujú iba hodnoty padlých a konkrétne príčiny úmrtí. Napriek tomu je archívny zoznam obetí pochovaných na vojnovom cintoríne v Breznici dôkladným materiálom plným informácií.

Cintorín vznikol už počas vojny. V medzivojnovom období došlo iba k miernym úpravám. Pri jeho oprave bol použitý materiál, ktorý tu zostal ešte z čias vojny.¹⁹⁸ V súčasnosti nemá cintorín žiadne viditeľné znaky vojnového pohrebiska. Na ploche sa nachádza starý drevený latinský kríž, ale ničím nepoukazuje na prítomnosť vojnových hrobov. Je to iba voľná, zatrávená plocha na okraji obecného cintorína. O tomto cintoríne máme toľko informácií, že by stálo zato v budúcnosti rozmyšľať nad jeho úpravou. V prípade získania finančných prostriedkov, by bolo potrebné presne vymerať miesto, kde sa nachádzajú vojnové hroby. Aj keď nepoznáme historický tvar cintorína, plocha by sa mohla ohradiť. Po vyznačení cintorína by bolo asi najvhodnejšie a najjednoduchšie postaviť na ploche cintorína jednoduchý monument, ktorý by pripomínal vojnové obete. Súčasťou cintorína by mala byť informačná tabuľa, ktorá by návštevníkov obce informovala o udalostiach prvej svetovej vojny v okolí a histórii vojnového cintorína v Breznici. Na tabuľi by mal byť umiestnený aj zoznam obetí pochovaných na tomto cintoríne.

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Breznica

BREZNIČKA

Obec Breznica sa nachádza asi 8 kilometrov severovýchodne od okresného mesta Stropkov. Leží v Ondavskej vrchovine, v strednej časti údolia Vojtovca, ľavého prítoku strednej Ondavy. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1408.¹⁹⁹ Dedina bola súčasťou Stropkovského panstva patriaceho šľachticom z Perína. Pred prvou svetovou vojnou sa obec nazývala Kisberesznye.

Vojnový cintorín Breznica

Vojnový cintorín Breznica je súčasťou obecného cintorína. Nachádza sa v hornej časti cintorína v priestore za civilnými hrobmi. V medzivojnovom období mala cintorín na starosti Žandárska stanica Stropkov.²⁰⁰ Cintorín pozostáva z 26 hrobov. Hroby sú pravidelne usporiadané. Cintorín ma tvar obdĺžnika s rozlohou 432 metrov štvorcových.²⁰¹

¹⁹⁸ Vojenský historický archív v Bratislave (VHA), fond (f.) Zemské vojenské veliteľstvo (ZV), škatuľa (šk.) 163, Vojnové hroby, Zoznam cintorínov v obvode žandárskej stanice Stropkov.

¹⁹⁹ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 78.

²⁰⁰ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Breznica.

²⁰¹ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Breznica.

Z celkového počtu hrobov sú tri hroby masové. V hrobe č. I. je pochovaných 10 obetí a v hrobe č. II. a III. je pochovaných po sedem obetí. V jedinom spoločnom hrobe sa nachádzajú pozostatky dvoch obetí. Zvyšných 22 hrobov je jednotlivých.²⁰² Cintorín vznikol v povojnovom vývoji exhumovaním rozptýlených hrobov z okolia

Plocha vojnového cintorína v obci Breznička

obce. Exhumácie prebehli v novembri 1923. Exhumačnú komisiu tvorili richtár Ján Plavčák, podnikateľ Koloman Grauberd a strážmajster Hubert Faulhammer.²⁰³ Spolu bolo exhumovaných 25 pôvodných hrobov. Z tohto počtu boli dve šachty a zvyšok tvorili jednotlivé hroby.

O cintoríne v Brezničke máme dostatok údajov, pretože súčasťou zložky je strojom písaný zoznam obetí z roku 1928. Spolu je tu pochovaných 48 padlých vojakov. Raritou je, že poznáme identitu všetkých vojakov. Na cintoríne v Brezničke sú pochovaní iba rakúsko-uhorskí vojaci. Drvivá väčšina padlých z tohto cintorína slúžila v 43. pešom pluku. Poznáme aj dátumy úmrtia. Vojaci pochovaní na tomto cintoríne padli v období od februára do apríla 1915.²⁰⁴

Cintorín je súčasťou areálu obecného cintorína, preto je pravidelne vyčistený. Na cintoríne sa nenachádzajú v súčasnosti žiadne identifikačné znaky, podľa ktorých by mohol návštevník identifikovať vojnový cintorín. Plocha cintorína je zatrávená. Hrobové polia sú ešte viditeľné, ale vyžadujú si úpravu. Hrobové polia by sa mohli obkopať alebo zarovnať. V oboch prípadoch by bolo potrebné označiť presnú pozíciu hrobov aspoň provizórnymi brezovými krížmi. Popri cintoríne je pekná aleja z ihličnatých stromov, ktorá ohraničuje cintorín z dvoch strán. Veľmi vhodnou aktivitou by bolo umiestnenie informačnej tabule o histórii cintorína a bojoch prvej svetovej vojny v okolí. Na cintoríne by mal byť umiestnený aj zoznam obetí. S tohto pohľadu je cennou devízou kompletný zoznam obetí pochovaných na tomto cintoríne. Vojnový cintorín v Brezničke by po vykonaní rekonštrukčných prác patrilo medzi najvýraznejšie pamiatky prvej svetovej vojny v okrese Stropkov.

BUKOVCE

Obec Bukovce sa nachádza asi 20 kilometrov severovýchodne od okresného mesta Stropkov. Prvá písomná zmienka o obci Veľké Bukovce pochádza z roku 1379. Obec ležala na pravej strane rieky Chotčianky. Od roku 1379 bola súčasťou Mako-

²⁰² VHA, f. VHC, šk. 58, obec Breznička.

²⁰³ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Breznička.

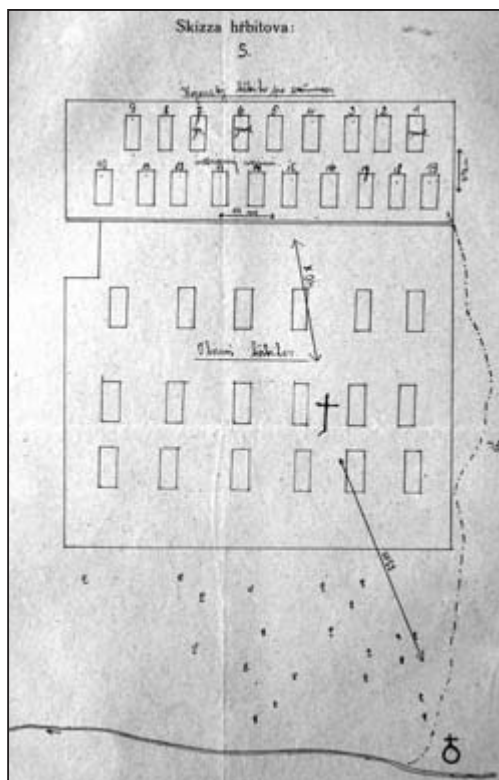
²⁰⁴ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Breznička.

vického panstva a patrila rodine Cudarovcov. V roku 1557 sa po prvýkrát spomína obec Malé Bukovce na ľavej strane rieky Chotčianky. Táto obec patrila Stropkovskému panstvu. V starších dejinách boli obce zaradované do Šarišskej aj Zemplinskej stolice, pretože ležali na ich pomedzí. Pred prvou svetovou vojnou sa obce nazývali Kisbukócz a Nagybukócz. V roku 1964 sa obe dediny zlúčili pod názvom Bukovce.

Vojnový cintorín Bukovce

Vojnový cintorín v Bukovciach je súčasťou civilného cintorína. Nachádza sa v jeho hornej časti na voľnej ploche nad civilnými hrobmi. Starostlivosť o vojnový cintorín v medzivojnovom období zabezpečovala Žandárska stanica Stropkov.²⁰⁵ Podľa katastrálneho listu by sa na cintoríne malo nachádzať 20 jednotlivých a 2 spoločné hroby, v ktorých je pochovaných celkom 24 vojakov. Podľa údajov z evidenčných listov však vyplýva, že na cintoríne sa nachádza 16 jednotlivých a 3 spoločné hroby, v ktorých je pochovaných 22 vojakov.²⁰⁶ Taktiež priložený náčrt vojnového cintorína eviduje celkovo iba 19 hrobov a zodpovedá tak údajom z evidenčných listov.

Všetci padlí vojaci pochovaní na vojnovom cintoríne v Bukovciach sú neznámi. Podľa údajov z evidenčných listov môžeme určiť štátnu príslušnosť u 20 vojakov.

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Bukovce

Príslušníkov rakúsko-uhorskej armády je na tomto vojnovom cintoríne dokázateľne pochovaných deväť. Zvyšných 11 vojakov je ruskej štátnej príslušnosti. U všetkých obetí je ako príčina smrti uvedené – padol v boji.

Spoločné hroby sú podľa evidenčných listov iba tri. V hrobe č. 1 sú pochovaní dvaja neznámi vojaci. Jeden z dvojice je príslušníkom ruského 46. pešieho pluku, druhý je neznámy rakúsko-uhorský vojak. V hrobách č. 6 a 7 ležia po dvaja neznámi príslušníci rakúsko-uhorského 75. pešieho pluku. Príslušnosť k vojenskému telesu sa podarilo určiť ešte u troch padlých vojakov. V hrobách č. 3 a 8 ležia príslušníci ruského 111. pešieho pluku a v hrobe č. 5 vojak ruského 46. pešieho pluku.²⁰⁷

Väčšina obetí pochovaných na vojnovom cintoríne v Bukovciach bola postupne exhumovaná z okolia obce. Z tohto faktu vyplýva aj rozdielnosť údajov o presnom počte padlých vojakov pochovaných na cintoríne. Podľa priloženého zoznamu z roku 1921, v ktorom

²⁰⁵ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Velké Bukovce.

²⁰⁶ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Velké Bukovce.

²⁰⁷ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Velké Bukovce.

Žandárska stanica Krajná Poľana žiada financie na údržbu vojnových cintorínov, sa na vojnovom cintoríne v Bukovciach nachádza 20 jednotlivých a 2 spoločné hroby.²⁰⁸ V obdobných hláseniach z roku 1922²⁰⁹ a 1923²¹⁰ je počet hrobov stanovený taktiež na 20 jednotlivých a 2 spoločné. Podľa korešpondencie žandárskej stanice sa ukazuje, že

Pravdepodobná poloha vojnového cintorína v obci Bukovce

okrem najväčšej exhumácie, ktorá prebehla 18. októbra 1921²¹¹ boli vykonané, resp. boli plánované aj ďalšie exhumácie. Vznikol tak chaos v evidenčných listoch a preto údaje z evidenčných listov nekorešponujú s údajmi z katastrálneho listu a súhrmných zoznamov. Pre definitívne stanovenie počtu obetí pochovaných na vojnovom cintoríne v Bukovciach bude potrebné preštudovať kompletnú komunikáciu medzi žandárskou stanicou a jej nadriadenými orgánmi, ktorá žiaľ momentálne nie je k dispozícii.

V súčasnosti nemá vojnový cintorín žiadne identifikačné znaky. Vzhľadom na skutočnosť, že je súčasťou civilného cintorína, jeho plocha je pravidelne kosená. Určenie presnej polohy je však komplikované. Ani miestni občania nevedeli presne určiť hranice vojnového cintorína. Hroby nie sú viditeľné. Do budúcnosti by bolo vhodné na ploche vojnového cintorína osadiť aspoň symbolický kríž pripomínajúci existenciu tohto vojnového cintorína.

BYSTRÁ

Obec Bystrá sa nachádza asi 23 kilometrov severovýchodne od okresného mesta Stropkov. Leží v Ondavskej vrchovine, v hornej časti bočnej dolinky Polianky, východného prítoku Chotčianky. Obec vznikla okolo roku 1570.²¹² Bystrá bola najmladšou dedinou v severnej časti Stropkovského panstva. V období prvej svetovej vojny mala obec názov Hegyeshysztra.

Vojnový cintorín Bystrá

Vojnový cintorín Bystrá je súčasťou civilného cintorína v obci. Je tvorený deviatimi vojnovými hrobmi. V medzivojnovom období mala vojnový cintorín na starosti

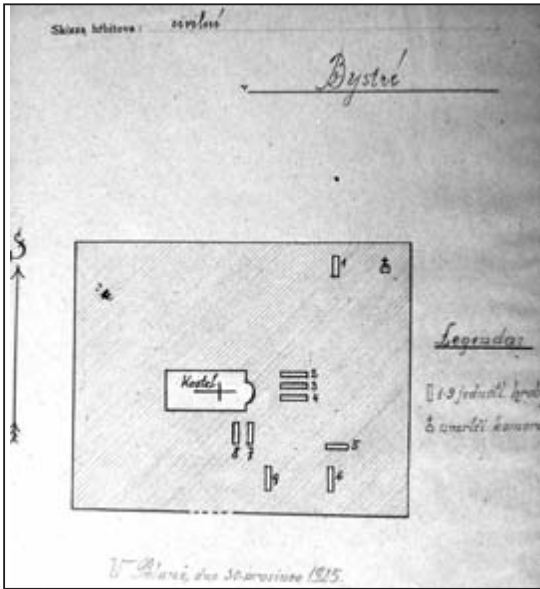
²⁰⁸ VHA, f. ZV, šk. 149, Vojnové hroby, Rozpočet na udržovanie val. Hřbitovů v obvodu Četnické stanice Polana

²⁰⁹ VHA, f. ZV, šk. 149, Vojnové hroby, Zoznam vojnových hrobov a cintorínov v správe Žandárskej stanice Poľana. Počet obetí pochovaných na tomto vojnovom cintoríne je stanovený na 24.

²¹⁰ VHA, f. ZV, šk. 156, Vojnové hroby, Zoznam vojnových hrobov a cintorínov v správe Žandárskej stanice Poľana.

²¹¹ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Velké Bukovce. Exhumačné protokoly.

²¹² ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 85.

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Bystrá

Plocha, kde sa nachádza vojnový cintorín v obci Bystrá

la sa už iba skupina hrobov pred kostolom. Tieto hroby sú ešte viditeľné. Hroby by bolo možné obnoviť obkopením a umiestnením drevených krížov. Obete prvej svetovej vojny by mala pripomínať aj informačná tabuľa umiestnená pri hrobách. Vojnový cintorín v Bystrej ešte nemôžeme považovať za celkom zaniknutý, ale rozhodne mu v blízkej budúcnosti hrozí reálny zánik.

Žandárska stanica Malá Poľana.²¹³ Hroby udržiaval zmluvný hrobár za paušálny ročný poplatok 5 korún za jeden hrob. Cintorín vznikol ešte počas vojny. Všetky vojnové hroby na tomto cintoríne sú jednotlivé. Rozlohu cintorína nie je možné presne určiť, pretože hroby sú rozptýlené po celom obecnom cintoríne. Tri hroby sa nachádzajú pred kostolom. Naľavo od tejto skupiny je rozptýlených ďalších 5 hrobov. Posledný hrob sa nachádza na pravej strane od kostola.

Nepoznáme identitu ani jednej obete pochovanej na tomto cintoríne. Z celkového hľadiska sú údaje o padlých na tomto cintoríne veľmi skromné. U štyroch obetí po-

známe štátnu príslušnosť. V hrobách č. 2, 5, 7 a 9 sú pochovaní štyria rakúsko-uhorskí vojaci.²¹⁴ Všetky obeť majú v evidenčných listoch uvedený ako dátum úmrtia rok 1915, čo je z časového hľadiska nedostatočný údaj. Všetky obeť padli v boji alebo na následky strelných zranení.²¹⁵

V súčasnosti nemá cintorín žiadne identifikačné znaky. Zachova-

²¹³ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Bystrá.

²¹⁴ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Bystrá.

²¹⁵ Ak údaje dosvedčujú, že obeť pochované na cintoríne zahynuli následkom bojovej činnosti, je možné upresniť pravdepodobný dátum smrti na niekoľko týždňov, až mesiacov roka 1915. Stačí si zistiť, v ktorých týždňoch prebiehali bojové operácie v tejto oblasti.

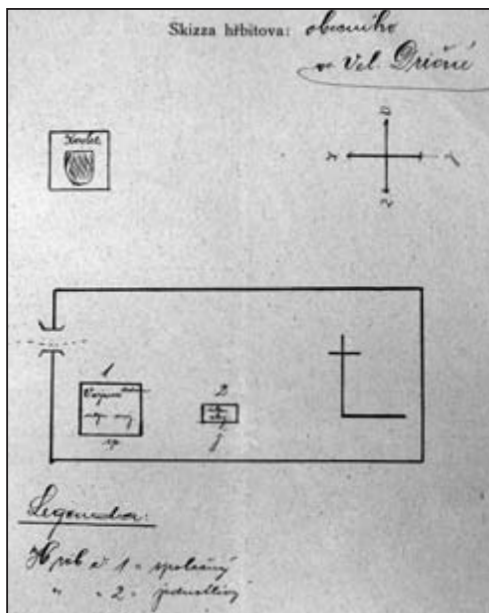
DRIEČNA

Driečna je v súčasnosti miestnou časťou obce Vladiča. Nachádza sa asi 44 kilometrov severovýchodným smerom od okresného mesta Stropkov. Pôvodná obec Driečna vznikla spojením Malej Driečnej a Veľkej Driečnej. Najstaršia písomná zmienka o obci pochádza z roku 1635.²¹⁶ Obe dediny oddeľoval tamojší potok, ktorý bol súčasťou hranice medzi Šarišskou a Zemplínskou župou. Pred prvou svetovou vojnou sa používali názvy Nagyderéncs (Veľká Driečna) a Kisdereéncs (Malá Driečna). V medzivojnovom období obe obce patrili do okresu Medzilaborce.

Vojnový cintorín Driečna

Vojnový cintorín v obci Driečna sa nachádza v časti obce, ktorá sa v medzivojnovom období volala Veľká Driečna. Cintorín je súčasťou miestneho gréckokatolíckeho cintorína. Cintorín mala v medzivojnovom období na starosti Žandárska stanica v Čertižnom.²¹⁷ Cintorín bol tvorený šiestimi hrobmi. Všetky hroby boli jednotlivé. Tieto údaje potvrdzuje katastrálny list, ako aj pravidelné výpisy počtu hrobov, ktoré správca cintorína posielal v prvých medzivojnových rokoch nadriadeným inštitúciám.²¹⁸ Samotná zložka obsahuje aj ďalšie dokumenty, ktoré komplikujú zistenie skutočného stavu. Jediný náčrt cintorína, ktorý sa zachoval, zobrazuje na cintoríne v Driečnej jeden spoločný hrob a jeden jednotlivý hrob. Existencia týchto hrobov je zahalená tajomstvom, pretože ich nespomínajú žiadne dokumenty.²¹⁹

Podľa dokumentácie vznikol cintorín po vykonaní exhumácií v okolí obce v medzivojnovom období. Exhumácie vykonali strážmajstri Vilém Prochádzka a Rudolf Vašátko. Podľa exhumáčnych protokolov boli exhumované telá ukladané do jednotlivých hrobov. Exhumácie sa uskutočnili v dňoch 24.-27. júla 1922.²²⁰ Dva pôvodné hroby sa nachádzali na pozemkoch miestnych roľníkov Ilka Dury a Štefana Velikaniča. Ďalšie tri hroby sa nachádzali na kótach 610, 623 a 410 v okolí obce. Posledný pôvodný hrob sa nachádzal pri ceste asi 700 krokov od obce.²²¹

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Driečna

²¹⁶ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 297.

²¹⁷ VHA, f. VHC, šk. 43, obec Veľká Driečna.

²¹⁸ VHA, f. VHC, šk. 43, obec Veľká Driečna.

²¹⁹ VHA, f. VHC, šk. 43, obec Veľká Driečna.

²²⁰ Exhumáčne protokoly potvrdzujú, že exhumované pozostatky boli uložené do jednotlivých hrobov. Prečo nebol vyhotovený náčrt nového rozmiestnenia hrobov je záhadou. Zvláštne je to aj preto, že spomínaní strážmajstri vykazovali pri spracovaní problematiky vojnových cintorínov precíznu prácu a postupovali podľa predpisov nadriadených orgánov.

²²¹ Záznamy v exhumáčnych protokoloch väčšinou neuvádzajú orientačný bod odkiaľ treba počítať vzdialenosť k pôvodným hrobom a často ani svetovú stranu, na ktorej sa nachádzal pôvodný hrob.

Nepoznáme identitu ani jednej obete. Známa je iba štátna príslušnosť obetí. Na cintoríne sú pochovaní traja ruski a traja rakúsko-uhorskí vojaci.²²² Ďalšie informácie archívna zložka neobsahuje. Nevysvetlená je existencia dvoch jednotlivých hrobov nachádzajúcich sa pri obci. Bližšie určenie hrobov sa nezachovalo. Našiel sa iba náčrt hrobov, na ktorom je poznamenané, že k nim neexistujú žiadne ďalšie informácie. Záhadou ostáva, prečo neboli exhumované a premiestnené na vznikajúci cintorín, keď v okolí obce prebiehala organizovaná exhumačná činnosť.

Vojnový cintorín v Driečnej môžeme považovať za zaniknutý. Hroby nie sú viditeľné a nedokážeme identifikovať presné miesto, kde sa nachádzali. Určenie aspoň približného miesta komplikuje aj absencia kvalitného náčrtu vojnového cintorína. Akákoľvek možnosť rekonštrukcie v tomto prípade nie je veľmi reálna. Existenciu vojnového cintorína v Driečnej by mohol pripomínať symbolický kríž a informačná tabuľa.

DUPLÍN

Obec Duplín sa nachádza asi 6 kilometrov severozápadne od okresného mesta Stropkov. Dedina leží v údolí rieky Ondavy. Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1379, keď sa obec dostala do vlastníctva rodu Cudárovcov. Pred prvou svetovou vojnou sa obec nazývala Duplín.

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Duplín

prichádzajú do úvahy len možnosti, že ide o vojakov rakúsko-uhorskej, či ruskej armády. Nemecké jednotky v tomto priestore nebojovali. Mená ani ďalšie údaje o obetiach, ako príslušnosť k jednotke, dátum a príčina nie sú známe. Je to za-

Vojnový cintorín Duplín

Vojnové hroby z prvej svetovej vojny sa nachádzajú na miestnom cintoríne, ktorý sa nachádza na začiatku obce na ľavej strane cesty v smere od Stropkova. O tento vojnový cintorín sa v medzivojnovom období mala starať Žandárska stanica v Stropkove.²²³ Táto lokalita patrí medzi tie, o ktorých máme veľmi skromné informácie. Vojnový cintorín je tvorený skupinou 12 hrobov. Z tohto počtu je jeden hrob masový a je v ňom pochovaných 7 vojakov. Zvyšné hroby spadajú do kategórie jednotlivých. Dohromady je na tomto cintoríne pochovaných 18 obetí z prvej svetovej vojny.²²⁴

Nepoznáme štátnu príslušnosť obetí. Vzhľadom na priebeh bojov

²²² VHA, f. VHC, šk. 43, obec Veľká Driečna.

²²³ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Duplín.

²²⁴ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Duplín.

príčinené veľmi strohým obsahom archívnej zložky o cintoríne. Zložka obsahuje iba katastrálny list. Nezachovali sa žiadne exhumačné protokoly, ani katastrálne listy. Súčasťou zložky je iba náčrt vojnového cintorína vyhotovený veľmi amatérskym spôsobom. Na náčrte nie sú zaznačené žiadne orientačné údaje, dokonca ani svetové strany. Podľa takéhoto náčrtu nie je možné presne určiť polohu cintorína. Absentujú aj rozmery cintorína, ktoré nie sú uvedené ani na katastrálnom liste.

Z náčrtu je možné vyčítať iba rozloženie hrobov. Jednotlivé hroby sú umiestnené v dvoch radoch. V prvom rade sa nachádzajú štyri hroby a v druhom rade sedem hrobov. Masový hrob je umiestnený obďaleč. Jednotlivé hroby nie sú očíslované, čo tiež sťažuje ich identifikáciu.

Zaujímavosťou je, že v súpise vojnových cintorínov, ktorý predkladala žandárska stanica nadriadeným orgánom je uvedené, že v obci sa nachádza iba jeden masový hrob.²²⁵ Spomínaný zoznam pochádza z apríla 1924. Jednotlivé hroby mohli na cintoríne pribudnúť v neskoršom období. Túto hypotézu nemôžeme spoľahlivo potvrdiť bez ďalšej dokumentácie, najmä exhumačných protokolov.

V súčasnosti je lokalita udržiavaná, pretože je súčasťou obecného cintorína, ktorý má zabezpečenú pravidelnú starostlivosť. Po samotnom vojnovom cintoríne niet ani stopy. Hrobové polia zanikli terénnymi úpravami na cintoríne. Podľa výpovedí miestnych obyvateľov sa hroby mali nachádzať v priestore, kde sa v súčasnosti nepochováva. Táto plocha je zatrávená. Možnosť rekonštrukcie tohto cintorína v súčasnosti nie je veľmi reálna. Vďaka nedostatku informácii vojnové hroby nemožno lokalizovať. Samotný cintorín nemá osobitú architektúru, ktorá by ho radila k zaujímavým lokalitám. Napriek tomu vojnový cintorín nemusí zostať zabudnutý. Na ploche cintorína by stačilo vztýčiť symbolický kríž s textom. Inštalácia informačnej tabule o bojových operáciách v tomto priestore a vojnovom cintoríne z prvej svetovej vojny by mohla miestnym občanom i návštevníkom pripomínať jednu epizódu z vojnovéj histórie obce.

GRIBOV

Obec Gribov sa nachádza asi 24 kilometrov severovýchodne od okresného mesta Stropkov. Gribov leží v Nízkych Beskydách v doline miestneho potoka, ktorý je pravým prítokom riečky Chotčianky. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1414. Obec bola súčasťou Makovického panstva. Pred prvou svetovou vojnou obec používala názov Kisgombás.

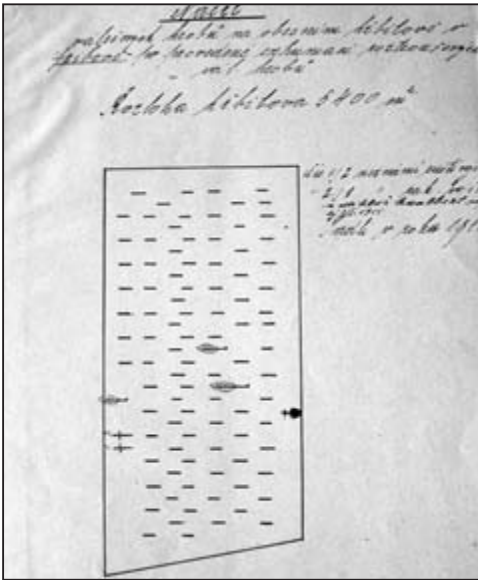
Vojnový cintorín Gribov

Vojnový cintorín v obci Gribov patrí medzi malé cintoríny. Je súčasťou obecného cintorína. V medzivojnovom období zodpovedala za vojnové hroby v obci Gribov Žandárska stanica Krajná Poľana.²²⁶ Cintorín je tvorený dvoma spoločnými hrobmi. V oboch hrobách sú pochované po dve obeť. V spoločnom hrobe č. 1 sú pochovaní dvaja ruskí vojaci. Telá z hrobu č. 1 boli exhumované z pôvodného hrobu dňa 29.3.1922.²²⁷ Pôvodný hrob sa nachádzal

²²⁵ VHA, f. ZV, šk. 162, Vojnové hroby, Zoznam cintorínov v obvode žandárskej stanice Stropkov.

²²⁶ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Gribov.

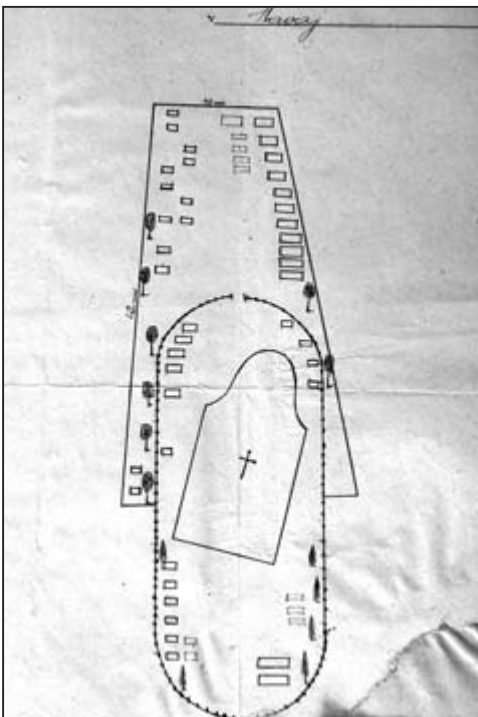
²²⁷ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Gribov.

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Gribov

na pozemku Vasila Mulika z Gribova. Bol vzdialený asi dva kilometre na severozápad od dediny. Exhumáciu vykonal miestny richtár Vasiľ Skička a strážmajster František Kalehiš. V hrobe č. 2 sú pochovaní dvaja rakúsko-uhorskí vojaci. Známa je identita jedného rakúsko-uhorského vojaka. Hroby mal udržiavať miestny občan Vasiľ Skičkov.²²⁸

V súčasnosti nie je na cintoríne v Gribove ani stopa po vojnových hroboch. Ani miestni občania nevedia určiť, kde presne sa nachádzali vojnové hroby. Z tohto dôvodu môžeme považovať vojnový cintorín v Gribove za zaniknutý.

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Havaj

HAVAJ

Obec Havaj sa nachádza asi 20 kilometrov severovýchodne od okresného mesta Stropkov. Obec leží v Ondavskej vrchovine v strednej časti údolia Polianskeho potoka, ktorý je východným prítokom riečky Chotčianky. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1403.²²⁹ Podľa tohto dokumentu daroval uhorský kráľ Žigmund dedinu zemanom z Geče. Obec má veľmi originálny názov. Už pred prvou svetovou vojnou používala obec súčasný názov. V medzivojnovom období bola obec súčasťou okresu Medzilaborce.

Vojnový cintorín Havaj

Vojnový cintorín v obci Havaj patrí medzi stredne veľké cintoríny v okrese Stropkov. Je súčasťou obecného cintorína. Časť hrobov sa nachádzala pred kostolom, zvyšok bol medzi civilnými hrobmi za kostolom. V medzivojnovom

²²⁸ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Gribov.

²²⁹ ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 156.

období mala tento cintorín na starosti Žandárska stanica Malá Poľana.²³⁰ Profil tohto cintorína sa nám nepodarilo dostatočne spracovať. Príčinou tohto stavu je archívna zložka o tomto cintoríne, ktorá je plná zmätočných údajov. Podľa katastrálneho listu by na tomto cintoríne malo byť spolu 10 hrobov. Z týchto hrobov bolo 9 jednotlivých a jeden hromadný hrob. Skupina piatich hrobov sa nachádzala pred miestnym kostolom a skupina ďalších piatich za kostolom. Teóriu o 10 hroboch potvrdzuje aj náčrt. Katastrálny list uvádza 68 obetí.²³¹

Všetko by bolo v poriadku, keby po analýze všetkých dokumentov nevychádzali úplne iné údaje o počte hrobov. Po dôkladnom spracovaní archívnej zložky to vyzera, že na cintoríne v Havaji by malo byť 16 hrobov. Z tohto počtu má byť 6 jednotlivých hrobov, 5 spoločných hrobov a 5 hromadných hrobov.²³² Počty pochovaných obetí sú uvedené v nasledujúcej tabuľke:

Druh hrobu	Počet obetí	Druh hrobu	Počet obetí
spoločný hrob	2 obeť	hromadný hrob	6 obetí
spoločný hrob	5 obetí	hromadný hrob	6 obetí
spoločný hrob	5 obetí	hromadný hrob	6 obetí
spoločný hrob	5 obetí	hromadný hrob	6 obetí
spoločný hrob	4 obeť	hromadný hrob č. 1	17 obetí

Z predchádzajúcimi údajmi súhlasí len počet pochovaných, teda 68 obetí. Problémom zložky je aj to, že je zložená z niekoľkých druhov dokumentov, bez toho, aby bol vypracovaný nejaký sumárny zoznam. Jednotlivé hroby majú vyplnené evidenčné listy. Spoločné hroby majú iba rakúsko-uhorské evidenčné listy.²³³ Poslednou časťou zložky sú exhumáčne protokoly. Svedčia o vykonaní exhumácie 9 hrobov rozptýlených v okolí obce Havaj. Exhumovaných bolo 7 jednotlivých hrobov, 1 spoločný hrob a 1 hromadný hrob.

Exhumácie sa konali 13. apríla 1922. Komisiu tvoril strážmajster Janovský a richtár Juraj Popovič. Spolu bolo exhumovaných 17 obetí. Všetky boli umiestnené do novozriadenej šachty č. 1.²³⁴ Takýto hrob na náčrte nemôžeme identifikovať. Identifikovať nie je možné ani ďalšie hroby, pretože nie sú

Vojnový cintorín v obci Havaj

²³⁰ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Havaj.

²³¹ Na katastrálnom liste je pôvodne číslo 57. Toto číslo je preškrtnuté a ceruzou opravené na 68.

²³² VHA, f. VHC, šk. 42, obec Havaj.

²³³ Evidenzblatt für Gräber. Takéto evidenčné listy sa občas vyskytujú v archívnych zložkách jednotlivých cintorínov. Povinnosťou správcov cintorínov však bolo vypracovať o každom hrobe nový evidenčný list. Túto prácu žandári z Malej Poľany zjavne ignorovali. O ich laxnosti svedčia aj ďalšie zmätky v zložke.234

²³⁴ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Havaj.

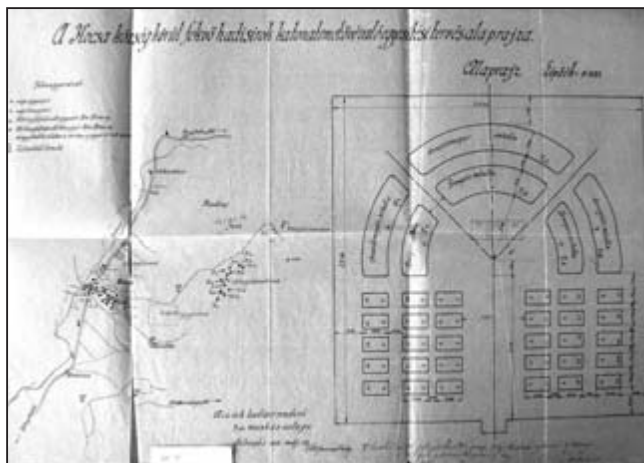
očíslované. Vyzerá to tak, že náčrt nebol urobený dôkladne a neboli doň zakreslené ani zmeny, ktoré sa na cintoríne odohrali. Otázku počtu hrobov, teda, nemôžeme definitívne uzavrieť.

Poznáme identitu 8 obetí. Štátna príslušnosť je známa v 65 prípadoch.²³⁵ Je tu pochovaných 52 ruských vojakov a 13 rakúsko-uhorských vojakov. V kolónke príčina smrti majú všetky obe uvedení údaj – padol. Na väčšine dokumentov je uvedený dátum úmrtia v širokom rozmedzí rokov 1914-15. Viac údajov o cintoríne nepoznáme.

V súčasnosti sú vojnové hroby v Havaji v dosť schátranom stave. Hroby sú viditeľné, ale zanedbané. Zlepšeniu situácie bráni mnoho faktorov. Vzhľadom na nejasnosti spájajúce sa s počtom vojnových hrobov nemožno pomýšľať na dôkladnú úpravu cintorína. Ďalší problém, ktorý neumožňuje vytvorenie dôstojného pietneho miesta je fakt, že vojnové hroby sú rozptýlené medzi civilnými hrobmi. Tento typ cintorínov by bolo možné rekonštruovať len v obmedzenom meradle. V prvom rade by sa presne určila poloha vojnových hrobov. Hroby by sa označili krížmi s identifikačnými tabuľkami. Na ploche cintorína by mala byť umiestnená informačná tabuľa o histórii miestneho vojnového cintorína. Tieto odporúčania uskutočnené v praxi by zabránili zániku vojnového cintorína v obci Havaj.

CHOTČA

Obec Chotča sa nachádza asi 6 kilometrov severovýchodne od okresného mesta Stropkov. Leží v Nízkych Beskydách v doline rovnomennej rieky Chotčianky. Rok 1335²³⁶ je najstarší známy písomný údaj o obci. Podľa sčítania z roku 1910 mala obec 336 obyvateľov. Pred prvou svetovou vojnou obec niesla názov Hocsa.

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Chotča

Vojnový cintorín Chotča

Vojnový cintorín sa nachádza v centre obce Chotča pri štátnej ceste po pravej strane v smere od Stropkova do Medzilaboriec. Tento cintorín patrí medzi architektonicky najzaujímavejšie riešené lokality tohto typu v okrese Stropkov. Cintorín vznikol po vzdialení sa frontu a je výsledkom exhumácií v okolí obce Chotča.

²³⁵ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Havaj.

²³⁶ ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 186.

Vzhľadom na jeho architektúru je isté, že práce vykonávalo špeciálne pohrebné komando. Podľa nákresu, ktoré vypracovalo spomínané komando, na vojnovom cintoríne bolo pôvodne 30 jednotlivých hrobov a šesť masových hrobov.²³⁷

V medzivojnovom období starostlivosť o vojnový cintorín zabezpečovala Žandárska stanica Stropkov.²³⁸

Vojnový cintorín v obci Chotča

Archívna zložka vypracovaná touto žandárskou stanicou je pomerne chaotická a najmä číselné značenie hrobov je metúce. Podľa evidenčných protokolov je možné po mene identifikovať 29 z 30 obetí pochovaných v jednotlivých hroboch. Tieto jednotlivé hroby sú označené číslami od 1 do 30. V evidenčných listoch je taktiež zachytených všetkých šesť šácht. Tie sú číslované taktiež číslicami od 1 do 6. V masovej šachte č. 1 je pochovaných 29 neznámych rakúsko-uhorských vojakov. V šachte č. 2 je 40 neznámych rakúsko-uhorských vojakov a v šachte č. 3 je 25 neznámych rakúsko-uhorských vojakov. V šachtách č. 4, 5 a 6 sú pochovaní neznámi ruskí vojaci. V šachte č. 4 je 50 a v šachte č. 5 je 100 padlých vojakov. Zaujímavé je, že podľa evidenčného listu v šachte č. 6 je iba 5 padlých vojakov.²³⁹

Dňa 8. júla 1922 po exhumáciách na vojnovom cintoríne pribudli ďalšie dva spoločné hroby a jeden jednotlivý hrob. V jednotlivom hrobe označenom ako č. 31 je pochovaný podporučík Dr. András Polya, ktorý padol 15. februára 1915. V spoločnom hrobe č. 32 sú 4 neznámi vojaci a v hrobe č. 33 je 10 neznámych vojakov.²⁴⁰ Na vojnovom cintoríne v medzivojnovom období boli pochovaní ešte štyria vojaci, z evidenčných protokolov však nie je jasné či do masových šácht č. 1 a 2, alebo jednotlivých hrobov 1 a 2. Po sčítaní údajov z evidenčných listov, na vojnovom cintoríne je pochovaných 298 padlých vojakov. Katastrálny list uvádza 299 obetí.²⁴¹

Vojnový cintorín v Chotči bol koncom deväťdesiatych rokov zrekonštruovaný.²⁴² Žiaľ, pri rekonštrukcii nebol dodržaný, inak veľmi zaujímavý, architektonický pôdorys cintorína. Do budúcnosti by bolo vhodné doplniť na vojnový cintorín informačnú tabuľu o histórii miestneho vojnového cintorína.

²³⁷ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Chotča. A Hocsza községkörül fekvő hadisírok...

²³⁸ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Chotča.

²³⁹ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Chotča.

²⁴⁰ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Chotča.

²⁴¹ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Chotča. Katastrálny list.

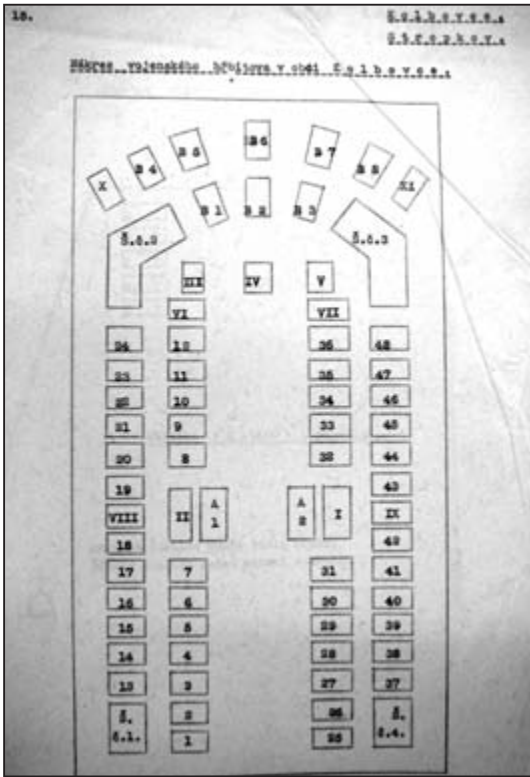
²⁴² JOBKO, Vilám: Vrátili histórii stratenú tvár : V nedeľu posvätili v Chotči vojenský cintorín a kaplnku. In: *Spektrum*, roč. 8, 1998, č. 23, s. 1.

KOLBOVCE

Obec Kolbovce sa nachádza asi sedem a pol kilometra juhovýchodným smerom od okresného mesta Stropkov. Kolbovce ležia v strednej časti Ondavskej vrchoviny v doline východného prítoku Ondavy. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1408.²⁴³ Dedina sa spomína v darovacej listine kráľa Žigmunda Luxemburského ako súčasť Stropkovského panstva pod názvom Kolbenová Poruba. Obec bola súčasťou Stropkovského panstva. Pred prvou svetovou vojnou sa obec volala Kolbócz. V dedine sa nachádza jeden, pomerne veľký vojnový cintorín z obdobia prvej svetovej vojny.

Vojnový cintorín Kolbovce

Cintorín sa nachádza naľavo od miestneho gréckokatolíckeho kostola. V mezivojnovom období mala cintorín na starosti Žandárska stanica v Stropkove.²⁴⁴

Cintorín v Kolbovcach sa podľa archívnych materiálov rozkladá na ploche 648 metrov štvorcových. Cintorín sa skladá zo súvislého hrobového poľa v tvare písmena U. Hrobové pole tvoria dva rady hrobov. Vstup na cintorín sa nachádza na západnej strane. Na cintoríne sa nachádza 69 jednotlivých hrobov a štyri šachty.²⁴⁵ Niektoré pramene uvádzajú 48 jednotlivých hrobov, 21 hromadných a 4 šachty. Tento počet nemôže byť pravdivý. Kritické posúdenie archívnych evidenčných listov k jednotlivým padlým a historického náčrtu cintorína potvrdzujú existenciu 69 jednotlivých hrobov a 4 šacht. V hromadných hroboch je pochovaných spolu 73 vojakov. Z uvedeného počtu sa v šachte č. 1 nachádza 13 padlých, v šachte č.2 je 25 padlých, šachte č. 3 sa nachádza 23 padlých a v šachte č. 4 je 12 padlých.²⁴⁶ Mená padlých pochovaných v šachtách nie sú známe.

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Kolbovce

V roku 1922 boli exhumované pozostatky vojakov z hrobov v blízkom okolí.²⁴⁷ Dohromady boli exhumované pozostatky 11 vojakov. Tieto pozostatky boli preveze-

²⁴³ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 232.

²⁴⁴ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Kolbovce.

²⁴⁵ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Kolbovce.

²⁴⁶ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Kolbovce.

²⁴⁷ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Kolbovce.

né a opätovne pochované na cintoríne v Kolbovciach. Dosvedčujú to exhumačné protokoly, ktoré sú súčasťou archívnej zložky o cintoríne v Kolbovciach. Na náčrte sú hroby z roku 1922 označené rímskymi číslicami od I. do XI. Z jedenástich exhumovaných vojakov sa podarilo identifikovať iba jedného. Padlý z hrobu X. je v prameňoch uvedený ako neznámy v hodnosti kapitána, bez akýchkoľvek ďalších údajov. Ak bola hodnosť spoľahlivo určená, išlo by asi o hodnostne najvyššiu obeť na tomto cintoríne. Väčšina obetí boli radoví vojaci. Okrem spomínaného neznámeho kapitána je tu pochovaný aj neznámy dôstojnícky kadet, poručík Jozsef Szmolka, šikovateľ Imre Németh Nyeki a desiatnik Jozsef Bertalan.

Archívne materiály uvádzajú 59 mien jednoznačne identifikovaných vojakov. Drvivá väčšina z nich sú vojaci rakúsko-uhorskej armády. Známe sú však aj mená troch ruských vojakov. Identifikovaní vojaci pochádzajú z 13 rôznych jednotiek rakúsko-uhorskej armády. Vojaci pochovaní na cintoríne zomreli v období od februára do mája 1915.²⁴⁸ Spolu je na cintoríne pochovaných 142 rakúsko-uhorských, ale aj ruských vojakov. Archívna zložka o cintoríne v Kolbovciach obsahuje aj pôvodný zoznam padlých, ktorý vznikol počas vojny. Táto evidencia je pomerne ľahko čitateľná a vďaka nej poznáme značný počet mien pochovaných vojakov, ale aj ich kmeňové jednotky. Okrem evidencie a náčrtu zložku dopĺňajú evidenčné protokoly k jednotlivým hrobom a exhumačné protokoly z roku 1922.²⁴⁹ Archívna zložka takto poskytuje dostatočné množstvo údajov potrebných k bádaniu.

Križ na vojnovom cintoríne v obci Kolbovce

Vzhľadom na fakt, že sa cintorín nachádza v tesnej blízkosti kostola, prebieha na ňom aspoň minimálna pravidelná údržba. Cintorín je od okolia chrámu oddelený starým plotom, ktorý sa skladá z betónových stĺpikov a drôteného pletiva. Plot je ešte zachovalý po celom obvode cintorína, okrem prednej časti, ktorá slúži prístupu na cintorín. Vstupná brána alebo vchod chýbajú. Veľkú časť plotu zakrývajú kríky a divo rastúci mladý stromový porast, ktorý sa nachádza takmer po celom obvode cintorína. Plocha cintorína je takmer zarovnaná a zatravnená. Hrobové polia vystupujú už len niekoľko centimetrov nad okolitým terénom. Napriek tomu sú obrysy hrobových polí jasne viditeľné. Pri našej návšteve bol cintorín vykosený, čo značne uľahčilo identifikáciu jednotlivých hrobov podľa historického náčrtu. V strede cintorína, oproti vstupnému otvoru sa nachádza drevený latinský križ. Tesne za ním sú po oboch stranách umiestnené dva malé drevené kríže. Jeden z nich vyzerá pôvodne.

²⁴⁸ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Kolbovce.

²⁴⁹ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Kolbovce.

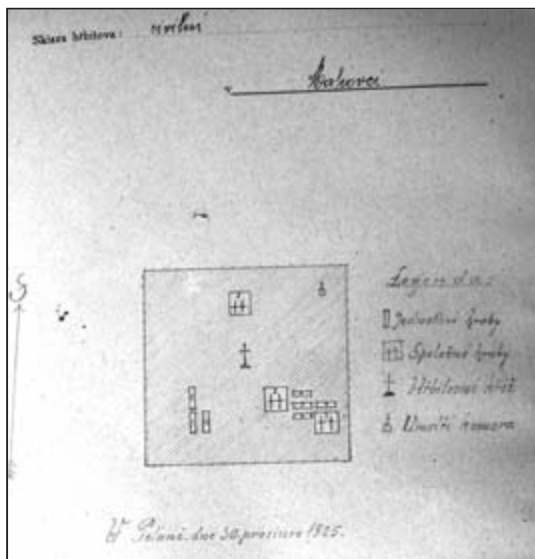
Cintorínu nehrozí zánik, no určite nie je v ideálnom stave. Hroby by mali byť označené krížmi a identifikačnými tabuľkami. Súčasťou cintorína by mala byť informačná tabuľa, ktorá by vypovedala o jeho histórii. V prípade získania finančných prostriedkov by bolo potrebné vybudovať nové oplotenie. Napriek niektorým nedostatkom nepatrí vojnový cintorín v Kolbovcich k ohrozeným cintorínom. Mnoho lokalít sa nachádza v oveľa horšom stave. Tento cintorín by po rekonštrukcii patril k najkrajším vojnovým cintorínom v okrese Stropkov.

MAKOVCE

Obec Makovce sa nachádza asi 18 kilometrov severovýchodne od okresného mesta Stropkov. Makovce ležia v Ondavskej vrchovine, vo východnej časti doliny strednej Chotčianky. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1408. Dedina je spomínaná v listine o darovaní Stropkovského panstva šľachticovi Imrichovi z Perína.²⁵⁰ Pred prvou svetovou vojnou sa obec nazývala Makós. V medzivojnovom období patrila obec do okresu Medzilaborce.²⁵¹

Vojnový cintorín Makovce I

Vojnový cintorín Makovce I sa nachádza na obecnom cintoríne. Starostlivosťou o vojnové cintoríny v obci bola poverená Žandárska stanica v Malej Poľane.²⁵² Hroby udržiaval zmluvný hrobár za paušálny poplatok. Vojnový cintorín sa skladá z 10

Dobový náčrt vojnového cintorína Makovce I, ktorý sa nachádzal na civilnom cintoríne v obci Makovce

hrobov. Sedem hrobov spadá do kategórie jednotlivých a tri hroby sú spoločné. V spoločnom hrobe č. 1 a 2 sú pochované po štyri obete a v hrobe č. 7 sú tri obete.²⁵³ Náčrt cintorína dokazuje, že cintorín tvoria dve skupiny hrobov. V juhovýchodnom rohu cintorína sa nachádzali dva masové hroby a štyri jednotlivé hroby. Zhruba na ich úrovni v juhozápadnom rohu sa nachádzala skupina troch jednotlivých hrobov.

Nepoznáme štátnu príslušnosť ani jednej obete. V tejto oblasti musia byť padlí vojaci príslušníkmi rakúsko-uhorskej alebo ruskej armády, pretože nemecké jednotky v tomto priestore neoperovali. Archivné materiály neodhalili identitu

²⁵⁰ ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 294.

²⁵¹ Aj archivné zložky k vojnovým cintorínom v Makovciach sú uložené medzi zložkami vojnových cintorínov okresu Medzilaborce.

²⁵² VHA, f. VHC, šk. 42, obec Makovce, cint. I.

²⁵³ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Makovce, cint. I.

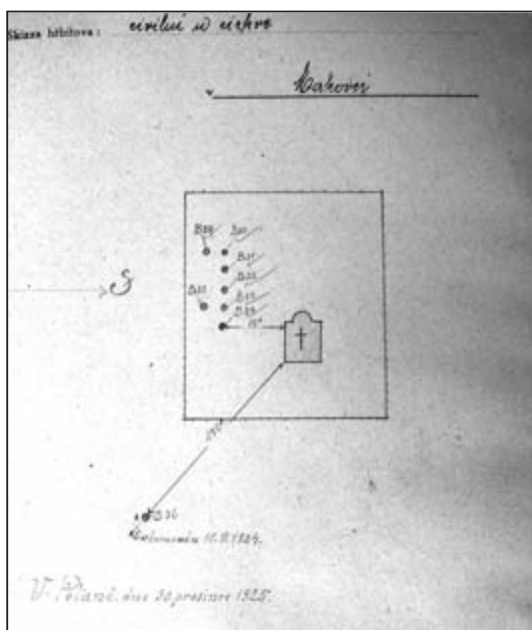
žiadnej obete. Evidenčné listy obsahujú skromné údaje. Pri väčšine obetí udávajú ako príčinu smrti strelné poranenie. Nie je upresnená ani doba smrti. Všetky dokumenty udávajú ako dobu smrti rok 1915, čo samo o sebe nemá veľkú informačnú hodnotu.

V súčasnosti je určenie vojnových hrobov na tomto cintoríne veľmi problematické. Hroby boli rozptýlené na ploche cintorína, na ktorom sa ďalších osemdesiat rokov pochovávalo. Podľa náčrtu by sme mohli nájsť približné miesta vojnových hrobov. Hroby nie sú označené žiadnymi identifikačnými symbolmi. Na mieste je ťažko určiť, čo je zanedbaný hrob a čo je teréna nerovnosť. Obnovenie tohto cintorína v súčasnosti veľmi neprichádza do úvahy, nakoľko sú vojnové hroby rozptýlené medzi civilnými hrobmi, čo spôsobuje problémy pri ich vyhľadávaní. Aj keď je obnovenie vojnových hrobov problematické, mala by existencia vojnových cintorínov v obci Makovce pripomínať aspoň informačná tabuľa o histórii cintorína a udalostiach prvej svetovej vojny v regióne.

Vojnový cintorín Makovce II

Vojnový cintorín Makovce II sa nachádza pri gréckokatolíckom kostole v obci. Cintorín Makovce II patrí medzi malé cintoríny. Pozostáva zo siedmich jednotlivých hrobov. Podľa archívnych materiálov je rozloha cintorína asi 100 metrov štvorcových.²⁵⁴ Hroby sa nachádzajú v južnej časti pozemku okolo kostola. Situované sú do dvoch radov. V prvom rade je päť hrobov a v druhom rade dva hroby. Hroby sú na náčrte očíslované, čo umožňuje identifikáciu obetí, ktoré sú tu pochované. O hroby sa mal starať zmluvný hrobár za paušálny poplatok 5 korún za jeden hrob.

Neďaleko cintorína sa nachádzal ešte jeden jednotlivý hrob s číslom B36. Na náčrte sa nachádza po-

Dobový náčrt vojnového cintorína Makovce II, ktorý sa nachádzal neďaleko kostola v obci Makovce

známka, že tento hrob bol exhumovaný 18. septembra 1924. Bohužiaľ, nie je zaznamenané, kam bol hrob premiestnený a kto bol v hrobe pochovaný. Napriek tomu je to jediná zmienka o exhumáciách v katastri obce Makovce.

O padlých obetiach na tomto cintoríne máme viac informácií. Poznáme štátnu príslušnosť všetkých siedmich obetí. Sú tu pochovaní traja vojaci a štyria dôstojníci ruskej armády. V prípade jedného dôstojníka však máme isté pochybnosti.²⁵⁵ Známe sú mená troch obetí. Väčšina obetí má v evidenčných listoch uvedenú ako príčinu smrti

²⁵⁴ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Makovce, cint. II.

²⁵⁵ V hrobe číslo B31 je pochovaný Theodor Hourmany. Jeho meno poukazuje skôr na rakúsko-uhorskú štátnu príslušnosť. Bez ďalších dôkazov, ale musíme veriť evidenčnému listu. Skúšať odhadnúť štátnu príslušnosť iba podľa mena je vzhľadom na realitu vtedajších čias je značne nepresvedčivé.

Plocha, kde sa pravdepodobne nachádzajú vojnové hroby z prvej svetovej vojny

strelné poranenie. U štyroch obetí bol zaznamenaný aj dátum úmrtia. Z týchto záznamov vyplýva, že obeť pochovaná na tomto cintoríne padli v rozpätí februára a marca 1915.

V súčasnosti je možné identifikovať iba približné miesto, kde sa hroby nachádzali. Vojnové hroby nie sú rozpoznateľné. Podobne ako v prvom prípade sa pravdepodobne hroby obnovovať nebudú.

Aby existencia vojnových cintorínov v obci neupadla do zabudnutia, mala by ich budúci generáciám pripomínať informačná tabuľa o histórii prvej svetovej vojny v obci a okolí.

Spočiatku žandári z Malej Poľany v Makovciach existenciu dvoch cintorínov neuvádzali. Keď vznikala evidencia vojnových hrobov, žandári nahlásili, že v Makovciach sa nachádza rozptýlených 23 jednotlivých hrobov a 3 spoločné hroby.²⁵⁶ Existuje aj náčrt, ktorý zobrazuje rozptýlené hroby v okolí obce.²⁵⁷ Väčšina hrobov sa nachádza v troch skupinách, z ktorých dve neskôr utvorili dva cintoríny. Tretia skupina hrobov sa nachádzala juhozápadne od obce. Táto skupina hrobov v zložke Makovce nebola evidovaná.

V roku 1924 už žandárska stanica hlásila počet 14 jednotlivých hrobov a 3 spoločné na oboch cintorínoch.²⁵⁸ Čo sa stalo s ďalšími deviatimi jednotlivými hrobmi nebolo v zložke uvedené. Pri skúmaní archívnej zložky cintorína vo Veľkrope sa potvrdilo, že zvyšné hroby boli exhumované na veľký vojnový cintorín pri obci Veľkrop.²⁵⁹ Spolu bolo v roku 1924 exhumovaných 17 obetí.

MALÁ POĽANA

Obec Malá Poľana sa nachádza asi 20 kilometrov severovýchodne od okresného mesta Stropkov. Obec leží v Ondavskej vrchovine v hornej časti Polianky, východného prítoku Chotčianky. Najstaršia písomná zmienka o obci pochádza z roku 1430.²⁶⁰ Je spomínaná v listinách o dedení Stopkovského panstva. Pred prvou svetovou vojnou sa obec nazývala Kispolány. V medzivojnovom období bola súčasťou Medzilaboreckého okresu.

²⁵⁶ VHA, f. ZVV, šk. 156, Vojnové hroby, Zoznam vojnových hrobov a cintorínov v správe Žandárskej stanice Malá Poľana.

²⁵⁷ VHA, f. ZVV, šk. 152, Vojnové hroby, Exhumácie roztrúsených vojnových hrobov- hlásenie.

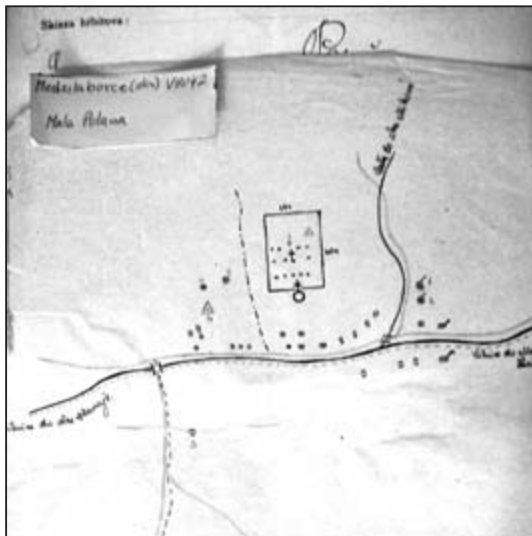
²⁵⁸ VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Zoznam cintorínov v obvode Žandárskej stanice Malá Poľana.

²⁵⁹ Súčasťou zložky o cintoríne vo Veľkrope sú evidenčné listy a náčrt exhumovanej skupiny hrobov z obce Makovce.

²⁶⁰ ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 297.

Vojnový cintorín Malá Poľana

Vojnový cintorín Malá Poľana sa nachádza na obecnom cintoríne. Vojnové hroby boli umiestnené v severnej časti cintorína. V medzivojnovom období mala tento cintorín na starosti miestna žandárska stanica.²⁶¹ Cintorín pozostáva z dvoch vojnových hrobov. Jeden hrob patrí do kategórie spoločných a druhý do kategórie hromadných hrobov. V spoločnom hrobe sú pochované štyri obeť. Tento hrob je pôvodný a vznikol už počas vojny.²⁶² Po vojne prebiehal v celej oblasti proces sústredenia vojnových hrobov.

Aj v okolí obce Malá Poľana začali exhumácie roztrúsených hrobov. Exhumácie sa konali 17.9.1924.²⁶³ Hlavným členom exhumačnej komisie bol strážmajster František Zeman. Postupne bolo exhumovaných päť jednotlivých hrobov a jedná masová šachta. V pôvodnej šachte bolo pochovaných 24 obetí. Všetky exhumované pozostatky boli uložené do novej šachty na miestnom cintoríne. Od roku 1924 bolo teda na cintoríne spolu pochovaných 33 obetí.²⁶⁴

Známa je identita dvoch obetí. Obaja boli príslušníkmi rakúsko-uhorskej armády. Známe sú aj pluky, v ktorých slúžili. Hodnostne najvýznamnejšou obeťou bol major Heinrich Schönhaber zo 7. pešieho rakúsko-uhorského pluku. Obidve známe obeť padli 24. 11. 1914.²⁶⁵ Dátumy úmrtí ďalších obetí nepoznáme. Okrem

štyroch obetí z pôvodného spoločného hrobu poznáme štátnu identitu všetkých vojakov pochovaných v Malej Poľane. Všetci vojaci pochovaní v masovom hrobe boli príslušníkmi rakúsko-uhorskej armády. Ďalšie informácie archívna zložka neobsahuje. Dnes môžeme odhadnúť iba približné miesto, kde sa nachádzali

Placha na civilnom cintoríne v obci Malá Poľana, kde sa pravdepodobne nachádza vojnový cintorín

²⁶¹ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Malá Poľana.

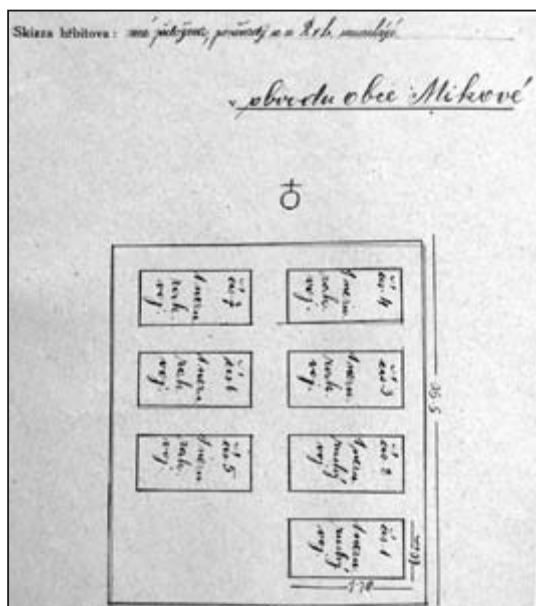
²⁶² Odkiaľ zistili žandári počet obetí v tomto hrobe nie je známe. Tento hrob totiž nikdy nebol exhumovaný.

²⁶³ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Malá Poľana.

²⁶⁴ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Malá Poľana.

²⁶⁵ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Malá Poľana.

vojnové hroby. Hroby nie sú ničím označené ani viditeľné. Cintorín by bolo zložité rekonštruovať, preto by bolo vhodné aspoň si pripomenúť obeť prvej svetovej vojny pochované na tomto cintoríne informačnou tabuľou.

MIKOVÁ

Obec Miková sa nachádza asi 23 kilometrov severovýchodne od okresného mesta Stropkov. Obec leží v severozápadnej časti Ondavskej vrchoviny. Prvou písomnou zmienkou o obci je listina o darovaní Stropkovského panstva Imrichovi z Perína v roku 1408.²⁶⁶ Pred prvou svetovou vojnou sa obec nazývala Mikó. V medzivojnovom období patrila obec do okresu Medzilaborce.

Vojnový cintorín Miková I

Dobový náčrt vojnového cintorína Miková I, ktorý sa nachádza na okraji civilného cintorína v obci Miková

chádza na miestnom gréckokatolíckom cintoríne. Hroby sa nachádzajú hneď blízko vchodu na cintorín. Spoznať ich môžeme podľa nízkeho dreveného plotu, ktorý obkolesuje plochu cintorína. V medzivojnovom období cintorín spravovala spočiatku Žandárska stanica v Habure, neskôr Žandárska stanica v Malej Polane.²⁶⁷ Cintorín má podľa katastrálneho listu rozlohu asi 21 metrov štvorcových. Pozostáva zo siedmich jednotlivých hrobov. Náčrt neobsahuje žiadne orientačné body, takže podľa neho nie je možné odhadnúť skutočnú pozíciu cintorína. Hroby sú rozmiestnené do dvoch radov. V prvom rade sú štyri hroby a v druhom tri.

Vojnový cintorín v obci Miková nachádzajúci sa na okraji civilného cintorína

Cintorín nie je pôvodný. Vznikol v júli 1922.

²⁶⁶ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 332.

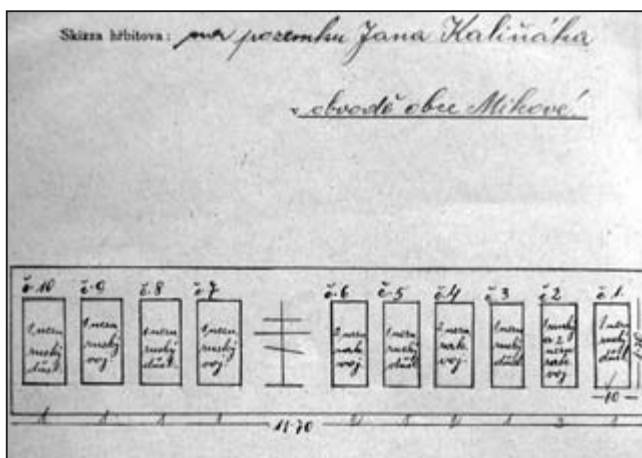
²⁶⁷ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Miková, cint. I.

Pozostatky obetí pochovaných na tomto cintoríne boli exhumované z okolia obce. Exhumačná komisia pracovala pod vedením vrchného strážmajstra Rudolfa Vašátka a strážmajstra Viléma Procházku. Tri obete boli exhumované z blízkeho okolia obce, tri telá boli pochované na kóte 515 a jedno na kóte Kamjenná.²⁶⁸ Evidenčné listy potvrdzujú štátnu príslušnosť všetkých obetí. Sú tu pochovaní piati vojaci rakúsko-uhorskej armády a dvaja ruskí vojaci. Nie je známe meno ani jednej obete. Nepoznáme konkrétne príčiny ani dátumy úmrtí týchto vojakov.

V súčasnosti cintorínu nehrozi zánik. Aj keď cintoríny v Mikovej nie sú bezchybne upravené, je potrebné vyzdvihnúť, že ich nie je problém identifikovať. Hroby sú zarovnané a zatrávnené. Okolo hrobových polí je postavený vkusný drevený plot. Niektoré hroby sú ešte označené poslednými pôvodnými kovovými hviezdami, ktoré sa zachovali.²⁶⁹ Ak by sa drevený plot ošetril a na hroby umiestnili kríže s identifikačnými tabuľkami, cintorín by spĺňal podmienky dôstojného pietneho miesta. Samozrejme neoddeliteľnou súčasťou cintorína musí byť informačná tabuľa o histórii cintorína a udalostiach prvej svetovej vojny v okolí.

Vojnový cintorín Miková II

Vojnový cintorín Miková II sa nachádza na pozemku miestneho roľníka Jána Kaliňáka.²⁷⁰ Cintorín je asi 20 metrov od obecnej cesty. K cintorínu sa dá prejsť po poľnej ceste, ktorá vedie pomedzi domy s číslom 66 a 68. Podobne ako prvý cintorín, aj tento je ohradený nízkym dreveným plotom. Cintorín pozostáva z desiatich hrobov. Je tu sedem jednotlivých hrobov a tri hroby spadajú do kategórie spoločných. V hrobe č. 3 sú pochované

Dobový náčrt vojnového cintorína Miková II, ktorý bol vybudovaný na súkromnom pozemku

tri obete a v hrobách č. 4 a 6 sú pochované po dve obete.²⁷¹ Všetky hroby sa nachádzajú v jednom rade. Cintorín ma rozlohu asi 32 metrov štvorcových.²⁷²

Ani tento cintorín nevznikol počas vojny. Žandárska stanica v Habure dostala pokyn exhumovať telá padlých vojakov, ktoré boli pochované rozptýlene na pozemkoch miestnych roľníkov. Bolo rozhodnuté, že pozostatky vojakov budú prenosené na pozemok miestneho občana Jána Kaliňáka, ktorý pre túto požiadavku uvoľnil pozemok.

²⁶⁸ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Miková, cint. I.

²⁶⁹ V medzivojnovom období postupne na mnohé cintoríny umiestnili kovové tabuľky v tvare kruhu s ôsmimi cípmi, ktoré vytvárajú tvar hviezd. Tento tvar bol zvolený tak, aby nepripominal žiaden konfesijný symbol. Obete patrili k rôznym náboženstvám.

²⁷⁰ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Miková, cint. II.

²⁷¹ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Miková, cint. II.

²⁷² VHA, f. VHC, šk. 42, obec Miková, cint. II.

Križ na vojnovom cintoríne v obci Miková. Tento cintorín bol pôvodne vybudovaný na pozemku miestneho roľníka Jána Kaliňáka

Exhumácie prebiehali 11. júla 1922 pod vedením strážmajstrov Vašátka a Procházkou.²⁷³ Zachoval sa náčrt pôvodného rozmiestnenia hrobov. Hroby boli roztrúsené na piatich rôznych pozemkoch. Pozemky patrili miestnym občanom Štefanovi Závackemu, Petrovi Sušinovi, Jánovi Varcholovi a Anne Majkovej. Všetky hroby sú označené ako jednotlivé. Až v priebehu exhumácie žandári zistili, že v troch hroboch sa nachádza viacero pozostatkov.²⁷⁴ Exhumačná komisia vytvorila rovnaký počet hrobov, aký bol exhumáciami zrušený. Spoločne je na cintoríne Miková II pochovaných 14 obetí. Poznáme štátnu príslušnosť všetkých obetí. Sú tu pochovaní ôsmi ruskí vojaci a šiesti rakúsko-uhorskí vojaci. Archívne dokumenty pripisujú piatim ruským obetiam dôstojnícke hodnosti. Ďalšie údaje nemáme k dispozícii.

Podobne ako cintorín Miková I je riešený aj tento cintorín. Nízky drevený plot si už vyžaduje renováciu. Hroby sú zarovnané a zatravnené. Uprostred hrobového poľa je veľký drevený križ. Na hroby bolo potrebné umiestniť križe s tabuľkami. Anonymitu cintorína by mala odbúrať informačná tabuľa. Napriek malým nedostatkom sú cintoríny v Mikovej príkladom, ako sa môžu aj malé vojnové cintoríny zachovať do dnešných čias s minimálnymi nákladmi.

POTÔČKY

Obec Potôčky sa nachádza vzdušnou čiarou 5 kilometrov východe od mesta Stropkov. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1557.²⁷⁵ Pred prvou svetovou vojnou niesla obec názov Ěrfálu. Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 mala obec Potôčky 79 obyvateľov.

Vojnový cintorín Potôčky

Vojnový cintorín v Potôčkach je súčasťou obecného cintorína. Na ploche civilného cintorína a v blízkosti kostola je roztrúsených deväť jednotlivých vojnových hrobov. Zložka o tomto vojnovom cintoríne neobsahuje síce veľa dokumentov, ale jej sú-

²⁷³ Rukopis práce týchto dvoch žandárov je viditeľný. Dokumenty sú vyplnené podľa pokynov a zodpovedne. Precíznu prácu odvedli aj pri spracovaní ďalších vojnových cintorínov v okrese Medzilaborce, kam Miková pôvodne patrila. Ich práca je dokonalým kontrastom oproti dokumentácii Žandárskej stanice Malá Pofana, ktorá je plná zmätočných údajov.

²⁷⁴ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Miková, cint. II.

²⁷⁵ ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 407.

časťou je precízne strojom napísaný zoznam padlých vojakov a tiež pomerne kvalitný náčrt vojnového cintorína.

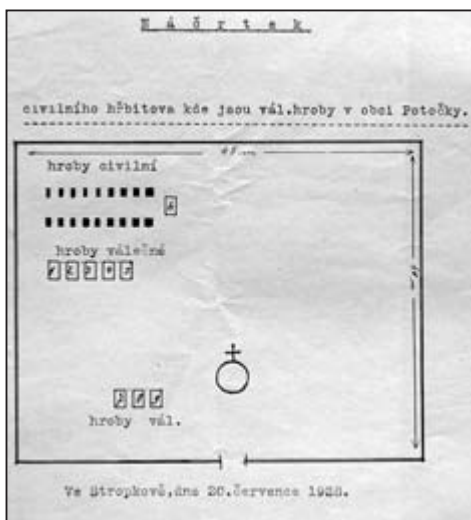
Podľa zoznamu padlých vojakov môžeme identifikovať až päť mien. V hrobe č. 1 je pochovaný Jozef Szegeda rakúsko-uhorskej štátnej príslušnosti. V hrobe č. 2 je pochovaný Ján Novák, ktorého štátna príslušnosť nie je upresnená. V hrobe č. 5

Plocha, kde sa nachádza vojnový cintorín v obci Potôčky

bol pochovaný plukovník Silvio Spiess von Braccioforte, ktorý padol 5. apríla 1915 vo veku 48 rokov.²⁷⁶ V hrobách č. 6 a 8 sú pochovaní Gabriel Váradí a Pavel Szabo. Až na dvoch vojakov, všetci pochovaní na vojnovom cintoríne v Potôčkach boli príslušníkmi rakúsko-uhorského 39. pešieho pluku.²⁷⁷

Cintorín v Potôčkach nepatrí medzi cintoríny postavené pohrebným komandom podľa architektonického plánu. V súčasnej dobe je problematické presne lokalizovať jednotlivé hroby na vojnovom cintoríne. Hroby môžeme považovať za zaniknuté. Pamiatku obetí prvej svetovej vojny na tomto cintoríne by mohol pripomínať jeden symbolický kríž a informačná tabuľa o histórii vojnového cintorína z prvej svetovej vojny.

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Potôčky

SOLNÍK

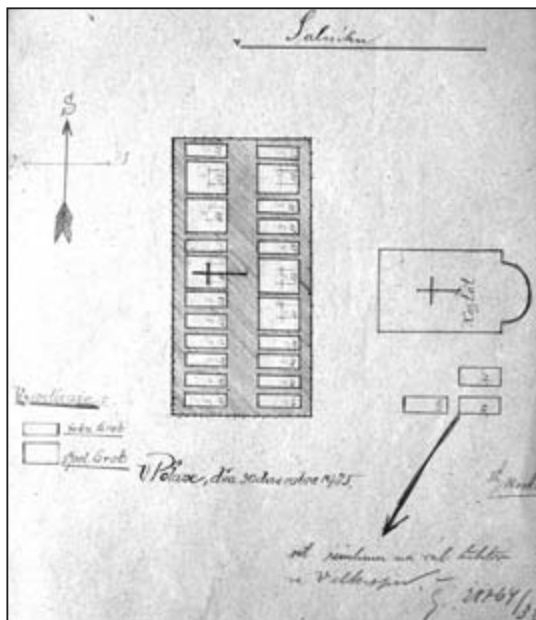
Obec Solník sa nachádza vzdušnou čiarou 7 kilometrov východne od mesta Stropkov. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1430.²⁷⁸ Pred prvou svetovou vojnou niesla obec názov Szalnok. Podľa sčítania obyvateľstva z roku 1910 v obci žilo 124 obyvateľov.

²⁷⁶ Československí četníci padlého plukovníka zaevidovali pod menom „Silvio Braccio Fonlei Spiern“. Išlo o veliteľa 39. pešieho pluku, ktorý za svoj výkon v boji medzi obcami Solník a Potôčky bol posmrtno ocenený najvyšším rakúsko-uhorským vyznamenaním – Rytierskym krížom vojenského rádu Márie-Terézie. Telo plukovníka Silvio Spiess von Braccioforte bolo ešte v roku 1915 exhumované a z obecného cintorína v Potôčkach prevzené do Viedne.

²⁷⁷ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Potôčky.

²⁷⁸ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 481.

Vojnový cintorín Solník

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Solník

Vojnový cintorín v Solníku patrí medzi menšie vojnové cintoríny v okrese Stropkov. Podľa archívnej zložky o tomto vojnovom cintoríne je jeho rozloha 166 m² a na tejto ploche sa nachádza 22 hrobov, v ktorých je pochovaných 32 padlých vojakov.²⁷⁹ V medzivojnovom období starostlivosť o tento vojnový cintorín zabezpečovala Žandárska stanica v Stropkove.

Pri hlbšom štúdiu evidenčných listov, ktoré sú súčasťou zložky o tomto vojnovom cintoríne zistíme, že v počte hrobov ktoré sa nachádzajú na cintoríne sú iste nezrovnalosti. Priamo na ploche sa nachádza 16 jednotlivých hrobov a 5 spoločných hrobov. Hroby sú číslované od čísla 47 po číslo 66.

Hrob vojaka, ktorý je evidovaný pod číslom 326 sa nenachádza na ploche cintorína, ale v lese neďaleko obce. Spoločné hroby sú hroby č. 55, 56, 63, 65 a 52.²⁸⁰ Ako hrob č. 52 je označený aj jeden samostatný hrob. Hrob č. 51 je v evidenčnom protokole vyškrtnutý.²⁸¹ V každom prípade číslovanie jednotlivých hrobov nezodpovedá nákresu a sú v ňom nezrovnalosti. Podľa zoznamu cintorínov z roku 1921 je dokonca v kolónke celkový počet mŕtvol uvedený údaj „neznámo“.²⁸² Celkový počet pochovaných padlých vojakov na vojnovom cintoríne v Solníku sa teda pohybuje od 31 do 33 vojakov.

Na vojnovom cintoríne v Solníku poznáme iba tri konkrétne mená padlých vojakov. V hrobe č. 62 je pochovaný Jozef Ringler, v hrobe č. 60 desiatnik Anton Toth. Obaja zomreli 15. marca 1915 a boli príslušníkmi rakúsko-uhorského 61. pešieho pluku. V hrobe č. 326, ktorý sa nachádza mimo plochy vojnového cintorína pri kóte 488 je pochovaný Alexander Csiku, taktiež príslušník rakúsko-uhorského 61. pešieho pluku.²⁸³ Súčasný stav vojnového cintorína nie je známy.

STAŠKOVCE

Obec Staškovce sa nachádza asi 13 kilometrov severovýchodne od okresného mesta Stropkov. Obec leží v Ondavskej vrchovine vo východnej časti doliny strednej Chotčianky. Keď kráľ Žigmund daroval Stropkovské panstvo Imrichovi z Perína v roku 1408, boli v listine spomínané aj časti dnešnej obce.²⁸⁴ V roku 1960 spojením Veľ-

²⁷⁹ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Solník.

²⁸⁰ V evidenčnom liste sa uvádza, že v šiestich spoločných hroboch leží 16 vojakov. Uvedené sú však len čísla piatich hrobov. VHA, f. VHC, šk. 59, obec Solník.

²⁸¹ Pravdepodobne pôvodne mal byť vyškrtnutý hrob č. 52, ale došlo k pochybeniu.

²⁸² VHA, f. ZVV, šk. 148, Vojnové hroby, Zoznam vojnových hrobov a cintorínov v správe Žandárskej stanice Poľana.

²⁸³ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Solník.

²⁸⁴ ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 580.

kých Staškoviec a Malých Staškoviec vznikla dnešná obec. Pred prvou svetovou vojnou sa časti dnešnej obce nazývali Kistavas a Nagytavas. V medzivojnovom období boli obe obce súčasťou okresu Medzilaborce.

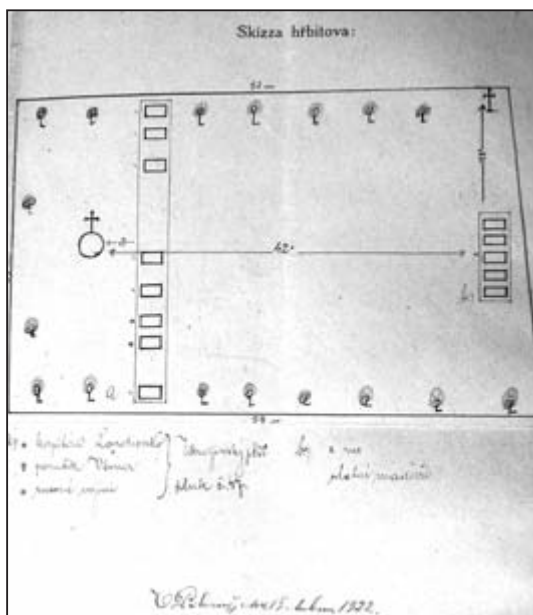
Vojnový cintorín Staškovce

Vojnový cintorín Staškovce sa nachádza v časti obce, ktorá sa niekedy nazývala Malé Staškovce. V medzivojnovom období sa o cintorín starala Žandárska stanica Malá Poľana.²⁸⁵ Cintorín je súčasťou obecného cintorína. Bol tvorený 13 hrobmi. Všetky spadajú do kategórie jednotlivých.²⁸⁶ Časť cintorína vznikla už počas vojny. Bola to skupina ôsmich jednotlivých hrobov v jednom rade za sebou. Po vojne

bol exhumáciami v okolí obce doplnený počet hrobov na trinásť. Bola vytvorená druhá skupina piatich hrobov. Obe skupiny hrobov boli od seba vzdialené asi 40 metrov. Prečo to tak bolo sa nepodarilo objasniť.²⁸⁷

Podarilo sa zistiť aj identitu troch obetí, z nich boli dvaja ruskí dôstojníci. Štátnu príslušnosť poznáme u všetkých obetí. Na tomto cintoríne sú pochovaní deväť ruskí vojaci a štyria rakúsko-uhorskí vojaci. Ruskí vojaci pochádzali zo 47. pešieho pluku. Všetky obeť padli počas bojových operácií v roku 1915.²⁸⁸ Exhumácie prebiehali 18. októbra 1921. Exhumačnú komisiu tvoril vrchný strážmajster Josef Hilschner a členovia miestnej samosprávy Jan Olarnik a Petro Czernega. Exhumované boli štyri hroby zo súkromného pozemku Štefana Homzu.²⁸⁹ Tento pozemok sa nachádzal v katastri vtedajších Veľkých Staškoviec. Pôvodne mali byť tieto štyri hroby upravené. Dokonca miestna žandárska stanica vyhotovila plánovaný rozpočet na obnovu hrobov. Rozpočet bol vyčíslený na 744 korún československých. Nakoniec sa rozhodlo o premiestnení pozostatkov na cintorín v Malých Staškovciach.²⁹⁰ Exhumovaní boli traja ruskí a dvaja rakúsko-uhorskí vojaci.²⁹¹

Vyššie uvedené fakty sa dajú vyčítať z archívnej zložky, ktorá patrí medzi najchaotickejšie zložky o cintorínoch v okrese Stropkov. Náčrt nemá kvalitné orientačné znaky, čo znemožňuje bezchybnú identifikáciu cintorína. Niektoré veci sú

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Staškovce

²⁸⁵ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Malé Staškovce.

²⁸⁶ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Malé Staškovce.

²⁸⁷ Pri vytváraní nových hrobov sa malo dbať o to, aby plocha cintorína nebola zbytočne veľká, čo by predražovalo údržbu, preto je rozmiestnenie hrobov v Staškovciach po exhumáciách dosť neobvyklé.

²⁸⁸ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Malé Staškovce.

²⁸⁹ Pôvodne boli žandári presvedčení, že všetky štyri hroby sú jednotlivé. Po vykonaní exhumácie sa prišlo nato, že v jednom hrobe boli pozostatky dvoch vojakov.

²⁹⁰ VHA, f. ZV, šk. 149, Vojnové hroby, Rozpočet na úpravu vojenského cintorína vo Vyšných Staškovciach.

²⁹¹ Na náčrte je uvedené, že sú tam 4 rakúsko-uhorskí vojaci a 1 ruský vojak, čo zjavne nesúhlasí s výsledkami exhumácie.

priam zarážajúce. Namiesto jednoduchého očíslovania hrobov, sú niektoré hroby označené symbolmi, ako krížik, bodka, či hviezdička.²⁹² Okrem toho sa v komunikácii medzi Žandárskou stanicou Malá Poľana a nadriadenými orgánmi objavujú zaujímavé počty zistených hrobov. Tieto počty poukazujú na to, že v oboch častiach dnešnej obce Staškovce bolo asi viacej vojnových hrobov, než sa ich sústredilo na vojnovom cintoríne v Malých Staškovciach. Zachovalo sa niekoľko hlásení, na ktorých môžeme demonštrovať, aký problém je niekedy zistenie skutočného počtu vojnových hrobov na cintoríne, či v katastri obce:

Rok	Hlásenie
1920	hlásenie žandárskej stanice uvádza, že v katastri obce Vyšné Staškovce sa nachádza 5 jednotlivých hrobov. ²⁹³
1921	Veľké Staškovce – 3 jednotlivé a 1 spoločný hrob boli exhumované. Malé Staškovce - nie sú evidované žiadne hroby.
1922	Malé Staškovce – 4 jednotlivé hroby. Veľké Staškovce - nie sú evidované žiadne hroby. ²⁹⁴
1923	Malé Staškovce – 10 jednotlivých hrobov. Veľké Staškovce - 2 jednotlivé a 4 spoločné hroby ?? ²⁹⁵
1924	Malé Staškovce – 10 jednotlivých hrobov. Veľké Staškovce - 2 jednotlivé a 4 spoločné hroby. ²⁹⁶

Uvedený výpočet dokladuje, že celkový počet hrobov v katastri obce Staškovce bol zjavne vyšší, ale neuvádza, čo sa s týmito hrobmi stalo.

STROPKOV

Mesto Stropkov leží v Ondavskej vrchovine vo východnej časti doliny Ondavy. Mesto je administratívnym a správnym sídlom okresu. Najstarší písomný doklad o meste Stropkov pochádza z roku 1404.²⁹⁷ Prvým majiteľom Stropkova bol Ladislav, syn Mikuláša zo Sv. Jura. Po jeho smrti Stropkov pripadol Prokopovi Balickému. Už v tomto období je Stropkov charakterizovaný ako zemepanské mestečko. Pred prvou svetovou vojnou sa mesto nazývalo Sztropkó. V meste sa nachádzajú dva vojnové cintoríny.

Vojnový cintorín Stropkov I

Vojnový cintorín Stropkov I patrí medzi najväčšie cintoríny v okrese. V medzivojnovom období mali vojnové cintoríny na starosti žandári z miestnej žandárskej stanice. Cintorín je súčasťou mestského cintorína. Nachádza sa tu spolu 96 hrobov.²⁹⁸ Z celkového počtu je 16 hrobov hromadných. Počty padlých obetí sa nachádzajú v nasledujúcej tabuľke.

²⁹² Tento fakt tiež svedčí o nekompetentnosti žandárov zo stanice Malá Poľana, pretože podobné chaotické znaky zmätočnej práce nesú aj ďalšie zložky, ktoré spracovávali.

²⁹³ VHA, f. ZVV, šk. 148, Vojnové hroby, Zoznam vojnových cintorínov v obvode Žandárskej stanice Malá Poľana z roku 1920.

²⁹⁴ VHA, f. ZVV, šk. 149, Vojnové hroby, Zoznam vojnových cintorínov v obvode Žandárskej stanice Malá Poľana z roku 1922.

²⁹⁵ VHA, f. ZVV, šk. 156, Vojnové hroby, Vojnové hroby, Zoznam vojnových cintorínov v obvode Žandárskej stanice Malá Poľana z roku 1923.

²⁹⁶ VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Vojnové hroby, Zoznam vojnových cintorínov v obvode Žandárskej stanice Malá Poľana z roku 1924.

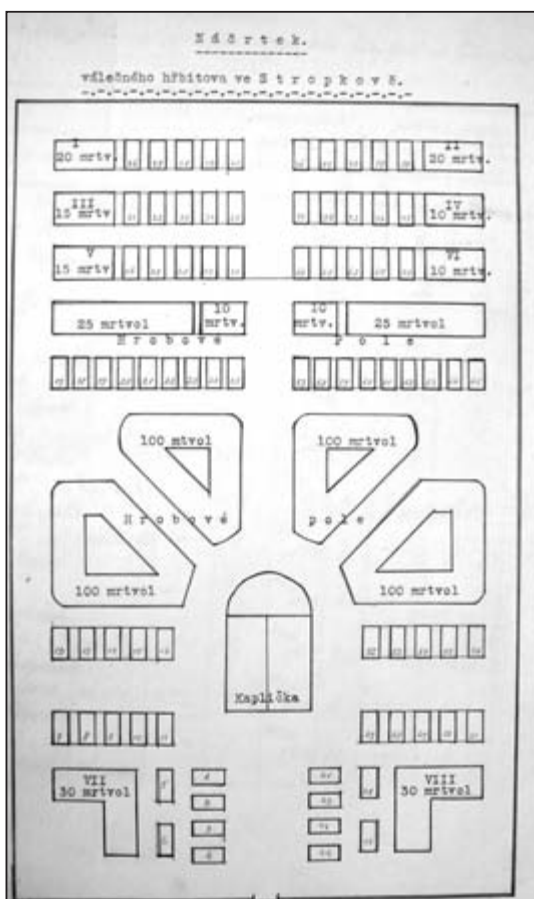
²⁹⁷ ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 502.

²⁹⁸ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Stropkov, cint. I.

Číslo hrobu	Počet obetí	Číslo hrobu	Počet obetí
1	30 obetí	9	30 obetí
2	100 obetí	10	100 obetí
3	100 obetí	11	100 obetí
4	25 obetí	12	10 obetí
5	10 obetí	13	25 obetí
6	15 obetí	14	10 obetí
7	15 obetí	15	10 obetí
8	20 obetí	16	20 obetí

Zvyšných 80 hrobov patrí do kategórie jednotlivých. Cintorín má rozlohu asi 1350 metrov štvorcových.²⁹⁹ Cintorín má tvar pravidelného obdĺžnika. V strede cintorína sa nachádza kaplnka. Vedľa kaplnky sú umiestnené štyri najväčšie šachty. Stredom cintorína prechádzala prístupová cestička ku kaplnke, ktorá delila cintorín na dve polovice. Táto kaplnka bola reštaurovaná československými úradmi v roku 1923.³⁰⁰ Rozmiestnenie a usporiadanie hrobov svedčia o odbornej práci pohrebného komanda. Cintorín má vlastnú architektúru a zjavne bol projektovaný ako monumentálne a pietne miesto pre padlých hrdinov monarchie.³⁰¹

Poznáme štátnu príslušnosť 690 vojakov. Na cintoríne sú pochovaní 43 ruskí vojaci a 647 rakúsko-uhorskí vojaci. Neznáma je iba štátna príslušnosť vojakov pochovaných v šachte č. 5. Poznáme mená 93 obetí. U väčšiny padlých vojakov pochovaných v jednotlivých hroboch poznáme aj presný dátum úmrtia. Obete z jednotlivých hrobov padli na bojisku alebo zomreli na následky zranení. V šachtách sú väčšinou pochované obete epidémie cholery.³⁰²

Dobový náčrt vojnového cintorína v meste Stropkov

²⁹⁹ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Stropkov, cint. I.

³⁰⁰ VHA, f. ZV, šk. 157, Vojnové hroby, Oprava kaplnky na vojnovom cintoríne v Stropkove.

³⁰¹ V pôvodných rakúsko-uhorských materiáloch boli najmä neznámi padlí vojaci označovaní ako „helden des K. und K. armee“, teda hrdinovia cisársko-kráľovskej armády.

³⁰² JURČIŠINOVÁ, N.: Život obyvateľov severovýchodného Slovenska začiatkom prvej svetovej vojny (1914 – 1915). *Dejiny* [online]. 2006, č. 1, s. 50 [cit. 2007-04-27]. Dostupné na WWW: <http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_1_2006.pdf>. ISSN 1337-0707.

V roku 1998 bol cintorín upravený. Nemožno hovoriť o skutočnej rekonštrukcii, ale prebehli tu stavebné úpravy. Hrobové polia boli zarovnané a plocha zatravnovaná. Cintorín je pravidelne čistý. V strede cintorína je umiestnený centrálny kríž. Mesto nechalo na cintoríne umiestniť kamenný pomník s nápisom, ktorý informuje o tom, že sú tu pochovaní vojaci padlí v prvej svetovej vojne. Cintorín síce spĺňa podmienky dôstojného pietneho miesta, ale nenesie veľa znakov vojnového cintorína. Určite by mu prospelo umiestnenie

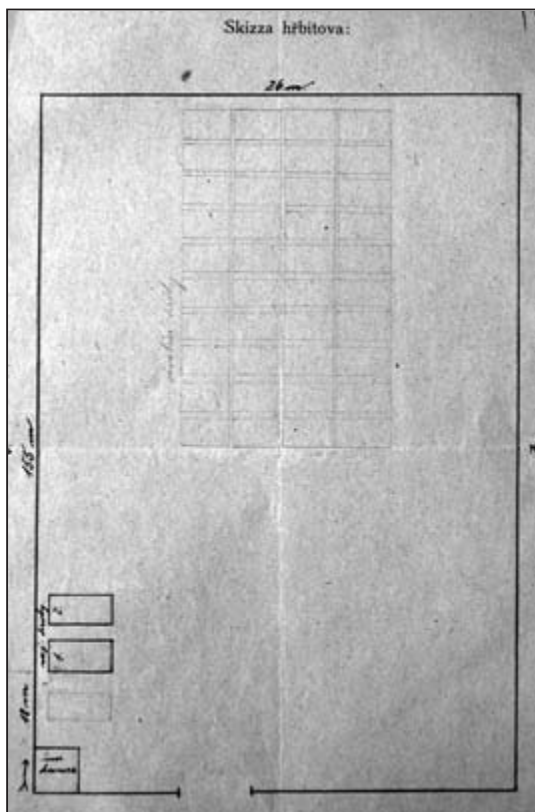
Pamätník na vojnovom cintoríne v Stropkove

informačných tabulí s informáciami o prvej svetovej vojne v regióne a histórii samotného cintorína. Na cintoríne by mal byť zverejnený aj zoznam známych obetí.

informačných tabulí s informáciami o prvej svetovej vojne v regióne a histórii samotného cintorína. Na cintoríne by mal byť zverejnený aj zoznam známych obetí.

Vojnový cintorín Stropkov II

Vojnový cintorín Stropkov II je súčasťou miestneho židovského cintorína. Je tvorený iba dvoma hrobmi. Sú tu pochovaní dvaja rakúsko-uhorskí vojaci židovského vierovyznania. Vojaci Mikloš Heschkovics a Isidor Mistrik Rach slúžili v 14. kráľovskom honvédskom pešom pluku. Obaja padli 27. 4. 1915 v Stropkove.³⁰³ Ak to bolo len trochu možné, boli židovskí vojaci pochovávaní na židovských cintorínoch. Toto pravidlo bývalo dodržané, len ak bol v blízkosti nejaký cintorín alebo vojak zomrel v zázemí. V období frontových bojov na takéto záležitosti nebol čas a židovskí vojaci boli pochovávaní spolu s ostatnými. V súčasnosti je možné

Vojnové hroby na židovskom cintoríne v meste Stropkov

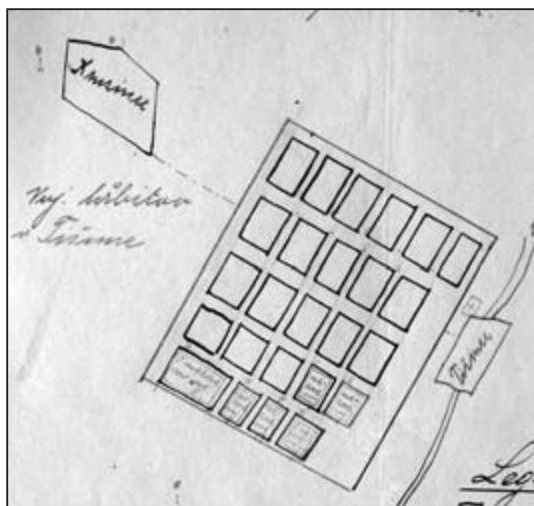
³⁰³ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Stropkov, cint. II.

určiť iba približné miesto, kde sa nachádzali vojnové hroby. V prípade, ak by sa na cintoríne Stropkov I. umiestnili informačné tabule o histórii prvej svetovej vojny v regióne, mala by sa tam nachádzať aj zmienka o vojakoch pochovaných na židovskom cintoríne.

TISINEC

Obec Tisinec sa nachádza 2 kilometre severozápadne od okresného mesta Stropkov. Dedina leží v údolí rieky Ondavy. Prvá písomná zmienka o obci Tisinec pochádza z roku 1379. Pred prvou svetovou vojnou niesla obec názov Tiszény. Administratívne obec spadala pod okres Svidník. Podľa sčítania obyvateľstva z roku 1910 mala obec 138 obyvateľov.

Vojnový cintorín Tisinec

Vojnový cintorín v Tisinci sa nachádza na okraji civilného cintorína.

Od plochy civilného cintorína je jasne oddelený a je pomerne ľahké ho identifikovať. V medzivojnovom období bola starostlivosťou o tento vojnový cintorín poverená Žandárska stanica Stropkov.³⁰⁴ Rozloha cintorína je 222 metrov štvorcových a nachádzal sa na pozemku Michala Vysokého a Juraja Prusťaka. V roku 1924 bol cintorín po obvode ohradený oplatením z ostnatého drôtu.³⁰⁵

Podľa údajov z katastrálneho listu je na tomto vojnovom cintoríne pochovaných

30 vojakov. Až na jedného, všetci sú neznámi. Pôvodne sa na vojnovom cintoríne v Tisinci nachádzalo 19 jednotlivých hrobov. O týchto hroboch sa v zložke o vojnovom cintoríne v Tisinci nenachádzajú žiadne bližšie informácie. K rozšíreniu vojnového cintorína došlo 23. novembra 1923,³⁰⁶ kedy boli na

cintorín exhumované **Vojnový cintorín v obci Tisinec**

³⁰⁴ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Tisinec válečný.

³⁰⁵ VHA, f. ZV, šk. 163, Vojnové hroby, Zoznam vojnových cintorínov v obvode Žandárskej stanice Stropkov z roku 1924.

³⁰⁶ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Tisinec válečný. Exhumačné protokoly.

ostatky vojakov z okolia obcí Krušinec, Tisinec a Duplín. Celkovo pribudlo sedem hrobov. V zložke o vojnovom cintoríne v Tisinci sú tieto hroby v evidenčných protokoloch evidované ako hroby č. 1 až 7. V hrobe č. 2 sú pochovaní dvaja vojaci a v hrobe č. 7 piati vojaci.

Známe je iba jedno meno vojaka Františka Jägera, ktorý je pochovaný v hrobe č. 4. Bol príslušníkom rakúsko-uhorského 23. pešieho pluku a zomrel na následky cholery 26. septembra 1914 vo veku 20 rokov.

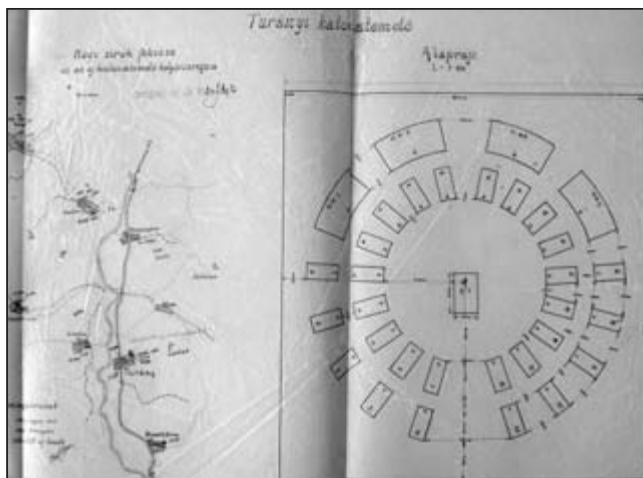
V súčasnej dobe je plocha cintorína pravidelne upravovaná. Vojnový cintorín je vykosený a sú na ňom umiestené malé kríže, ktoré upozorňujú na fakt, že ide o vojenský cintorín. Do budúcnosti by bolo vhodné umiestniť na ploche vojnového cintorína centrálny kríž a v blízkosti cintorína umiestniť informačnú tabuľu, ktorá by návštevníkov oboznámila s históriou udalostí prvej svetovej vojny v obci Tisinec.

Vojnové hroby na civilnom cintoríne Tisinci

Na civilnom cintoríne v Tisinci sa nachádzajú dva samostatné vojnové hroby. V týchto hrobách sú pochovaní neznámi vojaci. Archívna zložka okrem jednoduchého náčrtu³⁰⁷ viac informácií o týchto hrobách neposkytuje. V súčasnej dobe nevieme identifikovať polohu týchto hrobov. Bolo by vhodné v prípade, ak sa bude na vojnovom cintoríne v Tisinci osadzovať informačná tabuľa, spomenúť aj tieto dva vojnové hroby.

TURANY NAD ONDAVOU

Obec Turany nad Ondavou sa nachádza asi 24 km južne od okresného mesta Stropkov. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1567.³⁰⁸ Pred prvou svetovou vojnou obec niesla názov Turány. Podľa sčítania obyvateľov z roku 1910 v obci žilo 285 obyvateľov.

Vojnový cintorín Turany nad Ondavou

Vojnový cintorín v Turanoch nad Ondavou začal vznikať takmer okamžite po vzdialení sa frontu. Práca na tomto vojnovom cintoríne realizovalo špeciálne pohrebné komando. Tomu zodpovedá aj architektonické riešenie vojnového cintorína. Podobne ako vojnový cintorín v Chotči, aj vojnový cintorín v Turanoch nad Ondavou

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Turany nad Ondavou

³⁰⁷ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Tisinec obecni. Plánek.

³⁰⁸ ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 549.

vou mal zaujímavo spracovaný návrh usporiadania hrobových polí. Hroby na vojnovom cintoríne sú usporiadané do tvaru kruhu.³⁰⁹ Podľa náčrtu vypracovaného rakúsko-uhorským pohrebným komandom sa na vojnovom cintoríne pôvodne nachádzalo 28 jednotlivých hrobov a štyri masové šachty. V strede cintorína sa nachádzalo hrobové pole označené ako

Plocha vojnového cintorína v Turanoch nad Ondavou

A1³¹⁰ Rozloha cintorína je 549 metrov štvorcových. Majiteľom pozemku, na ktorom sa nachádza cintorín bola štátna škola v Turanoch nad Ondavou.³¹¹

V medzivojnovom období bola starostlivosťou o vojnový cintorín poverená Žandárska stanica v Miňovciach.³¹² Podľa evidenčných listov, ako súčasť zložky o vojnovom cintoríne, ktorú vypracovala žandárska stanica sa na vojnovom cintoríne nachádza 29 jednotlivých hrobov a štyri masové šachty. V šachte č. 1 leží 30 padlých vojakov, v šachte č. 2 a 3 po 36 padlých vojakov a v šachte č. 4 je pochovaných 25 vojakov.³¹³ Podľa údajov z evidenčných protokolov je možné identifikovať mená všetkých 29 obetí, pochovaných v jednotlivých hroboch. Vojaci pochovaní v masových šachtách sú všetci neznámi. Zaujímavosťou je hrob označený na nákrese ako A1. Medzi evidenčnými listami sa dvakrát vyskytuje evidenčný list k hrobu č. 1.³¹⁴ Môžeme predpokladať, že jeden z dvojice evidenčných listov je vystavený k hrobu A1, ktorý sa nachádza v strede vojnového cintorína.

U väčšiny obetí pochovaných na vojnovom cintoríne v Turanoch je uvedený dátum ich úmrtia. U veľkej časti pochovaných vojakov je taktiež uvedená príslušnosť k vojenskej jednotke.

Nejasný ostáva počet obetí pochovaných na vojnovom cintoríne v Turanoch nad Ondavou. Podľa údajov z evidenčných listov je na cintoríne pochovaných 156 vojakov. Katastrálny list uvádza 133 pochovaných vojakov.

V súčasnej dobe je problematické vojnový cintorín identifikovať. Vzhľadom na fakt, že sa nachádza v blízkosti civilného cintorína, jeho plocha je pravidelne vykosená. Na ploche cintorína sa však nenachádzajú žiadne identifikačné znaky, ktoré by pripomínali existenciu vojnového cintorína.

³⁰⁹ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Turiany. Turányi katonatemető.

³¹⁰ Z nákrese nie je jasné či ide o masový hrob, alebo jednotlivý hrob.

³¹¹ VHA, f. ZV, šk. 164, Vojnové hroby, Z rozkazu inspekcie válečných hrobů v Košicích č.j. 139 ze dne 4. března 1924.

³¹² VHA, f. VHC, šk. 59, obec Turiany.

³¹³ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Turiany.

³¹⁴ Pri jednom z evidenčných listov k hrobu č. 1 je pri jednotke neznáma značka.

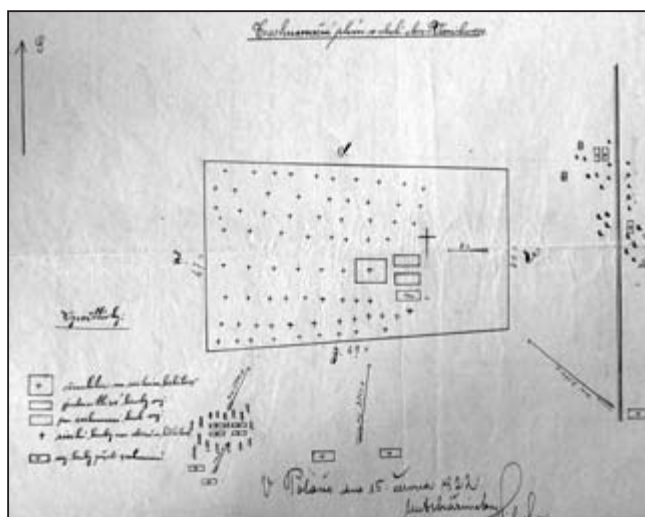
VARECHOVCE

Obec Varechovce sa nachádza asi 25 kilometrov východne od okresného mesta Stropkov. Obec leží vo východnej časti Ondavskej vrchoviny v hornej časti doliny Olky. Varechovce sa po prvýkrát spomínajú v listinách o dedení Stropkovského panstva z roku 1430.³¹⁵ Pred prvou svetovou vojnou sa obec nazývala Variháza. V medzivojnovom období bola obec súčasťou okresu Medzilaborce.

Vojnový cintorín Varechovce

Vojnový cintorín Varechovce sa nachádza na okraji obecného cintorína. V medzivojnovom období sa o tento cintorín mala starať Žandárska stanica v Malej Poľane.³¹⁶ Cintorín pozostával zo štyroch hrobov. Z celkového počtu hrobov sú dva hromadné a dva jednotlivé hroby. Cintorín vznikol už počas prvej svetovej vojny. Vtedy bola na cintoríne jedna hromadná šachta a dva jednotlivé hroby. Po vojne žandári hromadný hrob neexhumovali, preto sa nevie, koľko padlých vojakov je v nej pochovaných. Šachta č. 1 vznikla exhumovaním pozostatkov padlých vojakov v okolí obce. Spolu bolo exhumovaných 14 hrobov, ako to vyplýva z exhumačného náčrtu. Z toho bolo 13 hrobov jednotlivých a jeden hrob bol spoločný. Boli v ňom pochované dve obete. Exhumácie prebehli 19. mája 1922. Exhumačnú komisiu tvoril Michal Hrib a Štefan Pira.³¹⁷ Pôvodné hroby boli rozptýlené na pozemkoch miestnych občanov Michala Piru, Vasila Sušenja, Andreja Blichy a Ilony Hičákovej.³¹⁸ Ďalšie hroby sa nachádzali v lesoch varechovského panstva.

Informácie máme iba o pozostalých v šachte č. 1. Pretože nepoznáme počet obetí v starej šachte z čias vojny, ostáva pre nás neznámou celkový počet obetí pochovaných na cintoríne. So súčasnými znalosťami môžeme konštatovať, že na

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Varechovce

cintoríne vo Varechovciach je pochovaných minimálne 17 obetí z prvej svetovej vojny. Nepoznáme identitu žiadnej obete z tunajšieho cintorína. Štátna príslušnosť je známa v 15 prípadoch. Sú tu pochovaní 12 ruskí a 3 rakúsko-uhorskí vojaci. Viac informácií o tomto vojnovom cintoríne nemáme.

V súčasnosti hroby nie sú viditeľné. Poznáme iba približné miesto na cintoríne, kde sa hroby nachádzali. Je to neďaleko vstupnej brány na cintorín

³¹⁵ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 569.

³¹⁶ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Malá Poľana.

³¹⁷ Okrem žandárov boli členmi exhumačných komisií zástupcovia miestnej samosprávy.

³¹⁸ VHA, f. VHC, šk. 42, obec Malá Poľana.

pod starými smrekmi. Cintorín vo Varehovciach nepatrí medzi cintoríny postavené pohrebným komandom podľa architektonického plánu. Hroby môžeme považovať za zaniknuté. Pamiatku obetí prvej svetovej vojny na tomto cintoríne by mohli pripomínať symbolické kríže s informáciami o obetiach. Inou alternatívou by bolo umiestnenie jedného symbolického kríža a informačnej tabule na vojnovom cintoríne z prvej svetovej vojny.

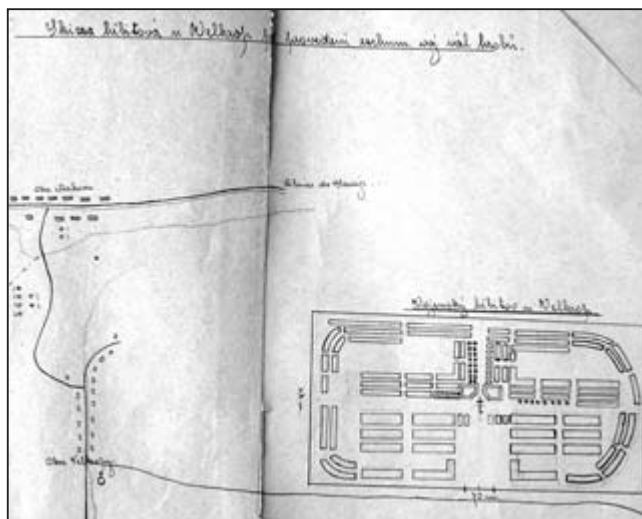
Plocha, kde sa nachádza vojnový cintorín vo Varehovciach

VELĽKROP

Obec Veľkrop sa nachádza asi 13 kilometrov severovýchodne od okresného mesta Stropkov. Veľkrop leží v strednej časti Ondavskej vrchoviny. Prvé písomné doklady o dedine Veľkrop pochádzajú z listiny kráľa Žigmunda z roku 1408.³¹⁹ Obec bola súčasťou Stropkovského panstva. Pred prvou svetovou vojnou sa obec nazývala Velkő.

Vojnový cintorín Veľkrop

Vojnový cintorín v obci Veľkrop je zaujímavým fenoménom medzi vojnovými cintorínmi na severovýchodnom Slovensku. Ostatné cintoríny v jeho okolí patria z hľadiska počtu pochovaných obetí skôr k menším. Na cintoríne vo Veľkrope by malo byť pochovaných 8662 obetí.³²⁰ Je tak najväčším vojnovým cintorín z prvej svetovej vojny na severovýchodnom Slovensku. **Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Veľkrop**

³¹⁹ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 583.

³²⁰ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Veľkrop.

Kvôli obrovskému počtu obetí vzbudzoval tento cintorín nedôveru, dokonca bola spochybnovaná jeho existencia.

Cintorín sa nachádza asi 800 metrov juhovýchodne od obce Veľkrop. Prístupová cesta vedie od Domu smútku a smeruje k svahu nad dedinou. Na svahu treba postupovať popri hranici lesíka a po niekoľkých stovkách metrov je vidieť osobitú skupinu stromov, ktorá obkolesuje celý cintorín. Má tvar veľkého obdĺžnika so stranami 48 a 70 metrov. Cintorín má rozlohu 3360 metrov štvorcových.³²¹ Stredom celého cintorína prechádzali v severojužnom a východozápadnom smere cestičky, ktoré rozdeľovali cintorín na štyri časti. V strede sa nachádzal centrálny kríž. Na náčrte je jasne viditeľné množstvo masových hrobov, z ktorých niektoré majú úctyhodné rozmery. Cintorín mala v medzivojnovom období na starosti Žandárska stanica Malá Poľana, neskôr stanica Stropkov. Pozemok, na ktorom sa cintorín nachádza, daroval jeho bývalý vlastník štátu.³²²

Podľa katastrálneho listu by sa na cintoríne malo nachádzať 127 hrobov. Z celkového počtu by sa tu malo nachádzať 72 hromadných šachtiet a 55 jednotlivých hrobov.³²³ Tento údaj súhlasí s počtom hrobov na archívnom náčrte.³²⁴ Tento cintorín vznikol postupne po skončení bojov v období prvej svetovej vojny. Je výsledkom niekoľkých etáp exhumovania hrobov z okolia a čistenia bývalého bojiska. Počet pozostatkov obetí je naozaj mimoriadne vysoký. Samotná zložka o cintoríne poskytuje iba zlomok informácií. To nám znemožňuje jednoznačne potvrdiť všetky čísla o cintoríne, ale na druhej strane máme dostatok informácií, aby sme dokázali, že cintorín jednoznačne existoval.³²⁵

Plocha vojnového cintorína nachádzajúceho sa nad obcou Veľkrop septembra do októbra

Náčrt, ako aj ďalšie archívne dokumenty nám dokazujú, že tento cintorín postavili profesionálne armádne jednotky, ktorých úlohou bola výstavba vojnových cintorínov a všetky práce s tým spojené. Dokázateľne tu pracovalo niektoré kriegsgräber komando. V archívnej zložke sa zachovali údaje z exhumáčnych prác v roku 1916.³²⁶ V období od

³²¹ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Veľkrop.

³²² VHA, f. ZVV, šk. 163, Vojnové hroby, Zoznam vojnových cintorínov v obvode Žandárskej stanice Malá Poľana z roku 1924.

³²³ Zvláštne je, že sa na cintoríne nenachádzajú spoločné hroby. Vzhľadom na fakt, že nevieme koľko obetí je pochovaných v jednotlivých šachtách, nemôžeme vylúčiť, že tu spoločné hroby sú. Minimálne jedna skupina hrobov na náčrte pripomína príliš veľké jednotlivé hroby alebo príliš malé šachty. Bez potrebnej dokumentácie toto všetko zostáva v rovine hypotéz.

³²⁴ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Veľkrop.

³²⁵ O existencii cintorína pochyboval aj Igor Slepcev, jediný historik, ktorý sa zaoberal cintorínmi z prvej svetovej vojny.

³²⁶ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Veľkrop.

1916 bolo v okolí Veľkropu exhumovaných 72 hrobov a pozostatky obetí boli prenesené na cintorín pri obci Veľkrop. Exhumovaných bolo 131 obetí. Pôvodné hroby sa nachádzali napr. na kóte 336 severozápadne od Varechoviec, medzi Veľkropom a Solníkom, južne od obce Makovce, na kóte 450 pri Veľkrope, západne od spomínanej kóty a pod.³²⁷ Samozrejme sú to iba fragmenty z celkového počtu, ale dokazujú systematické exhumačné práce už v období vojny, a to na pomerne širokom priestore.

Aj v medzivojnovom období prebiehali ďalšie exhumácie. V roku 1924 boli pod odborným dohľadom miestnych žandárov exhumované obeť z pôvodných hrobov nad obcou Makovce a pozostatky boli prenesené na cintorín vo Veľkrope. Spolu bolo exhumovaných 17 obetí.³²⁸ V roku 1933 sa uskutočnili exhumácie v obci Solník, kde došlo k zrušeniu vojnového cintorína a preneseniu troch obetí na cintorín vo Veľkrope. V dokumentoch zemského vojenského veliteľstva sú zmienky aj o exhumácii obetí z obce Breznička a ich preneseniu na tento cintorín.³²⁹

Údajov o obetiach pochovaných na tomto cintoríne máme veľmi málo. Poznáme identitu desiatich vojakov. Všetci boli príslušníkmi rakúsko-uhorskej armády. Väčšina z nich slúžila v 39. pešom pluku. Z celkového počtu obetí na tomto cintoríne by mala byť drvivá väčšina neznámych ruských vojakov. Presnejšie údaje momentálne nie je možné získať.

Dlhé roky, počas ktorých cintorín chátral sa na jeho stave negatívne podpísali. V poslednom období sa začali vyčistovacie práce, ale taký veľký a zanedbaný cintorín nie je jednoduché renovovať. Rekonštrukcia takej veľkej lokality by si vyžadovala veľkorysý rozpočet. Na druhej strane má cintorín impozantnú polohu na svahu nad dedinou. Je tu pochovaných viac ako 80 percent všetkých obetí prvej svetovej vojny v okrese Stropkov. Po rekonštrukcii by mohol byť vojnový cintorín dominantou obce i okresu.

V prvom rade by bolo potrebné vyčistiť plochu cintorína od krovín a náletových drevín. Situáciu komplikujú konáre, ktoré popadali zo starých stromov a sťažujú kosenie i čistenie plochy. Väčšina hrobov sa zachovala, takže po očistení by sa mali ukázať línie jednotlivých hrobových polí. Očista by ukázala, ktoré hroby by si vyžiadali úpravu. Všetky hroby by sa označili provizórnymi krížmi. Vztýčený by bol aj centrálny kríž. Tým by sa ukončili základné sanačné práce, ktoré by zabezpečili vojnový cintorín pred zánikom.

Zachovali sa tiež betónové stĺpiky oplatenia, na ktorých bolo kedysi pletivo. Oplatenie sa inštalovalo v šesťdesiatych rokoch. Rekonštrukcia vojnového cintorína vo Veľkrope je veľkou výzvou. Určite by to bol dlhodobý proces, ale po jeho skončení, by obec Veľkrop mala vo svojom katastri jednu z najdôležitejších vojensko-historických pamiatok na Slovensku.

³²⁷ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Veľkrop.

³²⁸ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Veľkrop.

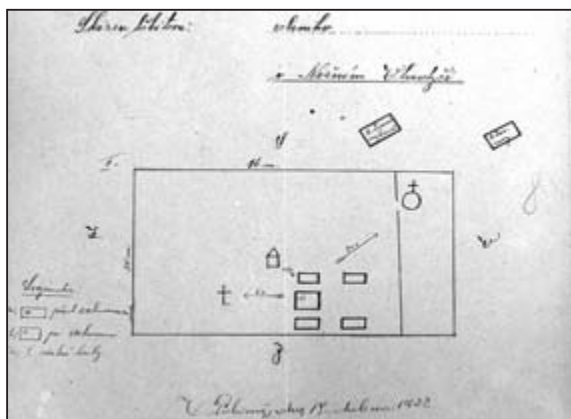
³²⁹ VHA, f. ZV, šk. 149, Vojnové hroby, Katastrálne listy – predloha.

VLADIČA

Obec Vladiča sa nachádza asi 42 kilometrov severovýchodne od okresného mesta Stropkov. Obec leží v Ondavskej vrchovine vo východnej časti doliny Chotčianky. Dnešná obec vznikla spojením pôvodných obcí Nižná Vladiča a Vyšná Vladiča v roku 1965. Najstaršie písomné zmienky o dedine sa zachovali z roku 1430.³³⁰ Obec bola súčasťou Stropkovského panstva. Pod obecnú správu vo Vladiči patria aj bývalé samostatné obce Suchá a Driečna. Pred prvou svetovou vojnou sa časti dnešnej obce nazývali Alsóladács (Nižná Vladiča) a Felsőladács (Vyšná Vladiča).

Vojnový cintorín Vladiča I (Nižná Vladiča)

Vojnový cintorín Vladiča I sa nachádza v časti obce, ktorá bola kedysi samostatnou obcou s názvom Nižná Vladiča. Vojnový cintorín je súčasťou obecného cintorína. Dohľad nad cintorínom mala v medzivojnovom období Žandárska stanica Malá Poľana.³³¹ Cintorín pozostával zo šiestich hrobov. Päť hrobov bolo jednotlivých. Posledným hrobom je masová šachta. V masovom hrobe bolo pochovaných sedem obetí. Spolu je na cintoríne pochovaných dvanásť obetí. Nedôkladný náčrt znemožňuje bližšie určenie hrobov.³³²

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Nižná Vladiča

Časť cintorína vznikla už počas vojny. Jednotlivé hroby sú pôvodné. Hromadný hrob vznikol až po vojne exhumovaním pôvodných hrobov z okolia obce. Exhumácie prebiehali 13. apríla 1922. Exhumáciu vykonala exhumáčna komisia v zložení strážmajster Janovský, Vasiľ Mulik a Andrej Backanič. Exhumované boli pozostatky siedmich vojakov. Určená bola štátna identita všetkých obetí. V šachte č. 1 boli pochovaní šiesti rusí vojaci a jeden rakúsko-uhorský vojak.

Kto sa nachádza v štyroch jednotlivých hroboch nevieme. Všetky obeť padli počas bojových operácií v okolí.

Ani tomuto vojnovému cintorínu sa nevyhýbajú nezodpovedané otázky. Archivný náčrt totiž odporuje ostatným dokumentom v zložke. Vo výpise hrobov, ktoré mala na starosti Žandárska stanica Malá Poľana z roku 1920 je uvedené, že v Nižnej Vladiči sa nachádza 5 jednotlivých hrobov.³³³ V roku 1922 prebehli exhumácie a pribudol masový hrob.³³⁴ Na náčrte z roku 1922 sú však zakreslené iba štyri jednotlivé hroby.³³⁵ Druhou záhadou na náčrte sú počty obetí v dvoch pôvodných hroboch. Pozostatky obetí z týchto hrobov boli exhumované do novej šachty č. 1.

³³⁰ ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 354.

³³¹ VHA, f. VHC, šk. 43, obec Nižná Vladiča.

³³² Typický rukopis práce tejto žandárskej stanice. Náčrt neobsahuje svetové strany, ani konkrétne orientačné body.

³³³ VHA, f. ZVV, šk. 148, Vojnové hroby, Zoznam cintorínov v obvode Žandárskej stanice Malá Poľana z roku 1920.

³³⁴ VHA, f. ZVV, šk. 156, Vojnové hroby, Zoznam cintorínov v obvode Žandárskej stanice Malá Poľana z roku 1922.

³³⁵ VHA, f. VHC, šk. 43, obec Nižná Vladiča.

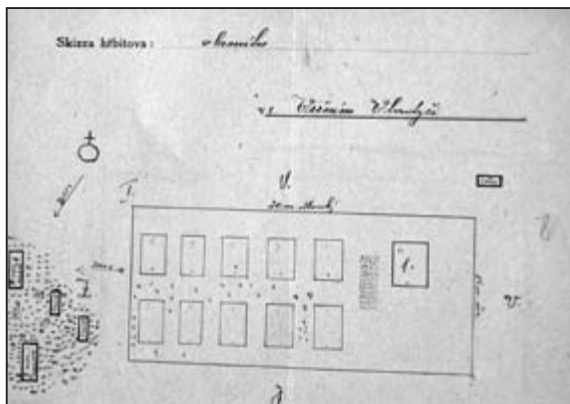
Na náčrte je zaznamenané, že v jednom hrobe boli pochovaní piati ruskí vojaci a v druhom traja ruskí vojaci. Čo je spolu 8 obetí. Podľa evidenčného listu bolo do nového hrobu prenesených sedem obetí, z toho jeden rakúsko-uhorský vojak.³³⁶ Tieto nezrovnalosti môže odhaliť len ďalšia dokumentácia k cintorínu.

V súčasnosti nepoznáme presné miesto, kde sa vojnové hroby nachádzali. Vieme iba to, že sa hroby nachádzali na obecnom cintoríne. So súčasnými informáciami môžeme považovať vojnový cintorín za zaniknutý. Obnova cintorína nie je veľmi reálna. Obete prvej svetovej vojny by mohli byť pripomenuté symbolickým krížom a informačnou tabuľou.

Vojnový cintorín Vladiča II (Vyšná Vladiča)

Druhy vojnový cintorín v obci Vladiča sa nachádza v časti obce, ktorá sa v medzivojnovom období volala Vyšná Vladiča. Cintorín bol súčasťou obecného cintorína a mal by sa nachádzať juhovýchodne od kostola. Dozor nad týmto vojnovým cintorínom spadal do kompetencií Žandárskej stanice v Malej Poľane.³³⁷ Bližšie určenie polohy cintorína pomocou archívneho náčrtu nie je možné, pretože neobsahuje žiadne orientačné body.

Cintorín pozostával iba z jedného masového hrobu. V tomto masovom hrobe bolo pochovaných osem obetí. Cintorín nebol pôvodný. Vznikol až v medzivojnovom období. Podobne ako v iných obciach, aj tu pristúpil správca cintorína k zhromaždeniu obetí z vojnových hrobov.³³⁸ Exhumácie sa vykonali 13. apríla 1922.³³⁹ Exhumačná komisia pracovala v zložení strážmajster Janovský, Vasil' Mulik a Andrej Backanič. Spolu

Dobový náčrt vojnového cintorína v obci Vyšná Vladiča bolo exhumovaných päť hrobov, ktoré sa nachádzali v okolí obce Vyšná Vladiča. Všetky obete boli uložené do spoločného hrobu č. 1. Nie sú známe mená ani jednej obete pochovanej na tomto cintoríne. Z výsledkov exhumácie sa podarilo určiť aspoň štátnu príslušnosť obetí. Do hromadnej šachty bolo pochovaných sedem ruských vojakov a jeden rakúsko-uhorský vojak.³⁴⁰ Ďalšie údaje o obetiach zatiaľ nepoznáme.

Aj vojnový cintorín Višnej Vladiče môžeme považovať za zaniknutý. Po masovom hrobe, ktorý by sa tu mal nachádzať už niet žiadnej stopy. Je preto zbytočné uvažovať o nejakej forme obnovy. Do budúcnosti by bolo potrebné umiestniť v obci aspoň informačnú tabuľu o udalostiach prvej svetovej vojny v okolí obce. Spomienku na obete prvej svetovej vojny vo Vladiči môžu pripomínať napríklad symbolické kríže na oboch cintorínoch.

³³⁶ VHA, f. VHC, šk. 43, obec Nižná Vladiča.

³³⁷ VHA, f. VHC, šk. 43, obec Vyšná Vladiča.

³³⁸ Hroby boli exhumované a sústredované predovšetkým z dôvodu jednoduchšej a lacnejšej starostlivosti. Druhým dôvodom bolo uvoľnenie pozemkov súkromných majiteľov, na ktorých boli pôvodné hroby, aby ich mohli využívať na hospodárske účely.

³³⁹ VHA, f. VHC, šk. 43, obec Vyšná Vladiča.

³⁴⁰ VHA, f. VHC, šk. 43, obec Vyšná Vladiča.

VOJNOVÉ HROBY

Okrem spomenutých vojnových cintorínov sa v okrese Stropkov v niektorých obciach nachádzajú aj samostatné vojnové hroby. V obci Korunková sa nachádzali dva vojnové hroby. Boli v nich pochovaní dvaja rakúsko-uhorskí vojaci. Poznáme identitu oboch obetí. Vojak Peter Manere a Lajos Papp padli v marci 1915.³⁴¹ V medzivojnovom období starostlivosť o tieto vojnové hroby zabezpečovala Žandárska stanica Stropkov.³⁴² Poloha oboch hrobov nie je podľa nákresu zistiteľná. Hroby neboli očíslované a tento fakt sťažuje ich identifikáciu. V súčasnosti tieto vojnové hroby nedokážeme identifikovať. Dvojicu hrobov, o ktoré sa dlho nikto nestaral sa po toľkých rokoch pravdepodobne už nájsť nepodarí.

V obci Kožuchovce sa na civilnom cintoríne nachádzali dva vojnové hroby s tromi pochovanými padlými vojakmi. Za tieto vojnové hroby v medzivojnovom období zodpovedala Žandárska stanica v Krajnej Poľane.³⁴³ O hroby sa staral Ján Voborbeľ za paušálny ročný poplatok.³⁴⁴ Hrob č. 1 bol jednotlivý a hrob č. 2 spoločný. Nepoznáme identitu vojakov pochovaných na tomto cintoríne. Známa je iba ich štátna príslušnosť. Všetci traja boli príslušníkmi ruskej armády. Padli ešte v roku 1914, teda pri prvom vpáde ruských vojsk na naše územie.³⁴⁵ Náčrt je spravený veľmi povrchno, takže nedokážeme určiť polohu hrobov na súčasnom cintoríne. Z tohto dôvodu môžeme považovať vojnové hroby v obci Kožuchovce za zaniknuté.

Taktiež v obci Kručov sa nachádzal jeden vojnový hrob. Miesto posledného odpočinku tu našiel rakúsko-uhorský vojak Hermann Pültav. Hermann Pültav bol príslušníkom rakúsko-uhorského 27. pešieho pluku. Zomrel 30. novembra 1914.³⁴⁶ Dnes tento vojnový hrob nie je možné lokalizovať. V medzivojnovom období starostlivosť o tento vojnový hrob zabezpečovala Žandárska stanica v Marhani.

Jeden vojnový hrob sa nachádzal aj v obci Krušinec. Nachádzal sa na miestnom obecnom cintoríne. V medzivojnovom období bola starostlivosťou o tento hrob poverená Žandárska stanica v Stropkove.³⁴⁷ Hrob spadá do kategórie jednotlivých hrobov. Je tu pochovaný neznámy vojak. Bližšie informácie o obeti pochovanej na miestnom cintoríne archívna zložka neobsahuje. Jednotlivý hrob je po rokoch bez starostlivosti len veľmi ťažko identifikovateľný. Náčrt z medzivojnového obdobia je veľmi jednoduchý a dnes už nie je možné lokalitu hrobu nájsť. Preto tento vojnový hrob môžeme považovať za zaniknutý.

Na obecnom cintoríne v obci Tokajik sa nachádzal hrob jedného neznámeho vojaka. Jeho národnosť je v evidenčnom liste označená ako poľská. Starostlivosťou o tento vojnový hrob bola v medzivojnovom období poverená Žandárska stanica v Miňovciach³⁴⁸ Vypracovaný náčrt určujúci polohu vojnového hrobu je natoľko jednoduchý, že v súčasnosti už jeho lokalizácia s vysokou pravdepodobnosťou nebude možná.

³⁴¹ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Pucak (Korunková).

³⁴² VHA, f. VHC, šk. 58, obec Pucak (Korunková).

³⁴³ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Kožuchovce.

³⁴⁴ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Kožuchovce.

³⁴⁵ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Kožuchovce.

³⁴⁶ VHA, f. VHC, šk. 12, obec Kručov.

³⁴⁷ VHA, f. VHC, šk. 58, obec Krušinec.

³⁴⁸ VHA, f. VHC, šk. 59, obec Tokajik.

ZÁVER

Väčšinu stôp prvej svetovej vojny už dávno zaval neúprosný tok času. Stopy krutých bojov zakryla príroda alebo ľudská činnosť. Posledným mementom strašnej vojny sú desiatky vojnových cintorínov v regióne severovýchodného Slovenska. Aj na nich sa podpísal zub času, ale predovšetkým ľudská nedbanlivosť. Celé desaťročia tieto smutné pamätníky ničivej vojny chátrali a postupne mizli z povrchu zemskeho i z pamäte ľudí. Prišiel čas tento neutešený stav zmeniť.

Je zbytočné pripomínať, akú hodnotu majú pre región tieto kultúrno-historické pamiatky. Svedčia o tragických ľudských osudoch, ktoré zomlel globálny konflikt prebiehajúci v rokoch 1914-1918. Územie severovýchodného Slovenska je jedinou časťou nášho štátu, ktorú prvá svetová vojna bezprostredne zasiahla. Úlohou každej civilizovanej spoločnosti je s úctou a pietou postarať sa o cintoríny obetí všetkých konfliktov. Voči tejto úlohe má naša spoločnosť ešte mnoho podlžností.

Zlá situácia, v ktorej sa mnoho vojnových cintorínov v regióne severovýchodného Slovenska nachádza, vyplynula predovšetkým z nezáujmu verejnosti o túto problematiku. Táto publikácia si kladie za cieľ zvyšovať informovanosť širokej verejnosti a rozprúdiť diskusiu o budúcnosti vojnových cintorínov u nás.

V poslednom období sa objavujú náznaky zlepšenia stavu vojnových cintorínov. Začína sa hovoriť o nutnosti ich záchranu. Aktivizujú sa orgány samosprávy i ďalšie subjekty. Objavujú sa aj konkrétne činy. Vojnové cintoríny v Ňagove, Palote, Radvani nad Laborcom či Výrave sa podarilo zrekonštruovať do základnej podoby vďaka ochote samosprávy, ako aj za pomoci dobrovoľníkov z Klubu vojenskej histórie Beskydy. V obci Stebník (okres Bardejov) vďaka spoločnému úsiliu obce a KVH Beskydy začala komplexná rekonštrukcia vojnového cintorína. Každá z takýchto správ musí potešiť všetkých ľudí, ktorým nie je história ich regiónu ľahostajná. Pevne veríme, že naše občianske združenie má svoj podiel na postupnom zlepšovaní situácie v regióne.

Je našou základnou úlohou ponúkať pomoc každému, kto by chcel čo i len trochu prispieť k záchranu vojenových cintorínov. Najvýraznejšie môžeme k zlepšeniu situácie prispieť formou rozvíjania ďalšieho odborného výskumu. Táto publikácia je ďalším krôčikom na tejto dlhej ceste. Systematický výskum v tejto problematike na Slovensku dlho neprebíhal. Neexistuje dostatočné množstvo archívnych materiálov, ktoré by umožnili bez pochybností zmapovať jednotlivé lokality. Sme si vedomí, že sa pri výskume nevyhneme aj chybám. Sústavný výskum a publikovanie výsledkov výskumu však umožní získať informácie o cintorínoch všetkým ľuďom, ktorí sa snažia vojenské cintoríny zachrániť. Občianske združenie Klub vojenskej histórie Beskydy sa zameriava predovšetkým na výskum regionálnych vojenských dejín, ale jeho členovia si kladú za povinnosť aj prakticky priložiť ruku k dielu. Predpokladáme, že si táto publikácia plná užitočných informácií nájde cestu aj k predstaviteľom samosprávy obcí, v ktorých sa vojnové cintoríny nachádzajú. Predovšetkým im ponúkame spoluprácu vo viere, že spoločným úsilím prispejeme k záchranu vojenských cintorínov v našom regióne.

RESUMÉ

The publication **Mementoes of the First World War – Part 2** (The cemeteries in Snina and Stropkov districts) is the second part of the trilogy, which will give not only a complex picture of history, progress of research, but also a description of present condition of the WWI graveyards in the north-eastern Slovakia. Introductory part deals with the cemeteries in the area of today's district of Snina and Stropkov. Editing of the book is realized with the support of "Club of military history – Beskydy" and financed from the Ministry of Defense project.

The first chapter of the publication introduces the combat operations that were taking place in Snina and Stropkov area from November 1914 to May 1915. The following chapter brings out the problem of the birth of the military graveyards and their maintenance. The reader is briefly introduced to the archive material dealing with the topic of the WWI cemeteries found in the Slovak archives. This part of the book also points out the obstacles the research of the archive material can bring.

The biggest section of the publication provides fifty-eight detailed profiles of each of the graveyard situated in Snina and Stropkov district. Part of every profile is a short description of the particular place where the cemetery lies and the road to it. It is followed by the analysis of the archive material that is available in The Historical Military Archive in Bratislava. The book continues with the present state of the specific graveyard and the piece of advice how to make military cemetery a respectable place for the fallen soldiers.

The birth of this publication was determined by the fact that no research of the WWI cemeteries has been taking place for a long time. The publication hopes to provide a stimulus to bring more interest in the topic dealing with not only military cemeteries, but also battles in the WWI fought in Slovakia.

Die Publikation **Mementos des ersten Weltkrieges – Teil 2**. (Friedhöfe in der Umgebung von Snina und Stropkov) ist die zweitens einer dreiteiligen Edition, die die komplexe Geschichte, den Verlauf der Forschung, aber auch den heutigen Zustand von militärischen Friedhöfen im Ersten Weltkrieg in der Umgebung von Snina und Stropkov im Norden der Ostslowakei thematisiert. Der Einleitungsteil widmet sich den militärischen Friedhöfen in der heutigen Umgebung von Snina und Stropkov. Die Ausgabe der Publikation verdankt sich der Unterstützung des Vereins der militärischen Geschichte Beskydy und wird aus Projektmitteln des Verteidigungsministeriums der Slowakei finanziert.

Die Publikation stellt im ersten Kapitel Kampfoperationen dar, die auf dem Gebiet von Snina und Stropkov nacheinander in kurzer zeitlicher Abfolge vom November 1914 bis zum Mai 1915 verliefen. Das nächste Kapitel bietet einen kurzen Exkurs in die Problematik der Entstehung von militärischen Friedhöfen und ihrer nachfolgenden Erhaltung. Der Leser macht sich mit Archivmaterial vertraut, das sich der Problematik von militärischen Friedhöfen aus dem Ersten Weltkrieg in slowakischen Archiven widmet. Dieser Teil der Publikation weist

auf ein paar Gefahren hin, die sich bei der Forschungsarbeit mit diesem Material ergeben können.

Der ausführlichste Teil der vorliegenden Publikation sind achtundfünfzig Profile von militärischen Friedhöfen, die sich auf dem heutigen Gebiet von Snina und Stropkov befinden und die mit einheitlicher Methodik bearbeitet wurden. Jedes Profil enthält zunächst eine kurze Beschreibung des Ortes, wo sich der militärische Friedhof befindet, eventuell auch eine Wegbeschreibung. Es folgt die Analyse von Archivmaterial aus dem Militärischhistorischen Archiv des militärischhistorischen Instituts in Bratislava. Abschließend enthält jedes Profil eine Bewertung des aktuellen Zustands des konkreten militärischen Friedhofs sowie eine kurze Empfehlung, die dazu beitragen soll, die militärischen Friedhöfe als würdige Ort der Ruhe für die im Krieg gefallenen Soldaten zu erhalten.

Die Entstehung dieser Publikation verdankt sich auch der Tatsache, dass die systematische Erforschung der Problematik der militärischen Friedhöfe im Ersten Weltkrieg in der Slowakei lange nicht erfolgte. Diese Publikation möchte dazu anregen, nicht nur das Thema militärischer Friedhöfe, sondern auch die umfangreiche Problematik der Kämpfe, die in der Slowakei während des Ersten Weltkriegs verliefen, in naher Zukunft monographisch zu bearbeiten.

Воспоминания о Первой мировой войне (2-й том: Военные кладбища в районах Снина и Стропков) являются второй частью серии публикаций, которые будут знакомить читателя с историей и нынешним состоянием военных захоронений времен Первой мировой войны на территории северо-восточной Словакии. Второй том этой серии посвящен военным кладбищам в районах Снина и Стропков. Публикацию выпускает Клуб военной истории «Бескиды» при финансовой поддержке Министерства обороны Словацкой республики.

Начальная глава публикации описывает боевые действия, которые с перерывами происходили на карпатском фронте у городов Снина и Стропков с ноября 1914 года до мая 1915 года. Следующая глава представляет историю возникновения военных кладбищ и характеризует подход государства к заботе о местах военных захоронений в течение последних 90 лет. В этой главе читатель познакомится с документами словацких архивов, которые содержат информацию о военных кладбищах времен Первой мировой войны, а также с проблемами, связанными с их анализом.

Самой большой частью публикации является третья глава, которая составлена из информационных профилей отдельных военных захоронений в общем количестве 58 кладбищ. Эти профили сделаны по единой методике и содержат следующую информацию: описание места расположения военного кладбища и путей к нему, анализ соответствующих документов об этом кладбище из фондов архива Военно-исторического института в Братиславе, описание нынешнего состояния военного захоронения и рекомендации про его реконструкции.

Главной идеей этой публикации и проекта в целом является приведение военных кладбищ 1914 – 1918 годов на северо-востоке Словакии в такое со-

стояние, которое соответствовало бы культурно-общественному значению мест вечного упокоения погибших солдат. Научное исследование вопросов, связанных с местами военных захоронений, не осуществлялось в течение последних 90 лет, и наша публикация представляет один из этапов подготовки к написанию комплексной научной монографии о боевых действиях и военных кладбищах времен Первой мировой войны на территории современной Словацкой республики.

Publikacja Mementa pierwszej wojny światowej – Część II. (Cmentarze w powiatach Snina i Stropkov) jest drugą z trzyczęściowej edycji. Jej celem jest zmapowanie całości historii, przebieg badania, ale i stan współczesny cmentarzy wojskowych z pierwszej wojny światowej na północy powiatów Snina i Stropkov. Edycja publikacji jest realizowana Klubem historii wojskowej Beskydy i jest finansowana projektem Słowackiego ministerstwa obrony.

Publikacja w pierwszym rozdziale przedstawia operacje bojowe, które na terenie powiatów Snina i Stropkov przebiegały z przerwami od listopada 1914 do maja 1915. Następny rozdział przybliży w skrócie problematykę powstania cmentarzy wojskowych i ich utrzymywania. Czytelnik jest w skrócie zaznajomiony z materiałami archiwalnymi, które są na ten temat dostępne w archiwach słowackich. Rozdział ten przedstawia problematykę pracy badawczej z tymi materiałami.

Najobszerniejszą częścią tej publikacji jest 58 samodzielnych opisów cmentarzy wojskowych, położonych na terenie dzisiejszego powiatu Snina i Stropkov, opracowanych jednakową metodyką. Każdy rozdział rozpoczyna się opisem miejsca, w którym dany cmentarz jest położony z opisem drogi do niego. Dalej znajdujemy w publikacji analizy dokumentów dostępnych w archiwum wojskowym w Historycznym instytucie wojskowym w Bratysławie. Następuje krótki opis aktualnego stanu cmentarza i sposobu jak pomóc, by stał się dostojniejszym miejscem spoczynku poległych żołnierzy.

Powstanie tej publikacji podniecił też fakt, iż problematyką cmentarzy żołnierzy z I. wojny światowej nikt się na Słowacji długi czas nie interesował. Publikacja jest dalszym impulsem do tego by tematyka dalszych losów cmentarzy żołnierskich, ale i walk, które odbywały się na terenie Słowacji podczas I wojny światowej były w bliskim czasie dalej monograficznie opracowane.

Az Első világháború mementói – Második rész (Snina/Szinnai és Stropkov/Sztropkói járások temetői) című könyv a második darabja annak a háromrészes könyvsorozatnak, amely a Kelet-Szlovákia északi részén található első világháborús katonai temetők jelenlegi állapotát, történelmét és kutatástörténetét tárja fel. A következő rész a Snina/Szinnai és Stropkov/ Sztropkói járások területén található katonai temetőkkel foglalkozik. A publikációt a „Beskydy” Katonai történelmi Klub adja ki, a Szlovák Köztársaság Hadügyminisztériuma támogatásának köszönhetően.

A könyv első fejezete az 1914 novembere és 1915 májusa között kisebb szünetekkel a Snina/Szinnai és Stropkov/ Sztropkói járások területén lezajlott katonai hadműveletekkel foglalkozik. A következő fejezet a katonai temetők keletkezésének és rendben tartásának körülményeit vizsgálja. Az olvasó lehetőséget kap, hogy megismerkedjen olyan szlovák levéltárakban található levéltári anyagokkal, amelyek az első világháborús katonai temetőkkel foglalkoznak. Ez a fejezet áttekintést nyújt azokról a nehézségekről is, amelyekkel a kutató találkozhat az említett anyagok feldolgozása során.

A könyv legnagyobb terjedelemben a 58, egységes metodológia alapján feldolgozott katonai temetővel foglalkozik, amelyek Snina/Szinnai és Stropkov/ Sztropkói járások területén találhatóak. Minden egyes egység tartalmazza a katonai temető földrajzi elhelyezkedésének rövid leírását, néhány esetben az oda vezető utat is ismerteti. Aztán a Pozsonyban található Katonai Történelmi Intézet Katonai Történelmi Levéltárában fellelhető és hozzáférhető anyagok elemzése következik, majd az egyes katonai temetők jelenlegi helyzetének és állapotának ismertetése – mindez egy rövid ajánlással annak érdekében, hogy a katonai temetők az elesett katonák méltó nyughelyei lehessenek.

A könyv megjelenését nagyban befolyásolta, hogy Szlovákiában nagyon hosszú időn át nem folyt szisztematikus kutatás az első világháborús katonai temetőkkel kapcsolatban. Ez a könyv egy újabb ösztönzés szeretne lenni annak érdekében, hogy a katonai temetők kérdése valamint szélesebb összefüggéseiben az első világháború alatt Szlovákia területén zajló hadműveletek a közeljövőben egy monográfia keretében feldolgozásra kerüljenek.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. ARATÓ, Jenő: Háborus naplója 1914 junijus 28 - 1916 augusztus 5, auto-rský rukopis. [cit. 2009-10-25] Dostupné na WWW: <<http://www.aratoje-no.extra.hu/>>
2. BARDOLFF, Carl: Der Militar Maria-Theresien Orden – Die Auszeichnungen im Weltkrieg 1914-1918. Wien : Militarwissenschaftliche Mitteilungen, 1943.
3. BEŇKO, J.: Stropkov. Martin : Gradus, 1994. ISBN 80-901392-5-6.
4. BRUSILOV, Alexej Alexejevič: Moi vospominanija. Moskva : Olma-Press, 2004. ISBN 83-921494-4-0.
5. DANGL, Vojtech – SEGEŠ, Vladimír: Vojenské dejiny Slovenska 1711 – 1914. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 1996, ISBN 80-88842-02-6.
6. DENIKIN, Anton Ivanovič: Put ruskovo oficera. Moskva : Ajris-Press, 2006.
7. DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav: Cintoríny prvej svetovej vojny v Karpatoch. Humenné : Redos, 2007, ISBN 978-80-969233-3-5.
8. DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav: Mementá prvej svetovej vojny (Diel I.). Cintoríny v okresoch Humenné a Medzilaborce. Humenné : Redos, 2008, ISBN 978-80-969233-8-0.
9. GILBERT, Martin: První světová válka. Brno: Nakladatelství BB/art, 2005, ISBN 80-7341-563.
10. GRAHEK, Anton: Spomini na Pervo svetovno vojno in ujetništvo. Ljubljana : Mladika, 2001.
11. HART, Liddell: Histórie první světové války. Brno : Jota, 2001, ISBN 80-7217-164-X.
12. HORNE, Charles F. (ed.): Source Records of the Great War, Vol. III, National Alumni, 1923, Dostupné na WWW: <<http://www.firstworldwar.com/diaries/carpathianmemoir.htm>>
13. HORVÁTH, Jakub: Posledná vojna rakúsko-uhorskej monarchie. Banská Bystrica : Jakub Horváth, 2008, ISBN 978-80-970040-6-4.
14. HRONSKÝ, Marián a kol.: Vojenské dejiny Slovenska 1914 – 1939. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 1996, ISBN 80 88842-05-0.
15. JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Život obyvateľov severovýchodného Slovenska začiatkom prvej svetovej vojny (1914 – 1915). Dejiny [online]. 2006, č. 1, s. 48 – 61. [cit. 2007-04-27]. Dostupné na WWW: <http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_1_2006.pdf>. ISSN 1337-0707.
16. JUŠKO, Valentin: 48. pechotnaja divizija, Moskva : autorská práca, 2004.
17. KERSNOVSKIJ, Anton: Istorija ruskoj armii 1881 – 1916, Smolensk : Rusič, 2004, ISBN 5-8138-0603-2.
18. KOVÁČ, Dušan: Karpatská zima 1914-1915 a jej vplyv na česko-slovenský odboj. In: Slovanské historické studie, 1997, č. 23, s. 23-34.
19. LESEVICKIJ, Nikolaj Petrovič: Pervyj pochod XXIV. armejskogo korpusa v Vengriju v nojabrje 1914 goda, Vojna i revolucija n.12, Moskva, 1928.
20. LOSONCZI, Szakall Kálmán: Uzsok Hösei 1914. In: A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete 1914 – 1918, Budapest : De Sgardelli Caesar, 1931.

21. MADELUNG, Aage: Hadinaplóm – Elmékek és jegyzetek a Kárpátokból és Galiciából. Budapest : Athenaeum, 1915.
22. MACHALEK, Pál: 101. Cs. és Kir. gy. ezred Története 1883 – 1918, Budapest : Machalek Pál, 1934. 266 s.
23. MOLNÁR, Pál: A Pozsonyi utászok gyalogharcban. In: A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete 1914 – 1918. Budapest : De Sgardelli Caesar, 1931, s. 103 – 108.
24. OSKIN, Michail: Šturm Karpat – Zima 1915, Moskva : Cejchgauz, 2007, ISBN 978-5-9771-0036-6.
25. Osterreich-Ungarns Letzter Krieg 1914 – 1918, Erster Band: Das Kriegsjahr 1914, Wien : Verlag der Militarwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930.
26. Osterreich-Ungarns Letzter Krieg 1914 – 1918, Zweiter Band: Das Kriegsjahr 1915 (Erster Teil), Wien : Verlag der Militarwissenschaftlichen Mitteilungen, 1931.
27. PILISI, Lajos: A Kárpáti harcokból, Budapest : Athenaeum, 1915.
28. PROCHÁZKA, Zdeněk: Vojenské dějiny Československa II. Díl 1526-1918. Praha : Naše vojsko, 1986.
29. Prvá svetová vojna – boje v Karpatoch. Zost. V. Fedič – S. Husťák, Humenné : Redos, 2007, ISBN 978-80-969233-5-9.
30. Prvá svetová vojna – pozabudnuté cintoríny. Zost. M. Mikita, Svidník : Regionálna rozvojová agentúra Svidník, 2006, ISBN 80-967898-8-0.
31. SLEPCOV, I.: Česká družina na východnom Slovensku. In: Vojenská história, roč. 8, 2004, č. 2, s. 78-86.
32. SLEPCOV, Igor: Bitka v údolí Laborca: svedectvo o 1. svetovej vojne v našom regióne. In: Ozveny Karpát, roč. 3, 1993, č. 39, s. 5.
33. SLEPCOV, Igor: Bitka v údolí Laborca: svedectvo o 1. svetovej vojne v našom regióne. In: Ozveny Karpát, roč. 3, 1993, č. 40, s. 3.
34. SLEPCOV, Igor: Generál Kornilov - jeho styk so Slovenskom, zajatie, útek a smrť. Alebo zrod novej legendy? In: Vojenská história, roč. 5, 2001, č. 3, s. 85 – 91.
35. SLEPCOV, Igor: Vojenské cintoríny z prvej svetovej vojny na východnom Slovensku. In: Vojenská história, roč. 7, 2003, č.2, s. 70-86.
36. SLEPCOV, Igor: Z histórie karpatskej ofenzívy ruských vojsk v rokoch 1914-1915. In: Vojenská história, roč. 4, 2000, č. 2, s. 3-12.
37. SOROKA, P.: Pravoslávna cirkevná obec Osadné. Osadné, 2005.
38. SZABÓ, István: A Tizenhetesek 1914 - 1917, Székesfehérvár : Emlékkönyv, 1918.
39. SZURMAY, Šándor: A magyar katona a Kárpátokban, Budapest : Kir. Magy. Egyetemi Nyomda, 1940.
40. ŠAMBAROV, Valerij: Za veru, carja i ottečestvo, Moskva : Algoritm, 2003, ISBN 5-9265-0091-5.
41. ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Zemplínskej župy. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, ISBN 80-968579-1-6.
42. DANGL, Vojtech: Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia. Bratislava : VEDA, 2006, ISBN 80-224-0919-7.
43. Armádam mesto a spoločnosť od 15. storočia do roku 1918. Zost. V. Dangel – J.J.Varga, Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 2002.

44. Materiały z międzynarodowej konferencji Znaki pamięci II – śladami I wojny światowej. Zost. M. Łopata, Gorlice : Stowarzyszenie Aktywnej Ochrony Cmentarzy z I. Wojny światowej w Galicji „Crux Galiciae“, 2009, ISBN 978-83-7631-083-1.
45. Materiały z konferencji Znaki pamięci. Zost. M. Dziedziak, Gorlice : Stowarzyszenie Aktywnej Ochrony Cmentarzy z I. Wojny światowej w Galicji „Crux Galiciae“, 2008, ISBN 978-83-7631-010-7.

Archívne fondy:

Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, Špeciálna zbierka 10: osobné spomienky, ŠZ X-154 (Šimko, Artúr: Spomienky na prvú svetovú vojnu).

Vojenský historický archív v Bratislave (VHA), fond Zemské vojenské veliteľstvo (ZV). škatuľa 148, 149, 152, 156, 157, 163, 164 - Vojnové hroby.

Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, fond Vojenské hroby a cintoríny, škatuľa 56 – okres Snina.

Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, fond Vojenské hroby a cintoríny, škatuľa 58, 59 – okres Stropkov.

Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, fond Vojenské hroby a cintoríny, škatuľa 42, 43 – okres Medzilaborce.

Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, fond Vojenské hroby a cintoríny, škatuľa 12 – okres Giraltovce.

Ruský štátny vojensko-historický archív (RGVIA) Moskva, Fond 2226, Inventár 1, Fascikel 110 (Korotkyj obzor bojevych dejstvij XXIV-go armejskogo korpusa s 20-go oktjabrja do końca nojabrja 1914 goda).

Ruský štátny vojensko-historický archív (RGVIA) Moskva, Fond 2236, Inventár 1, Fascikel 83 (Delo No.1 o Beskidskoj operaciji štaba XXIX. armejskogo korpusa s 24-go marta po 9-go aprelja 1915 goda).

Ruský štátny vojensko-historický archív (RGVIA) Moskva Fond, 2349, Inventár 1, Fascikel 90 (Donesenija častej 19-oj pechotnoj diviziji o bojevych dejstvijach s 27-go ijulja po 31-go dekabrja 1914 goda).

Ruský štátny vojensko-historický archív (RGVIA) Moskva Fond, 2378, Inventár 2, Fascikel 2 (Zakarpatskyj pochod 48-oj pechotnoj diviziji s 23-go oktjabrja po 20-go nojabrja 1914 goda).

Kriegsarchiv Wien (KA) Viedeň, Kolekcia AdTk, Fond NFA, Inventár 56. Infanteriedivision, škatuľa 3093 (Akten Nr.1 – 309, Dispositionen, Tagebuch 17.10 – 18.12.1914).

OBSAH

ÚVOD	5
1. BOJOVÉ OPERÁCIE.....	7
1.1 BOJOVÉ OPERÁCIE V PRIESTORE SNINY	7
1.2 BOJOVÉ OPERÁCIE V PRIESTORE STROPKOVA	21
2. VOJNOVÉ CINTORÍNY	33
2.1 VOJNOVÉ CINTORÍNY V OKRESE SNINA	35
BELÁ NAD CIROCHOU	35
DARA	36
DLHÉ NAD CIROCHOU	37
HOSTOVICE	38
KOLBASOV	39
KOLONICA	41
LADOMÍROV	42
OSADNÉ	43
OSTRUŽNICA	46
PARIHUZOVICE	47
PČOLINÉ	49
PRÍSLOP	50
RUNINA	52
RUSKÉ	53
RUSKÝ POTOK	55
SMOLNÍK	56
SNINA	58
STAKČÍN	62
STARINA	65
TOPOĽA	66
UBLA	68
ULIČ	69
VEĽKÁ POĽANA	71
ZBOJ	73
ZVALA	75
VOJNOVÉ HROBY	76

2.2 VOJNOVÉ CINTORÍNY V OKRESE STROPKOV	79
BREZNICA	79
BREZNIČKA	80
BUKOVCE	81
BYSTRÁ	83
DRIEČNA	85
DUPLÍN	86
GRIBOV	87
HAVAJ	88
CHOTČA	90
KOLBOVCE	92
MAKOVCE	94
MALÁ POĽANA	96
MIKOVÁ	98
POTÔČKY	100
SOLNÍK	101
STAŠKOVCE	102
STROPKOV	104
TISINEC	107
TURANY NAD ONDAVOU	108
VARECHOVCE	110
VEĽKROP	111
VLADIČA	114
VOJNOVÉ HROBY	116
ZÁVER	117
RESUMÉ.....	118
POUŽITÁ LITERATÚRA.....	123

Miroslav Buraľ
Martin Drobňák
Matúš Korba
Radoslav Turik

MEMENTÁ PRVEJ SVETOVEJ VOJNY
DIEL II.
Cintoríny v okresoch Snina a Stropkov

Jazyková a redakčná úprava: Jana Fedičová
Foto na prvej strane obálky: Vojnový cintorín Ulič (M. Drobňák)
Foto na štvrtej strane obálky: Pamätník na vojenskom cintoríne
vo Veľkej Poľane (M. Buraľ)
Fotografie lokalít: Martin Drobňák, Matúš Korba, Miroslav Buraľ
Dobové náčrty cintorínov: Vojenský historický archív Bratislava
Dobové fotografie: Osterreich – Ungarn in Waffen,
In den Karpathen, K.U.K.
Kriegsarchív, Wien – Budapest 1916
Ogoňjok, Ježenedeľnyj chudožestvenno-literaturnyj žurnal,
Petrohrad 1914

Vydal: Jana Fedičová – REDOS, Humenné 2009
Sadzba: Erika Farkašová
Grafický návrh obálky: Zuzana Petrová
Tlač: Tlačiareň Kežmarok, s.r.o.
Náklad: 500 ks

ISBN: 978 - 80 - 969233 - 7 - 3

ISBN: 978 - 80 - 969233 - 7 - 3